LAISVĖ

1994 LAPKRITIS NR. 119 (156)

Ar tie, kurie prieš 50 metų pradėjo pogrindyje leisti rezistencinį *Į laisvę* žurnalą, sulaukė tokios Lietuvos, kokios jie, o taip pat ir partizanai savo vizijoje tikėjosi? Nejaugi dar dešimtmečiais reikės laukti, kol žmogus galės pasitikėti žmogumi, kol nuo veidų galutinai nukris prisitaikančios ir lengvai principus keičiančios kaukės?

— Tuos klausimus kelia šio numerio straipsniai, bet atsakymus į juos teatranda pats skaitytojas, skaitytoja savo širdyje.

*

Ar atsiliepėte į žurnalo administratoriaus prašymą užsimokėti prenumeratos mokestį, ar užsakėte žurnalą savo draugams, giminėms, o taip pat ir mokykloms Lietuvoje? Padėkite skleisti pilnutinės demokratijos idėjas!

Į LAISVĘ leidžia Lietuviškų Studijų Centras (Center for Lithuanian Studies, Inc.) Čikagoje tris kartus per metus.

Redaktorius: Juozas Baužys

Redakcijos talkininkai: dr. Kazys Ambrozaitis, Paulius Jurkus ir Vidmantas Valiušaitis.

Redakcijos adresas: J. Baužys, 9240 Cliffside Ln., Orland Park, IL 60462-7790, USA.

Administratorius: Jonas Prakapas.

Administracijos adresas: J. Prakapas, 14 Thelma Dr., Bakersfield, CA 93305, USA.

Administratorius Lietuvoje:
Ignas Misiūnas, tel. 734058, Kaunas

SL617. "[LAISVĘ" Fondo Lietuvos filialas.
Spausdino "Spaustuvė MORKŪNAS ir K°"

Į LAISVĘ (TOWARD FREEDOM) — a journal dealing with issues pertaining to the cultural and social development of Lithuania and Lithuanians throughout the world. Į LAISVĘ is published three times a year by the Center for Lithuanian Studies, Inc., Chicago, IL.

I LAISVĘ

NR. 119 (156)
1994. LAPKRITIS

REZISTENCINĖS MINTIES IR KULTŪROS ŽURNALAS

TURINYS

Vedamieji 2
Skaldyk ir valdyk!
Damoklo kardas dar tebekabo
Savais reikalais
Skaitytojų žodis 5
Juozas Baužys, Atsisveikinant su Česlovu Grincevičium 6
Kazys Ambrozaitis, Dr. Juozas Girnius išėjo amžinybėn 8
Bronius Kuzmickas, Vieneri Lietuvos metai 10
Kęstutis Girnius, Konfrontacija dėl principų išsižadėjimo 16
Nijolė Gaškaitė, Nepriklausoma Lietuva: partizanų vizija ir tikrovė 26
Egidijus Vareikis, Valdžia ir opozicija Vakarų Europoje ir pokomunistinėse šalyse 35
Virgis Valentinavičius, Lietuviškosios opozicijos spektras 40
E. Šarūnas, Nepavėluokime į paskutinį traukinį! 48
Liūda Rugienienė, Šaltasis karas dar nepasibaigė 51
Eduardas Pašakinskas, Povilas Malinauskas (1910–1957) 56
Juozas Gražys, Prisiminimai apie pogrindinės „Į laisvę" leidimą 59
Kazimiero Palčiausko atsiminimai: vokiečių okupacija 61
Juozas Baužys, Trečioji Į laisvę fondo studijų savaitė Lietuvoje 65
Jonas Kairevičius, Žodis pradedant studijų savaitę 69
Juozas Baužys, Lietuviškosios problemos — žvilgsnis iš Dainavos 74
Atsiųsta paminėti 79

Viršelyje: Žaliosios girios partizanai. Iš Panevėžio partizanų archyvo parodos Lietuvių dailės muziejuje, Lemont, IL.

Autoriaus pavarde ar slapyvardžiu pasirašyti straipsniai nebūtinai atstovauja leidėjų ar redakcijos nuomonei ir yra atviri diskusijoms • Nepakeičiant autoriaus minties, straipsniai gali būti taisomi ir tvarkomi redakcijos nuožiūra • Redakcijai siunčiami laiškai ir atsiliepimai pasirašomi tikrosiomis pavardėmis.

Lietuvos Nacionalinė M. Mažvydo

Alp 3082

VEDAMIEJI

SKALDYK IR VALDYK!

Su nostalgija prisimename įvykius, kai prieš penkerius metus (tiktai!), dar prieš nepriklausomybės atstatymą, visa lietuvių tauta, susikabinusi rankomis Baltijos kelyje, atrodė taip vieninga ir taip stipriai siekianti laisvės. Ir ne tik tauta Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje išsisklaidę lietuviai anomis dienomis jautė tą pačią nuostabią vienybę, pajudinusią iš pamatų sovietinę imperiją ir atnešusią laisvę.

Tačiau tai buvo tada... O dabar ir tos entuziastingai ištiestos vienų kitiems rankos atsikabino, ir tas kelias kažkur nusisuko, ir tos nuostabios, stebuklus darančios vienybės nebeliko. Vietoj jos tautoje atsirado susiskaldymas, susipriešinimas, o Lietuvoje didėja dar ir didelė dozė apatijos, stabu sukausčiusios tautos entuziazmą, ką parodė ir neseniai įvykęs (ar neįvykęs) referendumas.

Susiskaldymo žymės, pastaruoju laiku lyg ir pranykusios, pradeda vis labiau atgyti ir išeivijos lietuviuose. Sakoma, kad lietuvis perdėm esąs individualistas, ir tuo kartais norima bet kokį skaldymąsi pateisinti. Tačiau, atrodo, kad šį kartą ne individualumas kaltas, o greičiau kažkokios rankos, kurią visi nujaučiame, interesai galimai labiau lietuvių tautą, jos žmones ir ypač užsieniuose gyvenančią tautos dalį suskaldyti, vienus su kitais supriešinti.

Berods penkioliktame šimtmety Prancūziją valdęs karalius Liudvikas XI buvo pagarsėjęs savo valdymo sistema. Jo principas buvo: skaldyk ir valdyk! (divide et impera), kuriuo vadovaudamasis jis lengvai sutvarkydavo nepritariančius vasalus bei kunigaikščius. Šiuo metu nėra nei vasalų, nei kunigaikščių, bet yra išeivijos lietuviai, kurie didžiule dauguma nesutinka su Lietuvą valdančiosios partijos vadovų visais sprendimais. Partija tai žino ir todėl įvairiausiais būdais pradeda išeivijos lietuvius skaldyti. Štai tik keletas pavyzdžių:

Partija gerai žino, kad bet koks iš Lietuvos valdžios ateinantis kurio nors išeivijos veikėjo saldus ir maloningas (nesvarbu, kad veidmainingas) įvertinimas — medaliu, žymeniu ar kitaip — visuomet tam tikroje išeivijos dalyje sukels didesnę ar mažesnę audrą, supriešins vienus su kitais. Taip buvo jau anksčiau, taip iš dalies pavyko ir dabar, kai spalio pradžioje pas Čikagos lietuvius lankėsi prezidentas Brazauskas, atvežęs ten, gal iš tiesų pats ir nenujausdamas, nemažą dilemą: priimti jį ar ignoruoti?

Arba vėl, ar ne tyčiomis buvę partiniai istorikai sudarė tokį neaiškų pirmąjį ,,Lietuvos kovų ir kančių istorijos'' tomą, apgaudami leidėjus ir, svarbiausiai, tuo savo žygiu suskaldydami išeivijos lietuvius.

Arba štai, Lietuvos ambasadorius Jungtinėse Amerikos Valstybėse ateina su

siūlymais padėti tvarkyti užsienio lietuvių kultūrinę ir visuomeninę veiklą, sukurti specialią instituciją jai vadovauti. Tuo tarpu ambasados tarnautojai jau bando net lietuviškai spaudai nustatinėti gaires, ką ir kaip apie dabartinę Lietuvą rašyti. Tai tik keli, bet ryškiai pastebimi kažkokio skaldymo bei noro kištis ne į savo reikalus pavyzdžiai, o jų yra ir daugiau.

Kas be ko, atsiranda šios naujos skaldymo politikos rėmėjų ir iš pačių išeivių tarpo: kai kurioje mūsų spaudoje ir taip pat per radiją keleto politologų lūpomis ar plunksna bandoma užgirti dabartinės valdančios partijos darbus, ginama sutartys su Rusija ir pan. Buvusios nomenklatūros noras, kad tik daugiau triukšmo ir susipriešinimo atsirastų, pradeda pildytis, Skaldyk ir valdyk!

J.B.

DAMOKLO KARDAS DAR TEBEKABO

Kai valstybės suverenai savo aukščiausiosios valdžios teises patiki ir perduoda tautai, tada gimsta demokratija, o be jos nėra ir demokratinės valstybės.

Lietuvių tauta savo valstybingumo supratimą turėjo jau prieš 800 metų. Istorikai Mindaugą laiko pirmuoju valstybininku, kuris savo suverenines galias palaipsniui perdavė kunigaikščiams, bajorams ir Seimui. Vėliau Rusijos carai ilgiems metams buvo užgniaužę Lietuvos valstybę, tačiau nepajėgė sunaikinti tautiškumo.

Po Pirmojo pasaulinio karo tautiškai susipratusi inteligentija vėl atgaivino valstybės idėją, pabudino tautą ir išvedė ją į nepriklausomybę. Demokratiškai buvo sukurta ir priimta konstitucija, kuri, nors vėliau ir papildyta autoritetinėmis idėjomis, buvo Lietuvos valstybės valdymosi pagrindas. Sovietinė okupacija pirmiausia ėmėsi naikinti tautiškai nusiteikusią inteligentiją, patriotus bei valstybininkus. Šio žiauraus genocido pasireiškimai privedė lietuvių tautą prie apsisprendimo sukilti prieš okupantą. Proga sukilti atsirado 1941 metais. Tautos sukilimas sėkmingai vėl paskelbė nepriklausomybę ir sudarė Laikinąją vyriausybę. Lietuva jau turėjo išsiauginusi daug stiprių valstybininkų bei kultūrininkų, todėl nenuostabu, kad sukilėliai buvo pajėgūs sudaryti plačią koalicinę vyriausybę, kuri galėjo gauti tautos pasitikėjimą net ir gresiant dideliam pavojui. Gaila, kad šiandien kartais mūsų liberalūs istorikai bando to sukilimo faktus neigti, juos dirbtinai menkinti, panašiai kaip nesenos sovietinės mokyklos auklėtiniai, nepajėgdami įsigyventi į ano laiko dvasią ir pavojus.

Kaip demokratijos, taip lygiai ir valstybingumo reikia mokytis. Pusę šimto metų trukusi žiauri sovietų okupacija galutinai sunaikino pirmosios nepriklausomybės išaugintus patriotus ir valstybininkus, ir tik maža jų dalis pateko į laisvuosius Vakarus. Sovietų išauklėtoji inteligentija, nors ir užsilipusi ant Maskvos stogų, neturėjo galimybės ryškiau pažinti vakarietiško valstybingumo metodų.

Istorija kartojasi. Išlikęs tautinis susipratimas, 1941 metų Tautos sukilimo

bei vėliau ginkluotos ir pasyvios rezistencijos dvasios palikimas buvo tos jėgos, kurios padėjo prasiveržti pro visus pavojus ir 1990 metais vėl atstatyti Lietuvos nepriklausomybę. Deja, pasiruošimas valstybės kūrimo darbui ir valstybingumo supratimui buvo menkas. Laimė, kad pradžioje buvo laikinai pasiremta pirmosios nepriklausomybės konstitucija, o vėliau, ruošiant naują, Seimui teko ilgai ginčytis ir palikti kai kurias spragas, kurias laikas gal pamažu užpildys.

Valdančioji partija ir jos vyriausybė naudojasi daugumos privilegija, todėl sutarimas Seime dėl svarbių įstatymų, jų leidimo ir vykdymo darosi neįmanomas. Nors demokratiškai išrinktas prezidentas ir rodo tolerancijos, tačiau valdančioji partija, paskubomis persikrikštijusi į demokratinę iš anos komunistinės, kuri dar taip neseniai uoliai vykdė Maskvos programas, stengdamasi išrauti iš lietuviško galvojimo valstybingumą, prezidentui neleidžia laisvai reikštis. Tuo tarpu lietuviškoji išeivija yra vis dar senu įpročiu ignoruojama, jai nesudaromos sąlygos grįžti į Lietuvą tiek iš Rytų, tiek ir iš Vakarų.

Tauta yra kantri. Ji atidžiai stebi naująjį ,,bajorų'' dažnai tik savai partijai naudingą valdymo būdą. Bet ateis laikas, kada tauta pareikalaus detalaus atsiskaitymo už daugelį šio metų darbų. Damoklo kardui dar vis grasinant iš Rytų, tik plati koalicija vyriausybėje ir pozityvių jėgų konsolidacija ateinančiuose rinkimuose galės garantuoti demokratinės valstybės tęstinumą.

K. A.

SAVAIS REIKALAIS

Turbūt prieš porą metų kėlėme mintį mūsų žurnalą ***Į laisvę*** *perspausdinti Lietuvoje ir ten jį plačiau paskleisti. Idėja visiems patiko, tik vykdymas nebuvo lengvas. Atsirado kliūčių: savos spaustuvės nebuvimas, valstybinio monopolio valdomas spaudos platinimas ir kt. Pamažu tos kliūtys šalinamos: spaustuvė ,,Morkūnas ir Fondas'' jau veikia; atrodo, atsiranda ir nauji keliai platinti katalikiškų leidyklų leidinius. Tad artimiausiu laiku ir vėl planuojame* ***Į laisvę*** *Lietuvoje perspausdinti bent 1000 egz. tiražu, kurio didžiausia dalis bus paskleista bibliotekose, mokyklose ir skaityklose.*

Tačiau tokiu atveju mieliems žurnalo rėmėjams užsienyje tikrai nebus leidžiama atsipalaiduoti nuo paramos už Lietuvos prenumeratas. Paramos reikės ir daugiau. Juk kas nors turės apmokėti už tuos bibliotekoms skiriamus egzempliorius. Tad turime patys apsispręsti: ar mums svarbu rezistencines ***Į laisvę*** *žurnalo idėjas paskleisti Lietuvoje, ar ne. Kalbėkime atvirai, pastaruoju laiku* ***Į laisvę*** *žurnalo finansinė padėtis ir taip nėra gera. Prenumeratoriai mažėja, administratorius skundžiasi, jog daugelis nesusimoka prenumeratų. Tai rodo, kad nuo dabartinių prenumeratorių priklausys, kiek ilgai tesėsime išlaikyti ir skleisti savąjį žurnalą. Pagalvokime!*

Redaktorius

SKAITYTOJŲ ŽODIS

Istorinė tiesa

Į laisvę Nr. 118 ir vėl labai įdomus leidinys. Skelbkite įvykius ir pavardes kovotojų už laisvę, jei jos tik žinomos. Kiekviena proga atskleiskime mūsų okupacinę istoriją — istorinę tiesą. Ji padės atsverti tą baisų melą, skleidžiamą ,,Lietuvos kovų ir kančių istorijos'' knygos, kurios jau nesustabdysime.

Kitu klausimu — prieš porą metų buvo planuota *Į laisvę* paruošti čia, Amerikoje, o tada Lietuvoje perspausdinti ir ten platinti. Tada nereikėtų gal ir to jūsų prašomo ,,bent 20 dolerių, kad padengtų labai dideles pašto išlaidas'' persiuntimui. Todėl nepavyko to plano įvykdyti?

Renata Alinskienė
Ridgewood, NY

Į Jūsų klausimą, kodėl iki šiol nepavyko planas perspausdinti *Į laisvę* žurnalą Lietuvoje ir kokios dabar to plano perspektyvos, bandome atsakyti šio numerio 4 psl. (Red.)

Iš rankų į rankas

Atsiuntėte kažkada *Į laisvę* susipažinimui, o vėliau, bevykdama į Europos Lietuvių studijų savaitę vis nusiveždavau keletą žurnalo numerių (p. Džiugas juos padovanodavo). Studijų dalyviai labai džiaugdavosi, ir žurnalas eidavo iš rankų į rankas. Kartais ir paskaitininkai panaudodavo straipsnių ištraukas patvirtinti savo paskaitų mintis.

Praeitame numeryje labiausiai patiko Vytauto Vardžio draugų — kolegų pasisakymai, prisiminimai apie velionį. Patiko ištrauka Antaninos Garmutės — ,,Obelis''. Buvau sukrėsta Strigūno rašiniu ,,Dviejų partizanų mirtis''. Apskritai žurnalas įvairus savo temomis ir malonus paimti į rankas.

Eugenija Barškėtienė,
Hinsdale, IL

Vienaip čia, kitaip ten

Perskaitęs Jono Antanaičio laišką *Į laisvę* nr. 118, prisiminiau ir kitus jo rašinius *Pasaulio lietuvyje*. Esu skaitęs jo straipsnius bei kolektyvinius pareiškimus su jo parašu ir Lietuvos spaudoje. Kai rašo ten, už visas Lietuvos nelaimes kaltina Landsbergį ir jo rėmėjus. Dalyvauja Brazausko, Petkevičiaus, Skuodžio, Juozaičio chore. Kai rašo čia, dangstosi miglelėmis. Juk laiške *Į laisvę* galėjo aiškiai pasakyti, kas tie ,,prisiplakėliai ir demagogai'', kurie nustūmė geruosius (?), kurie ,,dar sovietiniuose bruzgynuose pramynė takelį į nepriklausomybę.

Neabejoju, kad Antanaičiui iš gerųjų pats geriausias — Algirdas Brazauskas, kuris 1989 m. taip kalbėjo: ,,Kai kurie asmenys atkakliai perša mums Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą. Esame įsitikinę, jog neįmanoma nutraukti Tarybų Lietuvos penkių dešimtmečių istorinės raidos. Pagaliau nėra ir pakankamai pagrįstų argumentų, kad tai daryti būtina''.

J. Matulaitis,
Los Angeles, CA

ATSISVEIKINANT SU ČESLOVU GRINCEVIČIUM

Česlovas Grincevičius mirė 1994 m. birželio 28 d. Čikagoje. Mirė rašytojas, redaktorius, bibliografas, mokytojas, veiklus ateitininkas, Lietuvių Fronto bičiulis ir, svarbiausia, — žmogus, kurio pėdos buvo giliai įsirėžusios lietuviškoje Čikagoje. Gimė 1913 m. sausio 17 d. Vilkijoje, mokėsi Kėdainių ir Kauno Jėzuitų gimnazijose. Vytauto Didžiojo universitete studijavo literatūros ir pedagogikos mokslus, dirbo universiteto bibliotekoje vedėju ir direktoriaus pavaduotoju. Vėliau Austrijoje nuo 1944 m. mokytojavo V. Krėvės lietuvių gimnazijoje. 1949 m. atvyko į JAV, daug rašė ir bendradarbiavo lietuviškoje spaudoje, daugelį metų buvo *Draugo* dienraščio pirmojo puslapio redaktorius, dažnai pavadavęs ir vyriausiąjį redaktorių.

Pirmasis Česlovo Grincevičiaus novelių rinkinys ,,Vidurnakčio vargonai'' išėjo 1953 m., po to pasirodė romanas ,,Geroji vasara'' (1970), jaunimui skirta knyga ,,Vyskupo katinas'' (1974), novelės ,,Vidurdienio varpai'' (1985). Visi jo raštai yra nepaprastai turtingi savo giliu žmogiškosios dvasios gelmių atskleidimu. Savo kūryba Grincevičius daug bendradarbiavo įvairiuose literatūros almanachuose ir antologijose. Kartu su Alina Skrupskeliene paruošė ir suredagavo šešis Juozo Brazaičio raštų tomus, spaudai parengė kelių autorių knygas.

Nuo 1972 m. Česlovas Grincevičius buvo Čikagos Jaunimo centre veikiančio Pasaulio lietuvių archyvo direktorius, pašventęs šiam reikšmingam darbui daug valandų savo laiko. Buvo itin veiklus ir daug dirbo ateitininkuose, ypač ,,Šatrijos'' korporacijos eilėse, o taip pat ir Lietuvių Fronto bičiulių sambūryje. Talkininkavo *Į laisvę* žurnalui, dalyvaudamas redakcinėje kolegijoje.

Atsisveikinimas su a.a. Česlovu Grincevičium Čikagoje įvyko liepos 1 d., o už mėnesio velionio pelenai buvo iškilmingai palaidoti Vilniaus Antakalnio kapinėse. Atvežtą į Vilnių urną su Česlovo Grincevičiaus pelenais pasitiko Lietuvos rašytojų sąjungos atstovai. Urna buvo palydėta iki LRS rūmų, o iš ten perkelta į Vilniaus Arkikatedrą, kur rugpjūčio 1 d. buvo atnašaujamos iškilmingos šv. Mišios. Iš Katedros, lydint dideliam būriui jo draugų, kolegų ir artimųjų, velionio palaikai buvo palydėti į Antakalnio kapines.

Nuotr. V. Maželio.

Nuoširdūs kalbėjusiųjų žodžiai ir giesmių aidai atsisveikino su amžinai į Vilnių sugrįžusiu Česlovu Grincevičium.

Po daugelio svetimuose kraštuose praleistų metų sugrįžo jis poilsiui į ramų Antakalnio pavėsį pasiklausyti savo vidurnakčio vargonų ir vidudienio varpų, skambančių iš Vilniaus bažnyčių. Sugrįžo pasiklausyti jų — jo paties sukurtų pasaulio didmiesčiuose, nors ir svetimuose, bet alsuojančiuose lietuviška dvasia. Tačiau mes, pasilikusieji, tikime kad Česlovo Grincevičiaus prisiminimas bus dar ilgai jaučiamas. Matysime jį vis dar vaikščiojantį Marquette Parko gatvėmis, rimtai dirbantį *Draugo* redakcijoje, bekalbantį Ateitininkų namuose, gražiojoje Michigano Dainavoje tebeskaitantį savo noveles. Per daugelį metų Cikagoje, Cicero ir kituose Amerikos miestuose įmintos jo pėdos dar ilgai neišnyks.

***Į laisvę* žurnalo redakcijos vardu reiškiame pagarbą mielam bičiuliui Česlovui ir nuoširdžią užuojautą jo žmonai Aldonai bei kitiems artimiesiems.**

Juozas Baužys

DR. JUOZAS GIRNIUS IŠĖJO AMŽINYBĖN

Keletą metų kamuotas ištikusio širdies smūgio, dr.Juozas Girnius baigė žemišką kelionę rugsėjo 13 dieną, 8 val. ryto Bostone. Netekome šio šimtmečio vieno iš iškiliausių lietuvių filosofų. Netekome ideologo, literatūros vertintojo, visuomenininko, rašytojo, redaktoriaus.

Dr. Juozas Girnius gimė 1915 m. gegužės 25 d. Sudeikiuose, Utenos apskr. Baigė Utenos gimnaziją 1932 m. Studijavo VDU Kaune, 1936 m. gavo filosofijos licenciato laipsnį. Studijas gilino Louvaine, Freiburge, Sorbonoje. Dėstė filosofiją, psichologiją ir mokslinio darbo metodiką VDU Kaune. Į JAV atvyko 1949 m. Montrealio u-te 1951 m. gavo daktaro laipsnį. Kviečiamas atsisakė dėstyti JAV kolegijose, bet apsisprendė dirbti mažai apmokamą lietuvišką kultūrinį darbą. 1953 metais buvo pakviestas Lietuvių Enciklopedijos redaktorium, o 1965 m. *Aidų* žurnalo redaktorium. Tuo pačiu metu rašė knygas, spausdino savo darbus daugelyje žurnalų. Buvo aktyvus Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos narys. Suredagavo tris tomus Stasio Šalkauskio filosofijos raštų, parašė plačią monografiją ,,Pranas Dovydaitis'', tokius veikalus kaip ,,Tauta ir tautinė ištikimybė'', ,,Žmogus be Dievo'', ,,Idealas ir laikas'' ir kt. Rašė estetikos ir literatūros klausimais, pagarsėjo kaip ,,žemininkas''.

Dr. Juozas Girnius buvo vienas kūrėjų ,,Į Laisvę fondo lietuviškai kultūrai ugdyti'' ir visą laiką nuo 1960 metų buvo to fondo tarybos narys ir studijų planuotojas. Buvo išrinktas Ateitininkų Federacijos vadu (1963-67), aktyviai darbavosi LFB, buvo tarybos narys, aktyviai reiškėsi Lietuvių Bendruomenėje, priklausė ir tarptautinėms organizacijoms. Plačiai susirašinėjo su pasaulio filosofais rašytojais. Buvo žinomas ir Lietuvos rezistenciniam pogrindžiui. Parašė plačią monografiją apie Juozą Brazaitį, kurios paskutinį skyrių berašant jį ištiko širdies smūgis. Priklausė Bostono kultūros klubui, buvo visų pageidaujamas paskaitininkas. Buvo populiarus ne tik bendraminčių tarpe, bet ir ateistų — liberalų. Dr. Girnius dažnai kartodavo: kai diskutuoji apie žmogų ir Dievą, arba klaidą ir tiesą, tai gali ir reikia diskutuoti su visais ir gerbti jų nuomonę.

Nuotr. V. Maželio.

Atsisveikinimas su a.a. Juozu Girnium įvyko Bostone rugsėjo 15 d. Atsisveikinimo žodį tarė ir šeimai užuojautą pareiškė daugelio organizacijų atstovai. Rugsėjo 16 d. atsisveikinimo iškilmingas pamaldas pravedė vysk. P. Baltakis, kuriam asistavo 7 kunigai. Kapinių koplyčioje atsisveikino At-kų Fed. vadas. Palaikų pelenai bus nuvežti į Lietuvą, kuriai jis pašventė viso savo gyvenimo darbus.

Liko žmona Ona Penkauskaitė-Girniuvienė, sūnūs dr. Kęstutis, dr. Ramūnas su šeimomis ir dr. Saulius, brolis Antanas su šeima. Jo ypatingai pasiges LF bičiuliai, *Į laisvę* žurnalo redakcija ir Į Laisvę fondas, pasiges ir lietuviškoji visuomenė.

Kazys Ambrozaitis

VIENERI LIETUVOS METAI

1993 vasara — 1994 vasara

BRONIUS KUZMICKAS

Pranešimas, skaitytas Į laisvę fondo studijų dienose 1994 m. liepos 20-24, Mastaičiuose.

Per metus, praėjusius nuo praeitos Į laisvę fondo studijų savaitės, Lietuva gyvavo, demonstruodama svarbius nepriklausomos valstybės požymius. Reguliariai dirbo visos valdžios — prezidentas, seimas, vyriausybė, teismai; plėtėsi tarptautinis Lietuvos atstovavimas; valstybės vadovai važinėjo su oficialiais vizitais į kitas šalis ir patys priiminėjo su visom ceremonijom kitų valstybių atstovus; buvo kaitaliojami ministrai, atšaukiami ir skiriami ambasadoriai; pasirašinėjami tarptautiniai susitarimai.

Tačiau dauguma žmonių jautė, kad ne viskas, kas oficialiai daroma, atitinka nepriklausomos valstybės reikmes, todėl kai kam pritarė, kai kuo stebėjosi, dažnai piktinosi ir protestavo. Didėjo atstumas tarp valdžios ir visuomenės.

Reikšmingiausias nepriklausomybę įtvirtinantis įvykis buvo užbaigtas Rusijos kariuomenės išvedimas, laikantis nustatyto termino, parengtas V. Landsbergio-G. Vagnoriaus vyriausybės. Juo Lietuvai galutinai baigėsi Antrasis pasaulinis karas ir daug metų trukusi okupacija. Reikšmingu faktu laikytina Lietuvos-Lenkijos sutartis, prisimenant skaudžią (Lietuvai) šių dviejų valstybių santykių .padėtį. Nors ta sutartis ne be priekaištų, nors ji dar neratifikuota ir neaiškios jos pasekmės, vis dėlto ta sutartimi yra pirmą kartą šiame amžiuje normalizuojami abiejų valstybių santykiai. Visiškai nauja ir daug žadanti tarptautinių ryšių kryptis yra įsijungimo į Vakarų struktūras (NATO, Europos sąjunga) pradžia.

Turbūt niekada nepatirtą dvasinį pakilimą ir susikaupimą sukėlė Šv. Tėvo vizitas Lietuvoje, tačiau tas pakilimas greit atslūgo ir žmonės vėl grįžo į įprastą nelinksmą kasdienybę.

Pasipiktinimą ir protestus kėlė ambasadoriaus Vašingtone Stasio Lozoraičio pašalinimas iš pareigų, vyriausybės politika su Rusija, kai kurie kiti sprendimai.

Per metus išryškėjo svarbios ir Lietuvos politinį stabilumą palaikančios aplinkybės: Lietuvoje nebeliko okupacinės kariuomenės: dėl krašto tautinių mažumų (palyginus su Latvija ir Estija, nelabai gausių ir pakankamai lojalių) teisinės padėties Lietuva nebuvo kritikuojama Vakaruose. Tuo Lietuva įgijo palyginti stabilios šalies vardą, kas gali pasitarnauti tvirtinant valstybės išorės saugumą, reiškiant geopolitinius interesus, o taip pat vykdant vidaus reformas bei plėtojant ūkio ryšius su Vakarų šalimis. Tačiau, kaip tik šiais požiūriais, minėtos aplinkybės ir nebuvo tinkamai išnaudojamos. Lietuva tapo vis labiau žinoma kaip lėtai einanti į laisvąją rinką, atsiliekančios ekonomikos, nestabilių, menkai suderintų ar išvis neveikiančių įstatymų valstybė. Lietuva įsigijo necivilizuotos pasienio kontrolės, nepatrauklios užsienio investitoriams, nesąžiningų ir nemandagių valdininkų valdomos šalies reputaciją. Vakaruose Lietuvos valdžios atstovas dažnai daro nedalykiško, nemokančio tiksliai išsireikšti, laiku neatsakančio į laiškus, nesilaikančio susitarimų žmogaus įspūdį.

Neišnaudojama ta nepaprastai svarbi aplinkybė, kad daug lietuvių gyvena užsienio valstybėse. Lietuvos valdžia, ne tik dabartinė, bet ir ankstesnioji, nepriėmė įstatymų, nesukūrė institucijų, skatinančių ir palengvinančių užsienio lietuvių, gyvenančių ne tik Vakaruose, bet ir Rytuose, ryšius su Tėvyne. Juk viena iš Lietuvos valstybės priedermių yra palaikyti užsienio šalyse gyvenančių tautiečių lietuvybę, juos jungti ir telkti, tačiau šiuo požiūriu dabartinė Lietuvos vyriausybė neturi jokių konkretesnių nuostatų.

Šiandien aiškiai matome, kad kai kurie neigiami mūsų nepriklausomos valstybės reiškiniai, apie kuriuos buvo kalbama praeitų metų Fondo surengtoje studijų savaitėje, per pastaruosius metus ne tik nenyko, bet, priešingai, tolygiai plėtėsi ir stiprėjo. Valdančioji partija tvirtai laikėsi jai įprasto politinio elgesio stiliaus ir gerokai pasistūmėjo partinės vienvaldystės link. Į visas valdžios piramidės pakopas noriai priiminėjami buvusieji sovietinio režimo pareigūnai, neišskiriant ir tų, kurie dirbo represinėse struktūrose ir buvo atviri nepriklausomybės priešai. Atrodo, kad stengiamasi ilgam laikui valstybės įstaigose įtvirtinti savus žmones, išstumiant kitus. Pirmenybė aiškiai atiduodama ne kompetencijai, bet partinei ištikimybei. Tai neabejotina sovietinių laikų tradicija. Juk buvo pasistengta į LDDP paklusnių ir pavaldžių žmonių rankas perduoti tokius strategiškai svarbius organus kaip Vyriausioji rinkiminė komisija, Valstybinė derybų su Rusija delegacija (galbūt Rusijai to paprašius).

Pakeisti ambasadoriai Vašingtone, Londone, Paryžiuje, Bonoje, Varšuvoje, Kijeve.

Šitokia vidaus politikos kryptis lemia ir daro vis sunkiau įmanomą desovietizacijos procesą. Priešingai, sudaro sąlygas, kad vyksta ne tik tyli bet ir atvira įvairių gyvenimo sričių resovietizacija. Tai liudija ir politinio autoritarizmo stiprinimas, atgaivinimas tokių švenčių kaip Kovo 8-toji, valstybinių pensijų buvusiems stribams suteikimas, pripažinimas buvusių partinių mokyklų diplomų. Resovietizacija praktiškai reiškia, jog yra silpninami, nepriklausomos valstybės pamatai, krašto apsaugos sistema, nuolaidžiaujama Rusijos spaudimui. Valdančioji partija stengiasi skelbtis buvusi kovotoja už nepriklausomybę, nutylėdama bei neigdama antikomunistinės rezistencijos vaidmenį. Todėl ir vengiama teisiškai ir moraliai vertinti buvusią okupaciją ir jos talkininkus, ignoruojamas politinių kalinių ir tremtinių balsas, nuvertinama partizanų kova, nesirūpinama tremtinių grįžimu į Tėvynę.

Šitokia būklė atsiliepia ir Seimo darbui, kur nusistovėjo labai įtemptas, bet mažai produktyvus santykis tarp valdančiosios daugumos ir dešiniosios opozicijos. Opozicija yra nuolatos kaltinama nekonstruktyvumu, konfliktiškumu, nors jos siūlymai yra ignoruojami bei atmetami. Seime daug kas nusprendžiama remiantis mechaniška balsų dauguma, neieškant politinio susitarimo ar kompromiso. Strategiškai svarbių dokumentų projektai dažnai yra rengiami slaptomis, nesitariant su opozicija. Vyriausybės kritika yra vertinama kaip ėjimas prieš valstybę ar žalingas politikavimas. Seimo vadovybė dažnai procedurinėmis manipuliacijomis stabdo opozicijos siūlymus, stengiasi išvengti nepageidaujamų klausimų, kas paskutinį kartą buvo ryškiai pademonstruota, priimant sąrašus piliečių parašų, reikalaujančių referendumo ,,Dėl neteisėtos privatizacijos, nuvertintų indėlių ir akcijų bei pažeistos teisėtvarkos''. Tie reti atvejai, kada daugiau ar mažiau atsižvelgiama į opozicijos nuomonę arba bandoma ją pateikti kaip savo, nekeičia padėties. Nedaug tėra vilties, kad įtampa šiame Seime sumažės arba taps racionalesnė.

Tuo būdu įsitvirtina ydinga parlamentinio darbo praktika, skiepijama ydinga politinė kultūra. Seimas yra tapęs partinės vienvaldystės plėtimo, o ne demokratinės valstybės atstatymo institucija, ne sutarimo keliu daromų sprendimų vieta. Mažėja galimybės parlamentiniu būdu stabdyti ekonominį krašto smukimą, stiprinti valstybės saugumą.

Per pastaruosius metus vis akivaizdesnis tapo Seimo daugumos siekis įstatymų leidybą bei jų taikymą kreipti taip, kad tik dabartiniams valdantiesiems padėtų labiau įsitvirtinti bei išlikti valdžios postuose su labai konkrečia nauda įtakingoms nomenklatūrinio kapitalo grupėms, sudarant joms išskirtinumo ir neliečiamumo sąlygas. Tik taip galima suprasti

prezidento vetuotą, tuoj pat pritarus Seimo daugumai, antikorupcinį įstatymą ,,Dėl pareigūnų ir tarnautojų turto ir pajamų deklaravimo'', teigiantį, kad valstybės pareigūnai yra tokie pat kaip eiliniai piliečiai.

Vienvaldystės siekimu gali būti paaiškinamas ne vienas panašus Seimo daugumos balsais padarytas sprendimas. Vienas pavyzdys — liepos pradžioje priimtas Vietos savivaldos įstatymas, kurio 30-tas str. dėl tiesioginio valdymo iš esmės nubraukia visą savivaldą. Stripri vietos savivalda, kaip žinoma, yra viena rimčiausių demokratijos atramų. Išplečiant tiesioginio valdymo galimybę yra gaivinamas valdymas ,,iš viršaus'', ,,vadovaujant partijai'', stabdant ir varžant demokratinius pasireiškimus. Savaime aišku, kad būtina stiprinti visuomeninę tvarką ir discipliną, tačiau dažnai tai daroma didinant baudas, bet paliekant daug ką įstatymiškai neapibrėžiant ir tuo sudarant galimybę valdžios pareigūnų savivalei. Anksčiau priimti prevencinio sulaikymo, o taip pat susirinkimų bei manifestacijų sąlygas numatantys įstatymai rodo, kad įstatymiškai ruošiamasi represiniam valdymui, kas yra visai nuoseklu, kaupiantis ekonominiams ir socialiniams sunkumams, o valdžiai neketinant užleisti savo postų.

Finansų srityje apie vienvaldystės tendencijas byloja įstatymas dėl Lito patikimumo bei Valiutų tarybos įsteigimas, duodantis teisę vyriausybei nustatyti Lito kursą, tuo siaurinant Lietuvos Banko funkcijas ir pažeidžiant konstituciją.

Tad kyla klausimas, kokio tipo valstybę kuriame, kokia valstybės valdymo praktika įsitvirtina?

Atsakymas aiškėja matant, kad ši partinės vienvaldystės tendencija apima ir teisėtvarkos sistemą. Nenyksta tokios sovietinės sistemos liekanos kaip įstatymų, net ir konstitucijos nesilaikymas, galių viršijimas bei praktika, kada vyriausybė savo direktyvomis tvarko tai, ką paprastai turi daryti teismai. Reikalinga plataus masto teisėtvarkos reforma, bent šalinanti sovietinės sistemos liekanas, tačiau tokia reforma atidėliojama. Vietoje to matome net bandymus suvalstybinti advokatūrą, dar daugiau — valdančiosios partijos pastangas savo tiesioginėje įtakoje laikyti teisėtvarkos institucijas, net tokias kaip Aukščiausiasis Teismas ir Generalinė prokuratūra.

Nesivaržoma fabrikuoti bylas, kurių politinę potekstę nesunku įžvelgti. Bene iškalbingiausias atvejis — buvusio Lietuvos Banko valdybos pirmininko Romualdo Visokavičiaus byla, laiminant pačiam generaliniam prokurorui. Byla, kaip žinoma, subliuško, nes kaltinimai nepasitvirtino. Panašiai vertintini ir kaltinimai buvusiam Krašto apsaugos min. A. Butkevičiui, ,,Selmos'' prezidentui V. Laurinavičiui, išpuoliai prieš Sava-

noriškos krašto apsaugos tarnybą.

Iš ktios pusės stebina teisėtvarkos bejėgiškumas kovojant su stiprėjančiu nusikaltėlių pasauliu, su korupcija, išplitusia iki aukštųjų valdžios pakopų. Nusikaltėliai dažnai lengvai išteisinami, apie ką liudija, pvz., plačiai nuskambėjusi ,,Centuriono'' byla. Tuo tarpu šauliams ir savanoriams neleidžiama kovoti su nusikalstamumu ir korupcija. Objektyvesnio vertinimo galimybė, bet tik tam tikrame lygmenyje, atsirado pradėjus veikti Konstituciniam teismui, kada ne vienas Seimo nutarimas, dešiniajai opozicijai apskundus, buvo pripažintas kaip prieštaraujantis konstitucijai.

Artimiausioji Lietuvos ateitis priklausys nuo to, kaip plėtosis ir tarpusavy santykiaus trys jėgos: valdančioji LDDP ir jos vyriausybė; opozicija (dešinioji); likusi didžioji visuomenės dalis.

Valdančioji partija, deklaruodama socialdemokratinius lozungus, faktiškai elgiasi kaip partija, ginanti interesus monopolitinio kapitalo, kilusio daugiausia iš buvusių kompartijos pinigų. Vienas pirmųjų Seimo daugumos sprendimų, kaip atsimename, buvo privatizacijos pristabdymas, vėliau ją pakreipus taip, kad privatizacija tapo buvusio valstybės turto pusvelčiu pardavinėjimu LDDP artimoms grupėms. Savanaudiška valdžios vidaus politika, menka ekonominė kompetencija, valstybės ateities vizijos neturėjimas veda prie to, kad tolstama nuo nepriklausomybės tęstinumo nuostatų. Tolstama ekonominių ryšių su Rusija plėtimo ir politinių nuolaidų jai darymo prasme. Sudaromos lengvatos Rusijos kapitalo investicijoms, jos dalyvavimui privatizacijoje Lietuvoje, norima įteisinti Rusijos karinį tranzitą į Karaliaučių. Taigi kuriamos prielaidos Lietuvai patekti į posovietinę Rusijos įtakos erdvę, kas faktiškai reikštų, jog Lietuva gali tapti satelitine valstybe.

Aiškiai matomos LDDP valdymo pasekmės yra žlungantis smulkus verslas ir ūkininkai, augantis nedarbas, mokytojų, sveikatos apsaugos darbuotojų, mokslininkų skurdas. Paskutiniaisiais mėnesiais prie Seimo ir valstybės pastatų piketavo žemdirbiai, pensininkai ir invalidai, invalidai kurčnebyliai, gydytojai, profesinių organizacijų atstovai, žlungančių bankų indėlininkai ir kt. Vyriausybė ir Seimo dauguma į tuos piketus ir juose keliamus reikalavimus bei siūlymus nereaguoja arba reaguoja piktai, bando įžvelgti įstatymų pažeidinėjimą, žada bausti, kaltina politikavimu. Dėl tokio savo elgesio LDDP vis dažniau lieka viena prieš visas, ne tik dešiniąsias, politines jėgas. Liepos mėn. viduryje tai parodė visų opozicijos jėgų protestas prieš Rusijos karinio tranzito per Lietuvą įteisinimą.

Vis tik aišku, kad nerealu būtų laukti greito dabartinės vyriausybės pakeitimo. Tai rodo ir nepavykusi socialdemokratų pradėta interpeliaci-

ja, kurios nepalaikė dešinioji opozicija, manydama, kad vyriausybės pakeitimas šiuo metu nieko iš esmės nepakeistų vyraujant dabartinei Seimo daugumai. Naujos sudėties Seimas gali atsirasti tik rinkimų keliu, tačiau pirmalaikių rinkimų sunku tikėtis, nebent dabartinis Seimas pats save paleistų.

Opozicija yra vis labiau matoma ir girdima, valdžiai vis labiau teikia apgalvotus, išsamius pasiūlymus, vienu kitu klausimu perima iniciatyvą. Tačiau ir opozicija, atrodo, neturi aiškesnės valstybės kūrimo vizijos, dažnai neturi ką pasakyti iš nepasitenkinimo piketuojantiems žmonėms, nelengvai pati tarpusavyje susikalba. Tai patvirtina neseniai tautininkų pradėtas ir vėl atšauktas, nepritarus konservatoriams ir krikščionims demokratams, parašų rinkimas referendumui dėl pirmalaikių Seimo rinkimų.

Didžioji visuomenės dalis yra nusivylusi ir nepatenkinta esama padėtimi. Žmonės apsipranta, laukia permainų, nors ir baiminasi. Tylomis palaikoma LDDP antipolitinė propaganda veikia, nes dauguma žmonių geresnio gyvenimo vilčių nesieja su politika arba nemato skirtumo tarp dešiniųjų ir kairiųjų. Sunkiausiai įveikiama visuomenės konsolidacijai ir vidaus sutarimui kliūtis yra tai, kad dorovinė sąmonė neįstengia pervertinti amoralumo ir cinizmo, atėjusio iki mūsų dienų kartu su kitais sovietmečio išsugdytais įpročiais. Atsiranda net savotiška tą amoralumą teisinanti filosofija, dėstoma spaudoje ir konferencijose, dedanti lygybės ženklą tarp tiesos ir melo, pasirengusi nuvertinti ir pajuokti bet kurių ženklesnę pastangą.

Tad ir apie politinę kultūrą galėtume su didesne nauda kalbėti, tik turėdami galvoje moralinį politikos matmenį. Be šio matmens kultūra lengvai virsta išviršiniu kultūringumu, korektiškumu ir mandagumu, po kuriuo gali slypėti skirtingos moralinės ir politinės nuostatos.

Moraliniu požiūriu nepriimtinas yra dažnai girdimas ir įtaigojamas bet kokios politinės veiklos nuvertinimas. Galima suprasti pilietį, sakantį ,,nesidomiu politika, nes pakanka savų rūpesčių'', tačiau kitas dalykas yra, kada diplomuoti ponai pareiškia, kad nesąžiningumas yra kiekvienos politinės veiklos norma, kad politika visada yra nešvarus žaidimas arba kad visos partijos yra mafijinės. Politinės veiklos nuvertinimas yra bloga paslauga ateičiai, bet patraukli potencialiam agresoriui.

Tad galvojant apie Lietuvą kaip demokratinę ir teisinę valstybę nepakanka vien rūpintis, kaip patraukti žmones savo pusėn, bet taip pat stengtis atstatyti politikos ir politikų prestižą. Prestižas paprastai priklauso nuo asmenų, o šiandienos politikuose nerodo gero įspūdžio tokie pastebimi bruožai kaip arogancija, teisuolio poza, nepakantumas, įtarumas, žmonių nevertinimas. Tai būdinga beveik visoms politinėms jėgoms.

KONFRONTACIJA DĖL PRINCIPŲ IŠSIŽADĖJIMO

KĘSTUTIS GIRNIUS

PER septynerius metus radikaliai pakito Lietuvos politikos žemėlapis. Dar 1987 m. vasarą viešpatavo tarybinė santvarka, visos tautos vardu kalbėjo komunistai, savo partiją pavadinę šimtmečio sąžine ir garbe. Į pirmuosius Sąjūdžio mitingus Algirdas Brazauskas atėjo kaip LKP CK sekretorius ir išdidžiai kalbėjo partijos vardu. Dabar gi, šią vasarą amerikiečių savaitraščio *Newsweek* reklamos priede prezidentas Brazauskas teigė, kad jis niekada nebuvęs tikras komunistas. Prezidentas taip pat įsijungė į chorą kritikų, smerkiančių knygą ,,Lietuvos kovų ir kančių istorija'', nes ji esą perdėm rožinėmis spalvomis vaizduoja masinius trėmimus. Įsidėmėtina: buvęs LKP pirmasis sekretorius nepatenkintas, kad nepakankamai atskleidžiamas komunistų žiaurumas. Prezidentas nėra vienintelis buvęs komunistų aktyvistas, kurio įsitikinimai, arba bent vieša jų išraiška, radikaliai pakito. Dabartinė opozicija dažnai primena LDDP veikėjams, kad jie buvę patys uoliausi priešai to tariamojo ‚buržuazinio nacionalizmo', tuo tarpu dabar sakosi ilgai nešioję jam meilę savo širdyse. Bet LDDP šalininkai šiuo atžvilgiu nelieka skolingi, pasišaipydami iš buvusių partijos aktyvistų, tapusių superpatriotais. Esą LDDP nariai bent visiškai neišsižadėjo savo ankstesnių įsitikinimų, savo praeities.

Šitokie politikų nuostatų pokyčiai nėra vienodai vertinami. Daug kas priklauso nuo paties vertintojo įsitikinimų, nuo politinių bei dorovinių tokius pasikeitimus sukėlusių priežasčių ir numatomų pasekmių. Vis dėlto pirmasis, beveik instinktyvus tokio pasikeitimo vertinimas yra neigiamas. Natūraliai į sąmonę veržiasi oportunisto ir principingo politiko priešprieša. Principingas politikas nuosekliai laikosi savo įsitikinimų: tada, kai tai jam naudinga, ir tada, kai nenaudinga. Jo įsipareigojimas savo principams nėra vienadienis reikalas, sezono

Dr. Kęstutis Girnius, kurio paskaita apie principų išsižadėjimą buvo perskaityta Į laisvę fondo savaitėje, Mastaičiuose. Nuotr. V. Maželio.

mada. Jų išsižadėjimas reikštų gilią dvasios krizę, nes principai yra sudėtinė principingo politiko tapatybės dalis. Nežinia, kaip būtume reagavę, jei prelatas Krupavičius vėliau būtų pareiškęs nesąs krikščionis demokratas, o profesorius Brazaitis būtų pradėjęs aiškinti, kad nereikia per daug sielotis dėl komunistų okupacijos, nes mažos šalys niekada nėra tikrai laisvos ir nepriklausomos.

•

PRINCIPŲ išsižadėjimas kelia pasipiktinimą. Laukiama, kad jų būtų laikomasi net sunkiomis sąlygomis. Išbandymams atsispyrę žmonės laikomi kilnesniais, suklupę dažnai kritikuojami. Nemažai priekaištų dėl savo laikysenos pirmaisiais pokario metais sulaukė Vincas Mykolaitis-Putinas. Per visuotinį rašytojų susirinkimą 1946 spalio 1-2 d. Putinas, kaip ir nemažai kitų rašytojų, jau buvo gerokai palaužtas. Jis aiškino, kad ,,mes turime įsigyti naują pasaulėžiūrą. Reikia nuoširdaus ir gilaus įsitikinimo, kad čia, o ne kitur yra tiesa''. Putinas suniekino savo ankstesnius darbus: ,,Aš, štai, kuone baigdamas savo gyvenimą, jaučiu nieko iš tiesų vertingo, nieko tikrai gero mūsų literatūrai ir mūsų tautai nesu davęs''. Antanas Miškinis, atvirkščiai, neišsižadėjo neseniai parašytų eilių. 1954-ais metais trys Antanai — Dambrauskas, Kučingis ir Miškinis, pasirašę ,,Katorgininkais lietuviais'', pasiuntė Putinui laišką, kuriame griežtai smerkė rašytoją už eilėraščius, šlovinančius Lietuvos pavergėjus, nekaltų žmonių žudikus. Pasak jų, Dantė, Baironas, Adomas Mickevičius, priešingai Putinui, liko ištikimi savo idealams, nors tai jiems reiškė tremtį ar mirtį. Savo laiške — kal-

tinamajame akte — Miškinis, Kučingis ir Dambrauskas klausė: ,,Kai kantatas kūrei, ar Tamstai žinoma buvo kraujas kankinių čekos rūsiuose ir ašaros našlaičių poliariniuos sniegu os? Savo elgesiu Tamsta parodei, kad esi melavęs viskuo, ką apie Tėvynę ir laisvę kadais buvai giedojęs. Iš viso baimė bus buvus Tamstos gyvenimo gairių kaišytoja ir kūrybos stimulas.'' Putinui negailestingai buvo primenama, kad ir kiti bijojo tremties, mylėjo šeimas ir vaikus, bet nepalūžo; kad kunigai, kaip vyskupas Reinys, mirė kankinio mirtimi; kad profesoriai ir mokslininkai kaip Karsavinas ir Kemėšis tiesos neišdavė ir melui tarnauti nėjo.

Ne visi sutinka su šitokiu Putino vertinimu. Gynėjų jam netrūksta. Esą Putinui komunizmas buvęs asmeniškai atgrasus, jis niekada nebuvęs itin drąsus žmogus, jam buvo daromas didesnis spaudimas negu kitiems, nuolaidos komunistams leido jam vėliau rašyti, ir dėl to laimėjusi visa lietuvių tauta. Bet visais šiais argumentais Putino gynėjai stengiasi rasti tik lengvinančias ar išteisinančias aplinkybes. Jie neteigia, kad Putinas elgėsi pavyzdingai. Kiekvienu atveju aiškinama, kad Putinas savo giliųjų įsitikinimų nekeitė, nors buvo verčiamas kalbėti kitaip.

Principingo žmogaus priešprieša yra oportunistas ar silpnavalis žmogus. Oportunistas keičia savo nuostatas, kai jam tai naudinga. Jis yra ne vien nepatikimas, bet ir lėkštas. Jis nieko giliai nevertina, išskyrus savo naudą, ir tai skurdina jo gyvenimą, nes jam daug savybių ir pergyvenimų, kurie yra giliai žmogiški, lieka svetimi. Silpnavalis irgi prisitaiko prie konjunktūros, renkasi lengvesnį kelią ne tiek todėl, kad jis sąmoningai ir aktyviai rūpintųsi tik savimi, bet todėl, kad jis neatsispiria spaudimui, niekuo arba labai mažai kuo pakankamai stipriai tiki, kad dėl to ryžtųsi aukotis ir kentėti.

Geras oportunisto pavyzdys yra Liudas Gira. Baigė kunigų seminariją, bet kunigu neįsišventino. Per Pirmąjį pasaulinį karą aktyviai veikė Krikščionių demokratų partijoje, vėliau ėjo Lietuvos žvalgybos viršininko pareigas, pagaliau tapo uoliu komunistu. Žmogus, kuris nepriklausomybės metais entuziastingai rašė oficialią patriotinę poeziją, ar tai būtų nepriklausomybės akto sukaktuvėms, žuvusiems kovose su bolševikais pagerbti, Vilniaus pagrobimo gedulo arba kariuomenės šventės proga, — vėliau ramiausiai rašė panegirikas okupantui. Jis ėmė pinigų iš ne vienos svetimos šalies tarnybos. Bet savo oportunizmu Gira pelnė daugelio panieką. Pasakojama, kad 1941-ais metais po ilgos Giros agitacinės kalbos visa salė, kaip įprasta Stalino laikais, ilgai plojo. Paskui visi nustojo, išskyrus dailininką Justiną Vienožinskį, kuris ilgą laiką plojo vienas. Patenkintas Gira paklausė Vienožinskio, kas jam labiausiai kalboje patiko, kodėl jis taip ilgai plojo. Vienožinskis atsakė: ,,Man visada patiko senos paleistuvės''. Apie 18-19 amžiaus Prancūzijos diplomatą Talleyrand'ą, išplaukusį į paviršių

su kiekvienu valdžios pasikeitimu, buvo sakoma, jog jis mielai parduotų savo sielą už pinigą ir tuo sandėriu daug laimėtų, nes iškeistų mėšlą į auksą. Vien šių pasisakymų kalba rodo, kokius jausmus sukelia principų keitimas. Galime priminti, kad Antanas Sniečkus puikiausiai prisitaikė prie visų pasikeitimų Maskvos viršūnėse, buvo priimtinas ir Stalinui, ir Chruščiovui, ir Brežnevui.

Taigi turime aiškią priešpriešą. Vienoje pusėje — principingas žmogus, ištikimas savo įsitikinimams, pasiryžęs dėl jų aukotis. Kitoje pusėje — oportunistas parsidavėlis, kurio įsitikinimai yra prekė, kurią visi norintys gali nusipirkti. Ir nors tikrovė sudėtingesnė, nors retas žmogus, ištikimas savo idealams iki mirties, lygiai kaip retas yra absoliutus oportunistas, — takoskyra lyg ir akivaizdi, lyg ir aišku, kuris atstovauja šviesai, kuris — tamsai, kurį iš jų laikome sektinu pavyzdžiu.

Tik reikia prisiminti, kad ne tik partizanai buvo ištikimi savo idealams. ,,Geležinio Felikso'' Dzeržinskio ištikimybė proletariatui nesusvyravo. Antanas Sniečkus buvo partijai ir Maskvai ištikimas, nors tai reikalavo masiškų nekaltų žmonių areštų ir trėmimų. Ištikimi buvo kone visi pirmieji Lietuvos komunistai. Juk kiek iš jų paliko partiją, pasipiktinę dėl jos vykdomo smurto ir keliaklupsčiavimo okupantui? Dabar gi buvę komunistai, ilgai giedoję himnus tautų draugystei ir didžiajam broliui ir staiga tapę Lietuvos patriotais, vadinami oportunistais. Principingumu jie tikrai nepasižymi, bet kokia būtų buvusi alternatyva? Ar būtų geriau, jei jie būtų likę ištikimi komunizmo idealams, kaip Burokevičius ir Jermalavičius, ir dabar kovotų už sovietinės santvarkos išlaikymą. Burokevičiaus, Jermalavičiaus ir jų bendražygių kova buvo bergždžia, bet didele dalimi dėl to, kad absoliuti komunistų dauguma tapo neištikima savo idealams. Jei net ir penktadalis jų būtų atkakliai gynę savo principus, Maskvai gal būtų pasisekę Lietuvoje suorganizuoti penktąją koloną.

Ir ar visi, kurie keičia savo nuostatas, yra oportunistai, silpnavaliai, ar šiaip abejotinos vertės individai? Konradas Valenrodas dažnai laikomas teigiama asmenybe, nors ir išdavė Kryžiuočių ordiną. Vincas Kudirka nesmerkiamas dėl to, kad nusigręžė nuo jam artimos lenkiškos aplinkos ir, perskaitęs *Aušrą*, verkdamas atsivertė į lietuvybę. Bet gal mes teigiamai vertiname ir Kudirką, ir Valenrodą todėl, kad jie sugrįžo į tą tautą, iš kurios buvo kilę ir kurią kokia nors prasme gal net buvo išdavę. Atseit jų metamorfozė nesmerktina, nes jos dėka jie išpažino principus, kurių jie niekada neturėjo išsižadėti. Tačiau kartais nelabai aišku, kokie gali būti tie principai ar elgesio gairės, kurių žmogus niekada neturėtų išsižadėti. Tarkime, kad išeivio vaikas, kurio tėvai buvo visiškai abejingi lietuvybei ir kuris išaugo grynai vokiškoje aplinkoje,

sužino apie savo kilmę. Ar vien dėl to jis turi tapti lietuviu patriotu, ar kažkas su juo būtų netvarkoje, jei jis save toliau laikytų vokiečiu? Gana aišku, kad ne. Juk priešingu atveju, jei kas nors man įrodytų, jog mano tėvas buvo rusas, tai aš įgyčiau pareigą surusėti.

•

BET esama daug pavyzdžių tokių žmonių, kurių nutarimus keisti savo principus vertiname, nors negalime jų laikyti ,,grįžimu'' prie savųjų versmių. Pranas Germantas-Meškauskas, švietimo generalinis tarėjas, nusigręžė nuo nacizmo, buvo suimtas ir išsiųstas į Stutthofo koncentracijos stovyklą, kur ir mirė. Germantas-Meškauskas gerbiamas už tai, kad jis, pamatęs kas iš tiesų darosi, ryžosi atsisakyti savo ankstesnių įsitikinimų. To nepadarė Lietuvos komunistai pokario metais.

Labiausiai žinomas atsivertimas ar principų išsižadėjimas buvo Sauliaus tapimas Pauliumi, pagrindiniu krikščionybės apaštalu. Religinių bendruomenių laikysena įsitikinimų kaitos atžvilgiu gana akivaizdžiai atskleidžia visų mūsų nuostatų dvilypiškumą. Religijos išsižadėjimas kadaise buvo laikomas kone didžiausiu nusikaltimu, baudžiamu mirties bausme — sudeginimu. Tos pačios bausmės galėjo sulaukti ir tie, kurie atmesdavo vieną ar kitą Bažnyčios dogmą. Sugalvoti buvo net ypatingi terminai šiems žmonėms pasmerkti. Bet tuo pačiu metu, kai Europoje buvo baudžiami savo tikėjimo išsižadėję žmonės, europiečiai misionieriai keliavo po visą pasaulį, gyvendami tikrai sunkiomis sąlygomis, dažnai rizikuodami savo gyvybe, ir ieškojo konvertitų, būtent žmonių, kurie atsisakytų savo ir savo tėvų tikėjimo. Mūsų simpatijų čia sulaukia misionieriai, ne inkvizitoriai, nors misionieriai skatino žmones *atsisakyti* savo įsitikinimų, o inkvizitoriai nesigailėjo priemonių, siekdami išlaikyti religinių nuostatų pastovumą. Rodos, lyg taip neturėtų būti, jei ištikimybė idealams būtų neįkainojama ar aukščiausia vertybė. Tokiu atveju misionieriai turėtų sulaukti tokio pat pasmerkimo, kurio sulaukia narkotikų pardavėjai, siūlą savo prekes mažamečiams.

Kaip paaiškinti šias nuostatas misionieriaus ir inkvizitoriaus atžvilgiu? Vienas svarbus aspektas — tai inkvizitoriaus galia ir jo apsisprendimas pavartoti smurtą. Smerktinos priemonės ir jų vartojimas paneigia ir kilniausią tikslą. Panašiai juk teigiamai nevertiname nei misionierių, kurie vartojo smurtą ar grasino juo. Vienaip vertiname pavienius jėzuitus Kinijoje ir Japonijoje, kitaip kryžiuočius, kurie krikštijo ugnimi ir kardu. Kryžiuočių priemonės sukelia tą patį pasibjaurėjimą, kaip ir inkvizitoriaus prievartinis tikėjimo gynimas. Kitaip reaguotume, jei inkvizitorius be smurto, o tik žodžiais bei argumentais stengtųsi sustiprinti svyruojančio žmogaus tikėjimą, ar įtikinti eretiką atsisakyti savo klaidų. Tokio žmogaus tada nelai-

kytume inkvizitorium, kaip ir kryžiuočių nelaikome misionieriais.

Inkvizitorius dabar smerkiame, kaip smerkiame ir nacius bei komunistus. Bet tai šių dienų reiškinys. Prieš penkiasdešimt ar šešiasdešimt metų naciai ir komunistai pajėgė sutelkti milijonus jų ideologijai pasišventusių žmonių, kurie entuziastingai pritarė rasinio ar klasinio priešo naikinimui. Šešioliktame šimtmetyje protestantai smerkė katalikų inkviziciją, bet savųjų veiksmams ir žiaurumams pritarė. Nors inkvizitoriai, tiek religiniai, tiek ir pasauliečiai, dažnai persekiojo kitaip galvojančius, daugiausia pagiežos jie jautė eretikams, tiems, kurie atsisakydavo savo ankstesnio tikėjimo.

Nelengva nurodyti priežastis, dėl kurių Vakarų pasaulis gerokai dabar yra sušvelnėjęs ir nebepritaria eretikų persekiojimui. Bet turbūt viena iš svarbiausių — tai reliatyvizmo įsitvirtinimas plačiuose gyventojų sluoksniuose. Daugelis žmonių arba netiki, kad yra kokia nors transcendentinė tiesa — ar tai būtų apie Dievo buvimą, ar jo norus, ar apie istorinę žmogaus paskirtį, ar apie rasių ir tautų savybes, — arba kad ši tiesa egzistuoja, bet žmogus negali jos pažinti; arba kad ši tiesa ir egzistuoja, ir yra pažinimo objektas, bet kad negalima kaltinti ar bausti žmonių, kurie nepajėgia tiesos pažinti. Inkvizicinės nuostatos didele dalimi seniau buvo grindžiamos įsitikinimu, kad egzistuoja visiems žmonėms prieinama ir privaloma tiesa, ir kad jos atsisako tik piktos valios žmonės, sąmoningai siekią kenkti Dievo ar istorijos planui, arba įvairaus plauko iškrypėliai. Buvo galima, gal net privalu, bausti tokius žmones, nes jie sąmoningai atsisakė tiesos ir savo pavyzdžiu galėjo suvilioti kitus. Be to, jie pažeidė natūralią pasaulio tvarką. Šių įsitikinimų apie transcendentines ir žmogų įpareigojančias tiesas susilpnėjimas smarkiai pakirto persekiojimą teisinančius argumentus. Pravartu pastebėti, kad tose religinėse bendruomenėse, pvz. musulmonų, kuriose nesusvyravo tikėjimas į transcendentinių tiesų prieinamumą, atskalūnų ir eretikų likimas lieka nepavydėtinas.

Jei žmogui tikros tiesos nėra, ji jam yra nežinoma arba bent neakivaizdi, tai toks žmogus, keičiąs savo įsitikinimus, gali aiškintis, kad jis anksčiau manęs vienaip, dabar galvoja kitaip, ateityje gal turės trečią nuomonę. Jis net gali mesti iššūkį kritikams: įrodykite, kad aš klystu, kad mano naujausia nuomonė blogesnė už kitas. Ir dažnai neturime priemonių jo įtikinti ar nepajėgiame surasti argumentų, paneigiančių jo pažiūras. Be to, žmogus gali žaisti ir savotiškai dvigubą žaidimą, savo nenuoseklumą paversdamas savotiška dorybe, ją sugretindamas su atviru tiesos ieškojimu. Jo galvojimas nesąs sukaustytas senų paveldėtų dogmų. Kaip mokslininkas, jis peržiūri savo teorijas, atsižvelgdamas į naujus duomenis, atseit jis irgi yra atviras viskam, ir jei jam susidaro įspūdis, kad jo dabartinia

įsitikinimai nėra patys geriausi, tai jis, kaip ir mokslininkas, keis savo pažiūrą. Esą tik fanatikas arba bukas žmogus aklai laikosi senųjų nuostatų, nenori ar nedrįsta jas peržiūrėti, net naujų duomenų šviesoje. Įsitikinimų pastovumas esąs dvasinio sukalkėjimo požymis. Taigi, tiesos neakivaizdumu galima naudotis, besiginant nuo inkvizitorių priekaištų, o laipsnišku prie jos artėjimu ne tik pateisinti, bet ir šlovinti nuomonių kaitą. Taigi pirmoji aiški priešprieša tarp principus keičiančio oportunisto ir principams ištikimo individo netenka savo įtaigumo minėtų argumentų šviesoje. Esama priežasčių, verčiančių laikytis senųjų nuomonių, esama ir aplinkybių, kada jų atsisakymas yra sveikintinas.

O ką galvotume apie dabarties Lietuvos politikus, kaip vertintume daugelio aktyvių komunistų perėjimą į lietuvių patriotų gretas?

Jei kokios nors gilios transcendentinės tiesos ir lieka anapus žmogaus pažinimo, kasdieniniame gyvenime nėra taip sudėtinga atskirti mažiau ir daugiau įtikimus tikrovės įvaizdžius. Buvę komunistai gali aiškintis, kad jie bent iš dalies tikėję marksizmo teorijomis, nuoširdžiai manę, kad kapitalistinėse valstybėse darbininkija išnaudojama, kad centrinis ūkio valdymas esąs veiksmingesnis, kadangi tuo būdu išvengiama rinkos chaoso, nereikalingų varžybų ir bankrotų. Tik per pastarąjį dešimtmetį galutinai paaiškėję rinkos ūkio privalumai, kaip ir Stalino laikų nusikaltimų apimtis. Atseit poziciją pakeisti paskatino nauji duomenys, naujas supratimas.

Bet šitoks aiškinimas nėra labai įtikimas. Iliuzijų žlugimas dėl centro planavimo privalumų paaiškintų žmogaus nusigręžimą nuo socializmo, tapimą laisvos rinkos rėmėju. Bet tarybų valdžia nebuvo tik socializmas. Be to, atsivertėliai politikai ne tiek skatina greitas ūkio reformas, kiek vaizduojasi esą Lietuvos interesų gynėjais. Tad reikia klausti, kaip jie vertino komunistų propaguojamą tautybių politiką, ar jie tikrai tikėjo, kad ši politika Lietuvai naudinga ir gera. Atsiranda vienas ar kitas buvęs komunizmo šauklys, pasiryžęs net ir šiandien tvirtinti, kad komunizmo laikais klestėjo lietuvių kultūra. Bet tokie šaukliai turi paaiškinti ir pateisinti tokius reiškinius kaip cenzūrą, tautinio paveldo niekinimą arba iškreiptą jo pateikimą, rusų kalbos brukimą į viešąjį gyvenimą, ir aplamai visas pastangas nuslopinti tautinį pasididžiavimą bei menkinti tautiškumo vaidmenį žmogaus gyvenime. Tokios komunistų politikos negalima pateisinti, net ir atkreipiant dėmesį, kad kitos tautos, taip pat ir rusų, buvo panašiai traktuojamos. Tai tik rodytų, jog komunistai buvo lygiai bjaurūs visoms tautoms, ir jokiu būdu nepadėtų įrodyti, kad komunizmo metais buvo vykdoma lietuvių tautai palanki politika, net ir tuo atveju, jeigu nepriklausomybė būtų nelaikoma būtina tautos klestėjimo sąlyga. Tiesos samprata dar nėra tokia lanksti.

TOKIŲ šauklių esama nedaug, nors kadaise jų būta ištisų pulkų. Įsijungimą į partijos veiklą daugelis aiškina ne susižavėjimu socializmu ar komunistų tautybių politika, bet realizmo sumetimais, alternatyvų stoka. Esą komunizmo trūkumai buvę akivaizdūs, iliuzijų dėl Maskvos hegemonistinių siekių nebūta. Bet nebuvo ir jokių realių vilčių, kad imperija grius, kaip nebuvo ir jokių konkrečių veiksmų, kuriais būtų buvę galima realiai prisidėti prie nepriklausomybės atkūrimo. Sovietinė sistema atrodė esanti ilgalaikė, jei ne amžina. Komunistinė santvarka nustatė veikimo galimybes, ir be partijos bilieto žmogus buvo bejėgis. Stojimas į partiją buvęs patriotizmo skatinamas, noras išnaudoti esamas galimybes ir užimti vadovaujančias pozicijas, kurias kitaip būtų perėmę svetimtaučiai, abejingi, gal net tiesiog priešiški Lietuvos gerovei. Taigi Lietuvos komunistai pakeitė savo taktiką, o ne principus. Jie esą visada dirbo Lietuvai, bet, prisitaikydami prie aplinkybių, kurį laiką tai darė slaptai, o dabar, po atgimimo tai daroma viešai.

Sunkoka vertinti šį komunistų teisinimąsi, nes jis grindžiamas savotiška, nenormaliomis sąlygomis vykusia vidaus nuostatų ir išorės poelgių dialektika. Normaliai žmogaus jausmus ir nuostatas vertiname, atsižvelgę į jo poelgius. Jei žmogus tvirtina, kad žmoną myli, bet ją amžinai bara, kartkarčiais muša ir kiekviena proga svetimmoteriauja, tai galime ramiai tvirtinti, kad žmogus arba meluoja, ar save apgaudinėja. Meilės čia nėra ir negali būti, nes meilė nėra vien tik kažkokių jausmų reikalas. Meilė tiesiog nesuderinama su tokiais veiksmais, tad net ir karščiausi tokio žmogaus išpažinimai mažai ko reiškia. Panašiai ir su tėvynės meile. Normaliai kai kurie veiksmai su ja visai nesuderinami, pavyzdžiui, kolaboravimas su okupantu, savo tautiečių skriaudimas ir taip toliau. Bet buvęs komunistas aiškinasi, kad jis turėjo vengti įprastų patriotizmo išraiškų, nes jomis būtų save demaskavęs, netekęs Maskvos pasitikėjimo ir negalėjęs tarnauti tautai. Tad paviršutiniškai niekšingi poelgiai turėjo kilnų tikslą. Iš tiesų kartais reikia griebtis apgaulės, tiesos nesakymo ir kitų priemonių priešui apgauti. Bet tokiu būdu sudaromas užburtas ratas, pateisinantis kiekvieną veiksmą. Lietuvai naudingi poelgiai esą atspindi tikrąsias nuostatas, o Maskvai pataikaujantys veiksmai traktuojami kaip būtina sąlyga dalyvauti patriotinėje veikloje, užsitikrinti pasitikėjimą ir t.t. Tad kiekvienas žingsnis, net ir niekingas, taip galvojant, tampa patriotizmo apraiška.

Ši pasiteisinimo schema yra graži, net ir per daug graži. Visus veiksmus pateisinančios teorijos yra labai panašios į pretenduojančias į mokslą teorijas, kurių negalima paneigti ir parodyti negaliojančiomis. Jos neturi empirinio turinio, tad ir sąlyčio su tikrove.

Norint įvertinti kurio nors buvusio komunisto poelgius, reikėtų ati-

džiai peržiūrėti jo praeitį, itin daug dėmesio sutelkiant į kai kuriuos dalykus: ar jis iš to padarė sau karjerą; ar bent kartkartėmis ja rizikavo, siekdamas apginti svarbų tautinį reikalą, ar padėti valdžios nemalonėn patekusiam žmogui; ar jis dalyvavo negarbingose akcijose, pvz., kai buvo šmeižiami kitaip galvojantys ar smerkiama Bažnyčia; ar jis vengė politizuotų postų, kurie kad ir naudingi jo karjerai, bet beveik be galimybių tautos interesams ginti. Ir jei toks žmogus patogiai kopė karjeros laiptais, niekuo nerizikuodamas, tai jo visi aiškinimai apie patriotizmą yra beverčiai. Juk reikia prisiminti, kad antivokiškos rezistencijos dalyviai ką nors slaptai darė: platino atsišaukimus, dalyvavo konspiracinėje veikloje, palaikė ryšius su kitais saugumo ieškomais rezistentais. Kitaip tariant, jie turėjo rezistencinės veiklos požymius.

Kadangi patriotas nėra partijos biurokratas, jo gyvenime privalo būti veiksmų takoskyra, turi būti ženklų, kad neeita vienu keliu. Jei tokių ženklų nėra, tai žmogus laikytinas partijos biurokratu, o ne slaptu patriotu. Manyčiau, kad detali partijos veikėjų analizė tikrai neatskleistų didelio slaptų patriotų būrio, nors reikia pripažinti, kad ir pačioje visuomenėje sąmoningas patriotizmas, sietinas su nepriklausomybės atgavimo mintimi, o ne tik su antirusiškomis nuotaikomis, buvo gerokai susilpnėjęs. Tačiau, kadangi žmogus buvo partijos biurokratas, nereiškia, kad jis būtinai buvo piktas žmogus, amžinai siekiąs kam nors pakenkti, arba žlugdyti lietuviškus reikalus. Toks žmogus galėjo būti visai malonus ir nepiktybiškas, turįs sentimentų Lietuvai ir lietuviams, tačiau, gavęs nurodymus imtis kenksmingų veiksmų, jis uoliai įsakymus vykdydavo.

Tarkime, kad tarybinis komunizmas buvo kvaila doktrina ir kenksminga praktika. Ji rėmėsi pseudomokslu, sudarė ideologinį ramstį totalistinei valstybei, jos pareigūnai pažeidinėjo žmogaus ir tautų teises, o Stalino laikais masiškai žudė nekaltus žmones. Ar tomis aplinkybėmis buvęs komunistas, dabar visą tai supratęs, turėtų keisti savo įsitikinimus, ir jei jis tai padaro, ar galime mes jį dabar smerkti. Atsakymas į pirmąjį klausimą yra — taip, į antrąjį — ne. Jei kokie nors principai yra tikrai kvaili arba kenksmingi, ir žmogus žino arba bent nujaučia, kad jie tokie yra, negalima laukti, kad jis jų ir toliau laikytųsi. Tolesnis tų principų išpažinimas nerodytų žmogaus dvasios tvirtumą, bet liudytų jo intelektualinį bukumą ir dvasinį fanatizmą. Todėl Burokevičius ir Jermalavičius — komiškos, ne tragiškos asmenybės. Jie liko ištikimi principams, kurie nebuvo verti ištikimybės.

Jei sveikas protas reikalauja, kad žmogus išsižadėtų nevykusių principų, negalime jo už tai smerkti. Kitas dalykas — ar mes galime jį kritikuoti už jo ankstesnius veiksmus, ir ar pats savo nuostatas pakeitęs žmogus turi kaip nors įrodyti, kad jis gėdijasi savo ankstesnio kvailumo arba neprinci-

pingumo. Dėl kritikos negali būti klausimo. Kiekvienas žmogus yra atsakingas už savo elgesį, tad ir kritikuotinas už savo padarytus nevykusius sprendimus, juo labiau, jei jis pasirinko viešąjį gyvenimą. Ir jis, lygiai kaip žydšaudis, negali teisintis, aiškindamas, kad tik vykdė įsakymus, arba kad kiti panašiai ar net bjauriau elgėsi. Juk vertinami jo, ne kitų, veiksmai. Kritikos, nors ir nemalonios, negalima drausti.

*

DAUG sudėtingesnis klausimas yra buvusiųjų atgailos ir jiems bausmės reikalas. Atgaila ir bausmė, o ne pats principų keitimas, oportunizmas, ar karjerizmas sudaro pagrindą ginčams dėl buvusiųjų veiklos. Oportunistų ir karjeristų yra, bet ne jie sukelia didžiausią pasipiktinimą. Tikri karjeristai — tai žmonės, kurie 1922 metais buvo krikščionys demokratai, po 1926 metų perversmo — tautininkai, 1940 m. — kairieji. Tokie, pvz., kaip Liudas Gira. Šiomis dienomis tikri karjeristai būtų priklausę kompartijai iki 1989 m. vidurio, tada tapę uoliais sąjūdiečiais, 1992 m. vasarą tykiai sugrįžę į LDDP. Bet ne jie susilaukia daugiausia kritikos, o jos susilaukia, pvz., Brazauskas, Gylys, Karosas, ir kiti, kurie pasiliko buvusios, nors ir persikrikštijusios kompartijos gretose. Iš jų reikalaujami du dalykai — pirma, kad jie prisipažintų, jog jie buvo ne tiek slapti patriotai kiek kolaborantai, uoliai vykdę Maskvos nurodymus, ir antra, kad patys komunistai turi suprasti, jog su tokia praeitimi jie neturi valdyti Lietuvos.

Nors dabartinėmis sąlygomis negalima laukti šių dviejų reikalavimų vykdymo, nereikėtų jų atsainiai atmesti. Nuo praeities negalima pabėgti; bent labai sunku tai padaryti. Vokietijai neišėjo į gerą jos pastangos nutylėti savo nacistinę praeitį, ar Hitlerio laikotarpį vertinti kaip nebūdingą neracionalių jėgų prasiveržimą. Lietuviai kartais vengia atviriau pažvelgti į žydų žudymus, ir tai tik skatina viešą šio reikalą iškėlimą tarptautiniuose forumuose. Mes save netiesiogiai žeminame, nerasdami jėgų atvirai vertinti praeitį. Turime suprasti, kad rožinis komunistų okupacijos laikotarpio traktavimas, pagal kurį visi blogi įsakymai plaukę iš Maskvos, o gerieji vietos komunistai juos tik švelninę, mūsų tautos nepuošia. Tačiau pasitaiko ir neteisingai įžeidžiančių elementų, kai kalbama, kad esą visi kolaboravę su komunistais. Šiuo tikrovės iškraipymu stengiamasi visus nupiešti juodai, tvirtinant, kad visi — lygiai balti, ir lygiai juodi. Atgailos ir bausmės klausimas iškelia dar vieną aspektą. Kaltės prisipažinimas, kuris tuo ir baigiasi, yra be galo nenuoširdus ir bevertis. Bet kiekvienu atveju šių klausimų negalime sutapatinti su principingumu, kuris irgi ne toks paprastas. Negalime spręsti, kada principo išsižadėjimas smerktinas, neatsižvelgus į daugelį dalykų: į principo turinį, jo sąlytį su tikrove, įgyvendinimo padarinius, kada jį žmogus įsisavino ir kokiomis aplinkybėmis, ar jo išsižadėjimas suteikia žmogui naudos.

NEPRIKLAUSOMA LIETUVA:

partizanų vizija ir tikrovė

NIJOLĖ GAŠKAITĖ

Artėdami prie trečiojo tūkstantmečio, būdami atrofuoto istorijos poreikio visuomene, paskendę luošoje kasdienybėje, nedažnai susimąstome: kas buvo istorijos tapsme partizaninių kovų dešimtmetis? Trumpas žybsnis į amžinybę nueinančiame laike, skausmo lašas įkaitusiame tautos egzistencijos žaizdre ar sprangi ašaka, kurią jaučiame iki šiol kaip sąžinės priekaištą dėl savo pačių nusilenkimo istoriniam determinizmui?

Nepaliko šis laikotarpis karalių pilių, miestų ar kitokių ženklų mūsų žemėje; buvo tai nebyliai iškentėtas, nuslopintas, ištrintas, užmirštas laikas. Vienok jis tyliai maudė pasąmonėje, kol pratrūko, prasiveržė perlaidojimų procesijomis, pageltusiomis nuotraukomis, dienoraščiais ir tartum vakarykščiai nužudytų savo brolių apraudojimu.

Tačiau istorikų auditorijose ar politikų diskusijose vėl ir vėl kyla retorinis klausimas: ar pasiteisino 1940 metų nesipriešinimas? Ar prasminga buvo 1944 m. pradėta ginkluota kova su daug kartų pranašesniu okupantu? Pirmuoju atveju sprendimą padarė vyriausybė, antruoju tai buvo spontaniškas iš tautos gelmių kilęs ryžtas. Ir to ryžto galia buvo nepalyginama su nesuskaičiuojamomis baudėjų divizijomis.

„Kiekvienas lietuvis šiandien turi būti tautinių idealų karys. Niekas mūsų negali turėti asmeninių pirmenybių prieš visos tautos tikslus ir reikalavimus. Mūsų visų reikalai ir ambicijos turi nusilenkti tautos siekimams. Kas šiuo metu mėgintų savo asmeninius smulkius reikalus iškišti prieš visos tautos didžiuosius reikalus, tas lengvai susilauktų išgamos ir išdaviko vardo, jis būtų paniekintas ir išguitas iš lietuvių tautos tarpo (...) Kadangi asmeninis, tautinis, valstybinis ir visuomeninis gyvenimas niekados nebuvo ir šiandien nėra tobulai sutvarkytas, tai mes savo darbu ir kova, savo dvasia ir išmintim turime prisidėti prie jo tvarkymo ir tobulinimo", — taip buvo rašoma 1950 m. Kęstučio apygardos biuletenyje.

Partizanų programiniuose dokumentuose buvo aiškiai nubrėžti būsimos valstybės politinio, socialinio ir ekonominio gyvenimo kontūrai. Iš pradžių buvo tikėtasi, kad okupacija bus trumpa ir sugrįš egzilinė vyriausybė. Aukštaitijos partizanas pasakojo, kaip džiūgavo jų būrys, pasiklausęs užsienio žinių. Tik vadas Antanas Žilys-Žaibas susimąstęs žvelgė į besilinksminančius kovotojus. Tačiau ir jis, nenorėdamas drumsti nuotaikos, pasakė: geriau pasimokykim rikiuotės. Grįš iš užsienio vyriausybė, ar mokėsime jai atiduoti pagarbą?

Vėliau, jau 1949 m., įvykdžius visos Lietuvos partizaninių junginių centralizaciją, drėgnuose bunkeriuose ant netašytų lentų stalų prie spingsulės buvo kuriama ir tobulinama veiklos programa — LLKS (Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos) įstatai, LLKS Tarybos prezidiumo statutas, — kurioje numatytas galutinis tikslas: nepriklausoma Lietuvos Respublika. ,,Mūsų kova — dėl Lietuvos nepriklausomybės, tuo pačiu — dėl lietuvio nepriklausomo gyvenimo. Šitas gyvenimas paremtas demokratine žmogaus, tautos apsisprendimo teise'', — taip buvo rašoma Tarybos biuletenyje Nr. 2, 1950 liepos mėn. Aukščiausiu valdžios organu okupuotoje tėvynėje pripažįstama partizanų vadovybė, o atgavus nepriklausomybę, iki susirenkant Seimui, Lietuvos Respublikos prezidento pareigas turi eiti LLKS Tarybos prezidiumo pirmininkas, kuriuo išrenkamas partizanų generolas Jonas Žemaitis, vėliau sušaudytas 1954 metais, taip ir netapęs Lietuvos prezidentu. Daugiau tokio aukšto rango valstybės pareigūno okupuotoje Lietuvoje išrinkta nebebuvo. Tačiau 1949 m. vasario 16, jo vadovaujama LLKS Taryba priėmė deklaraciją, nubrėžiančią pagrindines valstybės ir valdžios gaires tiek okupacijos metu, tiek jai pasibaigus — iki pat ,,laisvų, demokratinių, visuotinių, lygių ir slaptų'' Seimo rinkimų ir naujos konstitucijos priėmimo. Iki to laiko turėjo galioti 1922 m. konstitucijos nuostatos, o valstybės valdymą vykdyti

---

NIJOLĖ GAŠKAITĖ, gimusi 1938 m., dar besimokydama Pandėlio vidurinėje mokykloje įsitraukė į rezistencinę veiklą, platindama atsišaukimus, rašydama į pogrindžio laikraštėlį. Kauno Politechnikos institute dalyvavo pogrindinės organizacijos ,,Laisvę Lietuvai'' eilėse. Buvo suimta 1958 m. nuteista 7 metams, kalėjo griežto režimo lageriuose Sibire. 1965 m. grįžo į Lietuvą, baigė Politechnikos institutą įgydama inžinerijos kvalifikacijas. 1991 m., atsivėrus KGB archyvams, dirbo Lietuvos Aukščiausios Tarybos komisijoje KGB veiklai tirti. Paskelbė virš 20 savo darbų KGB veiklos metodų, genocido ir rezistencijos temomis įvairiuose Lietuvos leidiniuose. Bendradarbiauja ,,Laisvės kovų archyve'' ir šiuo metu yra jo redakcinėje kolegijoje.

Nijolei Gaškaitei šiemet buvo paskirta Į Laisvę fondo 4,000 litų premija už lietuviškosios rezistencijos istorijos tyrimus ir paskelbtus darbus. Premija buvo įteikta Mastaičiuose įvykusios ĮLF studijų savaitės metu. Ten Nijolė Gaškaitė skaitė ir šią paskaitą.

Laikinoji tautos taryba, į kurią lygiateisiais pagrindais turėjo įeiti Lietuvos ir užsienio laisvės kovotojai, sąjūdžiai, organizacijos ir partijos, išskyrus Komunistų partiją, kuri nelaikoma teisine partija ,,kaip diktatūrinė ir iš esmės priešinga pagrindiniam lietuvių tautos siekimui ir kertiniam konstitucijos nuostatui — Lietuvos nepriklausomumui''.

Partizanų dokumentuose atsispindi visas valstybės valdymo klausimų spektras. Aptariami socialiniai, kultūros, religijos, valstybės sienų klausimai, net kalbos problemos (pvz., rekomenduojama nenaudoti SNO pavadinimo, nes lietuviškesnis — Jungtinės Tautos). Nurodoma remti nubaustus asmenis. Ne viename štabų archyve rasta pajamų — išlaidų apskaita, iš kurios matyti, kad paimtą turtą iš valstybinių įstaigų ar tarybinių ūkių partizanai naudojo ne vien savo reikmėms, o šelpė, siuntė siuntinius kaliniams ir tremtiniams.

Du motyvai persipynė egzistenciniuose partizanų apmąstymuose: pasmerktumo ir amžinybės. Todėl taip skrupulingai buvo apgalvotos ir vykdomos archyvų tvarkymo ir saugojimo instrukcijos. Buvo registruojami štabų įsakymai, vykdytos karinės operacijos, rašomi ištremtųjų, suimtų ir žuvusių sąrašai, pildomi kovotojų asmens lapai. Daugelis vos keletą skyrių baigusių jaunuolių rašė dienoraščius. Partizanai pozavo nežinomiems fotografams ne dėl mylimųjų albumėlių — tos nuotraukos irgi buvo skirtos istorijai. Archyvai buvo užkonservuojami ir įkasami į žemę atokesnėse vietose, kurias žinojo tik labai patikimas, nesusijęs su sąjūdžiu (t.y. tas, kuriam negręsė areštas) asmuo. Archyvo išdavimas prilygo kovos brolių išdavimui.

Partizanų statutuose buvo keletas išlygų ateičiai: partizanų reikmėms iš gyventojų paimtam turtui buvo surašomi pakvitavimai, kad atkūrus nepriklausomybę būtų galima atsiteisti su paaukojusiu sąjūdžiui asmeniu, t.y. atlyginimas už rekviziciją buvo atidėtas ateičiai. Taip pat buvo atidedamas bausmės vykdymas mažiau nusikaltusiems asmenims. Buvo tikima, kad deramai bus įvertinta ir partizanų auka. Juozas Lukša sakė išleidžiančiai partizanauti vaikus motinai: jei kada stovės paminklas partizanų motinoms, jame bus ir tavo bruožų...

Ir jei politinėje bei socialinėje sferoje turėta šviesių vilčių, tai mąstant apie moralinę visuomenės būseną dažnai kildavo abejonių. Partizanų kapelionas Justinas Lelešius savo dienoraštyje rašė:

,,Mums laikas dabar, kol dar nėra vėlu, ruošti tautą būsimiems įvykiams, nepriklausomam gyvenimui, kad vėl Lietuvoje neįsiliepsnotų partijų kova, kad visoki karjeristai, valstybės turto eikvotojai ir vagys neuzurpuotų tėvynės vairo į savo niekšingas rankas. (...) Mintyje man kyla bevizituojant kuopas smalsumas pasiteirauti, ar daug tų tautininkų šiandien dirba partizanų eilėse. Jų neradau. (...) O kad suprastų visiems

amžiams tauta, dėl ko mes kraują liejome! Kad negrįžtų į tas pačias klaidas vėl Lietuva, bet aš bijau... bijau, kad pralietas laisvės kovotojų kraujas praeis veltui; lietuvis vėl nesupras lietuvio, nelaimingieji vėl kentės vargus, turtuoliai vėl atstums vargšą, miestietis vėl nepažins kaimiečio, kuris tą kraštą gynė ir savo kraują liejo, bažnyčios vėl liks tuščios, Aukščiausiajam nieks negiedos himnų už išlaisvinimą, o smuklėse vėl pasigirs girtų dainos ir triukšmas''.

Šie žodžiai rašyti okupacijos pradžioje, kai naujoji sistema dar mažai buvo palietusi žmonių dvasią. Vėliau, 1950 m. Kęstučio apyg. biuletenyje nr. 3-4 konstatuojama:

,,Penkti okupacijos metai skaudžiai palietė visus gyventojus tiek moraliai, tiek materialiai, tad kai kurie silpnesnės valios tautiečiai pradėjo abejoti greito karo galimumu. Tuo vadovaudamiesi nustojo remti partizanus ir laikosi pasyviai, o kai kurie nuėjo išgamų keliu. (...) Per visą okupacijos laikotarpį labai daug pačių didžiausių patriotų, viską atidavusių sąjūdžiui, šiandien yra atsidūrę kalėjimuose, Sibire. Yra kaimų (ypač Kęstučio apyg.), kur didesnė dalia ūkių tušti. Gyventojai arba suimti, išvežti, arba slapstosi''.

Skaudžiai ir aiškiai tai matė partizanų vadas Jonas Žemaitis. Kalbėdamas su partizanų ryšininke Rože Žalnieriūniene-Jurgiu, pastarajai pasakė: ,,Mes žūsime, jus suims, rėmėjus ištrems, eisi per visą Lietuvą nuo krašto iki krašto ir nerasi žmogaus''. Vyko Lietuvos žmonių pasidalijimas į bekompromisiškai besipriešinančius ir pradedančius prisitaikyti.

,,Vyksta greitėjantis masių sukomunistinimo procesas, — rašė Juozas Lukša 1950 m.: (...) Inteligentai, siekdami fizinės egzistencijos ir vedini karjeros, daugina partiečių eiles. Sukomunistinimo procesas spartesnis miestuose. Aukštosiose mokslo įstaigose esama 40% komjaunuolių. Gimnazijose apie 10%. Procentai svyruoja priklausomai nuo gimnazijos vietos — gilumoje provincijos procentas menkesnis ir atvirkščiai. Sukomunistėjimo ir nusivylimo Vakarais laipsnis priklauso nuo gyventojų sluoksnių santykiavimo su pogrindžiu. Bolševikų spaudimas padaro tai, kad ne visiems gyventojų sluoksniams pogrindis prieinamas''. (F.3 B. 109 t. 20)

Okupacinė valdžia darė viską, kad nebūtų jokios informacijos apie pasipriešinimą. Panašios pastangos tęsiamos iki šiol.

Sekantis pagal svarbą komunistų partijos uždavinys buvo sunaikinti kaimą — tautiškumo lopšį. Trėmimų ir kolektyvizacijos pagalba tai įgyvendinta. Partizanų likimas irgi buvo nulemtas. Anot MGB agento J. Markulio, pastaruosius reikėjo ,,izoliuoti ir užgniaužus maiše smaugti juos, smaugti''.

Baudžiamosios tarnybos pradėjo savotišką žmonių rūšiavimą. Ši atranka vyko pagal tokią schemą: duomenų apie asmenį surinkimas — veiklos ir moralinių savybių analizė — botago ar riestainio taktikos pasi-

rinkimas — rezultatas (t.y. persekiojimas ar pajungimas tarnystei). Šiuos du aktyvesnių piliečių rūšiavimo srautus pailiustruočiau skaičiais. Sąlyginai į vieną stulpelį surašyčiau: 1945 m. iš valstybinių archyvų NKVD sudaryta tautininkų kartoteka — 5.2 tūkst. asmenų; šauliai — 3.1 tūkst.; asmenys, kuriems MGB-KGB buvo įregistravusi operatyvinio tyrimo bylas — 300 tūkst.; grįžtantys iš užsienio ir ,,patikrinti'' ,,filtracijos'' punktuose — 52 tūkst.; suimti už,,kontrrevoliucinius nusikaltimus'' — 60 tūkst. asmenų; tremtiniai — min. 120 tūkst.; žuvę partizanai — min. 20 tūkst.; asmenys, vykę į užsienį, kuriems buvo rašomos specpatikrinimo bylos — virš 40 tūkst.; asmenys, susirašinėję su užsienio piliečiais — min. 500 tūkst. Iš viso susidarytų virš milijono Lietuvos gyventojų. Dar pridėjus korespondencijos tikrinimą Lietuvoje, kuris buvo iš pat karto suorganizuotas, matytume orveliška totalinio persekiojimo paveikslą. Šio persekiojimo tikslas buvo gausinti antrąjį srautą, į kurį surašyčiau: komunistų partijos narius — 140 tūkst.; stribus — 20-30 tūkst. (nes vienu metu tarnavo vidutiniškai 7-8 tūkst.); kadrinius kagebistus — maždaug 10 tūkst. (per visą laikotarpį); MGB-KGB agentus — 115 tūkst.; patikimus asmenis ir komjaunuolius, kurių skaičių neįmanoma pateikti, nes daugelis jų įėjo į anksčiau paminėtas grupes (tas pats sąlyginai taikytina ir komunistų partijos nariams).

Žmogus iš subjekto tapo tam tikros visa reginčios jėgos preparavimo objektu. Dominuojančia savybe tapo baimė. Kankinimai, žudymas, lavonų niekinimas turėjo striprinti tą baimę. *Vienintelis būdas išlikti buvo kaukės užsidėjimas.* Tai buvo nenaujas būdas: jau etruskų etimologijoje persona ir yra kaukė. Kaukės užsidėjimas buvo pradinė stadija transformuojant žmogų — Kūrėjo atvaizdą — į *biologinę rūšį*, į *socialinę* būtybę, kurios elgesys visiškai priklauso nuo aplinkybių. Iš tokių personų jau buvo galima kurti principų neigimo visuomenę (čia turiu omenyje Dekalogo principus). Šios visuomenės formavimo modelis būtų toks: kaukių užsidėjimas ⟶ melavimas ⟶ principų neigimas ⟶ anticivilizacijos sukūrimas.

Agentų užverbavimas buvo savanoriškas kaukės užsidėjimas, pradėtas tam tikroje organizacijoje. Tačiau kaukes privalėjo užsidėti ir likusioji visuomenės dalis. Tiems, kurie neužsidėjo kaukių, grėsė sunaikinimas. Kaukių užsidėjimo procesas detaliai užfiksuotas KGB dokumentuose.

Chruščiovinio ,,atšilimo'' laikotarpis yra ta riba, už kurios beveik neliko žmonių nedėvinčių kaukių. Jų dėvėjimas tapo įprastas ir nebekeliantis graužaties. Negyvenę tuo metu Lietuvoje, grįžę iš lagerių pokario partizanai, nebeatpažino visuomenės: taip smarkiai ji buvo pasikeitusi per 1953-58 metus.

Duoklę ciesoriui, vaidindami jiems primestus vaidmenis sovietinės

Lietuvos scenoje, sumokėjo ir beveik visi mūsų rašytojai, kentėdami didesnes ar mažesnes moralines kančias. O tačiau visą šį laikotarpį vienas filosofas pavadino mūsų kultūros ,,aukso amžiumi''!

Tik aštuntajame dešimtmetyje prasidėjęs Lietuvos disidentinis judėjimas buvo pirmas nedrąsus bandymas viešai pasirodyti be kaukių. O masiškas didžiosios visuomenės dalies kaukių nuėmimas įvyko Atgimimo laikotarpiu, kai tūkstantinės minios gal pirmą kartą gyvenime garsiai skandavo žodį ,,Lietuva''. Tačiau tuo metu su džiaugsmu nusiėmė kaukes tik tie, kuriems kaukė dar nebuvo tapusi jų veidu. Antrieji, tie, kurie be kaukių nebemokėjo gyventi, bijodami prarasti pozicijas, skubiai užsidėjo naujas — patriotų kaukes. Per šiuos ketverius metus didžiausias demokratijos laimėjimas ir buvo galimybė tapti savimi.

Šiuo metu, kai valstybės valdymas vėl atiteko demokratus suvaidinusiems komunistams, pavojingiausias politinės kultūros žlugimo simptomas ir yra vėl prasidėjęs lojalumo valdžiai kaukių užsidėjimo procesas. Yra daug žmonių, kurie vėl bijo pasirašyti už referendumą ar eiti už jį balsuoti, bijodami prarasti darbą. Kvietimas ,,nesusipriešinti'', pripažinti, kad budeliai irgi yra aukos — štai tie galimi pavojai, vėl paverčiantys Lietuvą principus neigiančia visuomene. Galėtume nekreipti dėmesio į šiuos politinius žaidimus, tačiau agresyvi kaimyninės imperijos strategija mūsų egzistencijai palieka vis mažiau ir mažiau laiko.

Bet grįžkime atgal.

Sekantis žingsnis einant į principų neigimo visuomenę yra melavimas. Užsidėti neperžvelgiamą kaukę neužteko, *reikėjo tapti ideologijos tarnu*. Štai 1965 m. buvęs politinis kalinys rašo draugui į lagerį laišką:

,,Tave irgi priims į aukštąją mokyklą, gausi darbą ir niekas neprimins, kad buvai teistas. Niekas tavęs nepersekios (...) Ten (KGB, -N.G.) (...) nustoja drebėti keliai ir dingsta baimė už savo politinius įsitikinimus būti nuleistam žemyn (į kalėjimą, -N.G.) (...) galvodamas, kad teisingai supras mano atėjimą į demonstraciją (nemanys, kad tai darau iš baimės), pakeičiau savo požiūrį ir nutariau neišsiskirti iš kolektyvo. Tvirtai nutariau eiti su kolektyvu'' (F 10 B 61/6 L 58-64).

Šis laiškas puikiai iliustruoja, kokią kainą teko mokėti už norą mokytis. Iš tikrųjų 1956 m. 4-toji KGB valdyba suregistravo visus, nuslėpusius savo socialinę kilmę, tremtį ir teistumą ir vėl įstojusius į Lietuvos aukštąsias mokyklas. Tokių atsirado Kauno Politechnikos institute — 46, Vilniaus universitete — 20 ir t.t. Nurodyta, kad 30 iš jų pašalinti iš aukštųjų mokyklų (F. 3 B 67/8 L. 204). Sovietinė Lietuvos valdžia visomis galiomis kovojo, kad būtų uždrausta grįžti į Lietuvą, apsigyventi Vilniuje ir Kaune teistiems už ,,kontrrevoliucinius'' nusikaltimus asmenims. Buvę politiniai kaliniai puikiai žino, kaip KGB, nepavykus jų užverbuoti, siūlydavo parašyti į spaudą straipsnį, smerkiantį praeitį. Tokie straipsniai turėjo ne

tik propagandinį tikslą — svarbu buvo priversti žmogų neigti savo principus.

Mechanizmas buvo įjungtas, toliau procesas vyko savaime. Kaukės priaugo prie veidų, melavimas tapo elgesio norma, o principų neigimas — kasdiene ideologija. Ir jei pasak O. Spengler'io, Vakarų Europos kultūra yra valios, savo AŠ tobulinimo, dorovinių pastangų su savimi, AŠ pateisinimo tikėjimu ir gerais darbais, kito AŠ gerbimo dėl savęs paties, kilimo į nemirtingumą kultūra, tai tampa aišku, kad nešiojantis kaukę žmogus negali kurti tokios kultūros. Anonimiškumas, noras pasislėpti, ,,ištirpti horizontaliame broliškame pasaulyje'', kur tiesa yra tik ,,bevardis pašauktųjų susitarimas'', tas užprogramuotas savisaugos instinktas, taip gražiai aprašytas Konstantino Bajerčiaus pasakoje apie antis, kalbančias, kad svarbiausia — neiškišti galvos, charakterizuoja komunistinę visuomenę, jos kultūrą, meną, net kraštovaizdį. Monotoniškas peizažas, jokios gotikos, jokių viršūnių ar asmenybių, vien standartinis dėžyčių horizontas, vienodas rūbas tiek miestų, tiek sielų architektūroje! Tai — klampios pelkės ramybė, kurios paviršius užbrėžtas horizontalia linija, sudaryta iš suglaustų baudėjų skydų. Anapus jų žiojėja prievartos ir neteisybės bedugnė. Norintys atsiplėšti nuo šio horizonto — kalantos, tomoniai, klimašauskai — jei jų nepavyksta nepastebimai nugramzdinti, paverčiami pajuokos objektais, nevispročiais, nieku.

Tačiau ir šioje principų neigimo visuomenėje gimsta vaikai, jie jau nepatiria vyresnės kartos dualizmo, to nuolatinio prieštaravimo tarp savęs ir savo kaukės. Jie auga dabar nuasmenintame, nesąžiningame, orveliškame pasaulyje ir puikiai žino, kad idealai neduoda palūkanų. Jie niekina dabartinius penkiasdešimtmečius — šešiasdešimtmečius už jų karikatūrišką vaidybą. Jie žino, kad vienintelė apčiuopiama vertybė yra kūno kultas. Jie — cinikai.

Ar galėjo partizanai įsivaizduoti, kad įgyvendinus politinius tikslus, t.y. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, ji vis tiek liks nelaisva, kad nusileidus uždangai, spektaklis tęsis toliau? Ar jie galėjo numatyti tokią visuomenės metamorfozę?

Iš dalies — taip. Štai partizanas Juozas Urbonas-Lakštutis, Aukštaitijos pogrindinės spaudos leidėjas, eilėraštyje ,,Fariziejai'', su skausmu rašė, kad kai kam patriotizmas taps tik nauja, patogia kauke:

,,Garbė jiems, — šauks tribūnose,
Šventi jų idealai!
Kai pakelėse kūnai mūs'
Seniai jau bus sušalę''.

Ir vis dėlto manau, kad tuometinei kartai sunku buvo įsivaizduoti to-

kią pilnutinę principų atrofiją. Kaip neišsenkanti versmė vis tryško tas skaidrus tautos dvasios koncentratas, kurio buveinė šiaip jau taikos metais, nežinia kur: danguje, kraują sugėrusioje žemėje, snūduriuojančiuose genuose ar giesmių gaidoje?

Ir lydėjo į mišką draugą mergaitė bučiuodama, verkdama ir sakydama: kaip man jūsų gaila, juk jūs visi žūsite!

Ir bėgo net du kartus iš sovietinės kariuomenės pandėlietis Algimantas Ikamas, jau po Stalino mirties 1953 m., ir žuvo metus teišpartizanavęs, sulaukęs vos dvidešimt vienerių...

Ir verčiamas parodyti partizanų stovyklą, vedžiojo suimtas Antanas Būtėnas po miškus čekistus, vis jų raginamas ir pamokomas: vis tiek nebėr išeities, vis tiek paskleisim gandus, kad tu išdavikas. Vedžiojo tol, kol, anot pačių čekistų ,,užvedė į gilias pelkes ir netikėtai ant smogikų rankų mirė''.

Ir susisprogdino bunkeryje partizanų poetė Diana Glemžaitė, taip įgyvendinusi savo testamentą:

Mes mokėsim numirt, jei Tėvynė aukos reikalauja.
Nesuriš mūs' gretų nieks vergovės pikta grandine.
Neišmokom sulinkt prieš ateivių įstatymą naują,
Savo brolį parduot — dar visi neišmokome, ne!''

Ir mokytojas Petras Paulaitis, Kęstučio apygardos įkūrėjas, iškalėjęs 34 metus, į Mordovijos lagerius jo ,,auklėti'' iš Lietuvos važiuojantiems artistams ir čekistams atsakydavo vis vienodai: Lietuva okupuota, neturi jokio savarankiškumo, daro viską, ką įsako Maskva...

Tačiau grįžkime į nūdieną. Ar pavyks mums tapti principus teigiančia visuomene? Juk iš pat karto buvo pareikšta, kad politika — nešvarus dalykas, o rinkos ekonomika prasideda nuo apgavystės. Juk buvę skriaudėjai vis dar moko savo aukas nusižeminimo ir atgailos. Juk religijos filosofijos istoriją rašo buvęs KGB agentas, o tremtinių likimus žarsto istorikas, skaičiavęs kompartijos nuopelnus, ir nesupranta, kodėl tai negerai! Šiuos pavyzdžius vardiju todėl, kad principų neigimas tęsiasi toliau — iki pat dabar.

Sunkus tas sugrįžimas, nes esame paliegę.

Pabaigai noriu papasakoti apie vieną pasiklydusį žmogų — pokario laikų agentą. Dar vaiku būdamas nubėgdavęs Dzūkijos miškuose pas partizanus ir žaisdavęs jų ginklais, ir vyrai nedraudę — duodavę net kepurę užsidėti. Ir toks laimingas tada būdavęs! Bet priluptas enkavedistų, pasakęs, ką žinojęs. Nepamiršo paslaugos šėtono tarnai, užaugus prisistatė, patarė neiti į kariuomenę, o slapstytis ir taip užmegzti ryšį su paskutiniais dar likusiais partizanais. Ir klaidžiojęs vienas miškais, apsuptas pavojų, juodą naktį, siaučiant kariuomenei, spaudęsis prie žemės,

EGIDIJUS VAREIKIS

VALDŽIA IR OPOZICIJA

Vakarų Europoje ir pokomunistinėse šalyse

Šio pranešimo tikslas yra peržvelgti ir panagrinėti priežastis, kurios verčia politines partijas ir judėjimus sudarinėti grupuotes ir galiausiai pasiskirstyti į opoziciją ir vadinamąją poziciją — valdančiąją grupuotę, o taip pat palyginti, kaip valdantieji ir politinė opozicija sugyvena tarpusavyje tradicinėse demokratijose, vadinamose naujosiose demokratijose ir posovietinėse šalyse.

Tenka iš karto pastebėti, kad šis santykis yra sudėtingas ir sunkiai sustatomas į paprastas schemas, jau vien dėl to, kad skirtingose šalyse yra nevienodos daugiapartiškumo ar mažapartiškumo tradicijos, demokratijos brandos lygis, o galiausiai šalies papročiai. Pats santykio valdžia-opozicija svarstymas provokuoja laikyti bet kokios šalies politinę sistemą dviejų jėgų sistema, o tai būtų pernelyg didelis suprastinimas. Todėl yra prasminga verčiau kalbėti apie politinių jėgų pasiskirstymą ir jas dalijančias linijas, kurių visuomet yra ne viena. Minėtosios linijos daugeliu atvejų lemia atskirų šalių daugiapartiškumo specifiką, koalicijų pobūdį ir valdžios-opozicijos santykius.

Šioje konferencijoje didelis dėmesys yra skiriamas politinei kultūrai. Įprasta manyti, kad politinės kultūros lygis tiesiogiai priklauso nuo demokratijos brandos, tačiau iš tikro taip nėra. Neteisinga būtų tvirtinti, kad politinės kultūros lygio aukštį atspindi taip pat vien tarppartinio bendravimo papročiai: grubesni — lygis žemesnis, švelnesni — aukštesnis. Galiausiai, ne visiškai aiškiai apibrėžta, nors intuityviai įsivaizduojama, kas iš viso tas politinės kultūros lygis yra. Todėl šiame pranešime nesiimsiu vertinti, kuriose šalyse politinė kultūra yra aukštesnė, kuriose žemesnė, nors

DR. EGIDIJUS VAREIKIS, 1981 m. baigęs VU Chemijos fakultetą, o 1989 m. gavęs biologijos mokslų daktaro laipsnį, vėliau studijas gilinęs Saint Paul universitete Ottawoje, Kanadoje, Marquette universitete Milwaukee, JAV, ir Tarptautinių studijų institute Ženevoje, Šveicarija, dirba ne tik savo specialybės srityje, bet aktyviai dalyvauja žurnalistinėje bei politinėje veikloje. Nuo 1989 m. dalyvavo LKDP atkūrimo darbe, buvo renkamas jos valdybos ir tarybos nariu. Kurį laiką dirbo LR Aukščiausioje Taryboje ir Užsienio reikalų ministerijoje patarėju gynybos ir tarptautinio saugumo klausimais. Daug rašo į katalikišką ir Sąjūdžio krypties spaudą. Šis straipsnis yra dr. Egidijaus Vareikio paskaita, skaityta liepos 22 d. Mastaičiuose, Į laisvę fondo studijų savaitėje.

Nuotr. K. Ambrozaičio.

tikiuosi, kad čia būsią paminėti dalykai gali prie tokio vertinimo prisidėti.

I

Tyrinėjant valdžios ir opozicijos santykius įvairiose šalyse, ryškėja, kad juos galima suskirstyti į tris pagrindines grupes. Tai politinė kova, politinė konkurencija ir politinis susitarimas.

Politinė kova būdinga daugiausiai Vidurio Europai, Baltijos valstybėms ir iš dalies buvusiai Sovietų Sąjungai. Reiškinys yra lengvai pastebimas, kai valdžią ir opoziciją sudarančios partijos ar jų koalicijos ne konkuruoja, o tiesiog kaunasi visose gyvenimo sferose ir kaunasi ne tiek savo programomis, kiek asmenybėmis, ne tiek pateikdamos pozityvius siūlymus, o veikiau negailestingai keldamos ir išnaudodamos priešininkų klaidas bei trūkumus.

Valdžia ir opozicija, ,,jie'' ir ,,mes'', supranta šalį kaip ,,mūsų valstybę'' ir ,,jų valstybę''. Svarbiausiu politiniu tikslu tampa ne tiek šalies gerovė pati sau, kiek įsitikinimas, kad tik ,,mes'' mokame tą gerovę pasiekti ir tik turėdami politinę valdžią. Politiniai priešininkai tuo atveju visuomet ne tik ne patriotai bet ir nekvalifikuoti, nekompetentingi veikėjai.

Valdžios perėjimas iš vienų rankų į kitas politinės kovos atveju vyksta visada skausmingai. Politinės partijos laiko prasmingu valdžios įtvirtinimą, keičiant valdininkus, techninius darbuotojus, keičiant

įstatymus palankesniais savo rėmėjų socialiniams sluoksniams ir panašiai. Vienos partijos valdymas, įgaliojimų didinimas tvarkos vardan tampa visai pateisinama priemone. Tikslas bet kokia kaina perimti valdžią veda prie nevisada garbingų metodų taikymo, ir liguistos reakcijos į savas politines klaidas bei skandalus. Politinės kovos įrankiais verčiamos būti nepolitinės visuomeninės ir net religinės organizacijos, o krašto likimas galiausiai tampa visai nesvarbus.

Kitas opozicijos ir valdžios sąveikos būdas yra **politinė konkurencija.** Ji būdinga demokratinėms valstybėms ir paprastai yra sąlygota pasitikėjimo tarp valdžios ir visuomenės.

Visuomenė šiuo atveju yra tikra, kad valdžios pasikeitimai negresia tokiais politiniais netikėtumais, kaip radikalus šalies politinės padėties pasikeitimas, nepriklausomybės praradimas, įsipainiojimas į daug įpareigojančias sutartis ar kontraversinę reputaciją turinčias tarptautines organizacijas.

Partijos konkuruodamos tarpusavyje suvokia, kad ne pergalė bet kokia kaina, o teisingai suprasti ir gerai įgyvendinti rinkėjų norai lemia šalies gerovę. Atmetus kai kuriuos politinius avantiūristus, partijos, dalyvaujančios konkurencijoje yra iš esmės autoritetingos ir gerbiamos, įsiklausoma į jų balsą. Aišku, kad politinė konkurencija galima tik esant pakankamai aukštam politinės kultūros ir politinės moralės lygiui. Jei šių dalykų stokojama, viena vertus, konkurencija gali pereiti į politinę kovą, antra vertus — išsigimti į politinį susitarimą.

Klasikiniai **politinio susitarimo** pavyzdžiai yra Italija, kai kurios populistinės diktatūros ir dalinai buvusios SSSR respublikos.

Itališkuoju atveju šalyje yra demokratija, daugiapartiškumas, o partijų pasiskirstymas vyksta pagal rinkėjų norą, tačiau partijos realizuoja savo tarpusavio santykius ne pagal rinkėjų pageidavimus, besivadovaudamos visai ne politiniais interesais, rinkėjams apie tai nė nežinant. Kitas būdas tokiam susitarimui yra tose šalyse, kuriose politiką daro tam tikras, nebūtinai politinis, elitas — nomenklatūra. Politinio susitarimo pasekmės demokratinėje šalyje yra tokios, kokias matome Italijoje, gi diktatūrų atveju jis įtvirtina nomenklatūros valdžią.

Suprantama, kad politinė konkurencija yra savotiškas vidurys tarp kovos ir susitarimo. Konkurencija turi vykti pagal garbingai sutartas taisykles, tačiau Vidurio ir Rytų Europoje tų taisyklių kol kas nėra.

II

Vienas pagrindinių skirtumų, krentančių į akis, stebint tradicines ir naująsias demokratijas, yra skirtinga pažiūra į valstybės valdymo sistemą.

Naujai atsiradusios šalys, ar naujai demokratizuotos šalys turi vieną labai savotišką bruožą. Politinės jėgos jose tam tikrą laiką dalinasi ne

pagal politinių programų ypatybes, o pagal pažiūras į šalies valdymo būdo pakeitimą.

Štai, pavyzdžiui, Ispanijoje ar Graikijoje buvo aiškūs skirtumai tarp diktatūros šalininkų ir priešininkų, Vidurio Europoje — tarp komunistinės nomenklatūros, palaikiusios Maskvą, ir naujų provakarietiškų jėgų, Baltijos valstybėse ar buvusioje Sovietų sąjungoje — tarp nepriklausomybininkų ir SSSR šalininkų. Tam tikra prasme tai yra valdžios ir opozicijos santykiai, jei tik šalies įstatymai nedraudžia tokioms jėgoms vienu metu legaliai egzistuoti.

Vakarų šalyse, kur valstybingumo klausimas ar politinės padėties pobūdis yra išspręstas ir taip pat vargu ar gali būti pakeistas, pastarasis pasidalijimas nėra labai reikšmingas — sakykime monarchijos ir respublikos šalininkai Ispanijoje ar diktatūros ir demokratijos šalininkai Graikijoje nesukelia didesnių politinių problemų.

Kas kita Šiaurės Airija, kur politines jėgas dalija pažiūra į priklausomybę Jungtinei Karalystei ar nepriklausomybė nuo jos.

Pokomunistinėje Vidurio Europoje tai dažniausiai sprendėsi pirmuosiuose rinkimuose, kuriuos jau buvo galima pavadinti laisvais. Tas pats buvo ir Baltijos šalyse, kur organizuoti rinkimai ir referendumai parodė, kokios valdymo sistemos reikia dideliai daugumai gyventojų.

Kas kita buvusioje SSSR, kur politinės grupės atėjimas į valdžią (rinkimai) ir, sakykime, valstybės valdymo pakeitimas (referendumai dėl nepriklausomybės) buvo visiškai atskirti procesai. Todėl čia linija, dalijanti nepriklausomybės šalininkus ir priešininkus yra pagrindinė visuomenę dalijanti linija, o nepriklausomos Uzbekijos ar kokio nors Tadžikistano valdžia visai nebūtinai yra nepriklausomybės šalininkė.

Kai politinės padėties klausimas yra išspręstas, prasideda kitokio tipo pasidalijimai — pasidalijimas pagal pažiūras į atskiras problemas. Galima teigti, kad pasidalijimas tarp naujo ir seno šalininkų nebetenka reikšmės. Naujųjų demokratijų problema yra ta, kad linija gali būti dirbtinai brėžiama, įsivaizduojant, kad bet kokie politiniai oponentai — ekonomikos, teisės ar net sveikatos apsaugos srityje yra oponentai ir politinio statuso klausimu. Tai yra viena problemų, kuri tebepersekioja ir Lietuvos politikus.

III

Kalbant apie kitas nepaprastai įvairias linijas, skiriančias valdžią ir opoziciją, norėtųsi paminėti daugiau tas, kurios yra būdingesnės mūsų aplinkai.

Viena jų — tai vadinamųjų charizmatinių vadovų kova. Neretai tarp partijų ir programų nėra esminių ideologinių skirtumų, tačiau jie dirbtinai atrandami dėl to, kad atsiranda vadovų, kuriems reikia atskirų partijų. Vadovų misija labai

svarbi politinėje kovoje, labiau ji sumažėja, kai kova virsta konkurencija. Tad neatsitiktinai charizmatiniai vadovai atsiranda ir yra mylimi dažniausiai tose šalyse, kur kovos yra daugiau nei konkurencijos. Vadovai nepasidalija ,,vietos po saule'', ir jų santykiai gali virsti valdžios-opozicijos santykiais.

Vienpartinis valdymas galimas ne tiktai diktatoriškose šalyse. Yra pavyzdžių, kai ir demokratinėse valstybėse viena partija valdo ištisus dešimtmečius, tarkim, liberalų demokratų partija Japonijoje, konservatoriai Jungtinėje Karalystėje, socialdemokratai Švedijoje. Tuo atveju valdžios-opozicijos santykiai neišvengiamai tampa kova partijos viduje. Vidiniai nesutarimai britų konservatorių viduje yra tipiškas pavyzdys. Kažkuria prasme, galima teigti, kad išsigimstančios komunistų partijos ėmė sparčiai dalintis į reformistus ir ortodoksus. Neretai toks pasidalijimas tapo svarbiausias. Daugumoje buvusių SSSR respublikų, kur leidžiamas daugiapartiškumas, pirmaisiais smuikais tebegroja išeiviai iš kompartijų.

Galima rasti ir daugiau pasidalijimų. Yra šalių, kuriose veikia regioninės ar etninės partijos, jos dalijasi pagal labai specifinius interesus. Regioninių ir etninių partijų buvimas visose šalyse, ar tai būtų Vakarų demokratija (tarkime, Belgija), ar neseniai atsiradusi demokratija (Ispanija), ar visai jauna (Rumunija, Ukraina, Lietuva), yra laikomas šalies politinį gyvenimą destabilizuojančiu faktoriumi.

Galiausiai norėčiau priminti dar vieną liniją kuri paskirsto partijas į vieną ir kitą pusę. Tai pavadinimo faktorius. Politinė grupuotė, kurios varde yra žodis ,,konservatorių'' ar ,,liberalų'' yra laikoma dešine, ,,socialistų'' — kaire, nors, įsigilinus į jų programas, matosi, kad pokomunistinėse šalyse daugelis jų visiškai nesilaiko tradicinės doktrinos: konservatoriai tampa populistais, socialistai — privačios iniciatyvos apologetais ir panašiai.

Visos čia suminėtos linijos, kaip žinia, nesvetimos ir Lietuvos politikai. Ne vienas mūsų laiko tai lietuviška specifika, tačiau, kaip matyti, panašūs reiškiniai vyksta ir kitose šalyse.

IV

Tracicinių demokratijų šalyse partijos nelaiko buvimo opozicijoje ar perėjimo į ją kokia nors didele politine gėda. Buvimas valdžioje ir opozicijoje tėra skirtingos tos pačios partijos būsenos: viena tai pasirodymas scenoje, kita — pasiruošimas. Kas bandė, turbūt supranta, kokie svarbūs yra abu dalykai.

Naujose demokratijose buvimo opozicijoje partijos dažniausiai dar neišnaudoja. Viena vertus, ateiti į valdžią siekia pasinaudodamos daugiau valdančiųjų klaidomis, nei savo sugebėjimais, antra vertus, būdamos valdžioje, pernelyg dažnai be reikalo sudarinėja įvairias

Tęsinys 47 psl.

LIETUVIŠKOSIOS OPOZICIJOS SPEKTRAS

VIRGIS VALENTINAVIČIUS

Lietuvos politinės vasaros dominantė neabejotinai yra referendumas dėl indėlių kompensavimo ir neteisėtos privatizacijos. Tam tikras valdančios daugumos nervingumas ir nenoras net svarstyti referendumo keliamus klausimus liudytų šiokią tokią valdžios krizę. Nujaučiama valdžios krizė jau sukėlė kalbų apie pirmalaikius rinkimus, tačiau yra ir antra medalio pusė — vis aktualesnis darosi klausimas, kas pakeis dabartinę daugumą, kitaip sakant, ar opozicija pasiruošusi perimti valdžios vairą? Todėl verta panagrinėti opozicijos reikalus pasiruošimo rinkimams ir valdžiai aspektu.

Lietuvoje esama tam tikrų nesutarimų, ką laikyti opozicija. Šiose pastabose opozicija laikysiu partijas, kurios vienaip ar kitaip nesutinka su valdančiosios Lietuvos Demokratinės Darbo Partijos politika ir nuostatomis. Tai reiškia, kad opozicija gali būti ne tik dešiniosios partijos, kaip kai kurioms iš jų atrodo.

Visuomenės nuomonės apklausos rodo, jog LDDP per metus-pusantrų gerokai prarado populiarumą. Pagal ,,Baltijos tyrimų'' grupės duomenis šių metų birželio-liepos mėnesiais tik 17-19 procentų rinkėjų būtų balsavę už buvusią komunistų partiją. Tačiau ir opozicinės partijos nepasidarė ženkliai populiaresnės. ,,Baltijos tyrimai'' nurodo, jog liepos viduryje balsai už opozicines partijas procentais būtų pasiskirstę šitaip:

Lietuvos Krikščionių Demokratų Partija (LKDP) — 12.3 (+0.9);
Tėvynės Sąjunga (Lietuvos Konservatoriai) — 7.8 (+0.9);
Lietuvos Socialdemokratų Partija (LSDP) — 4.1 (+0.4);
Centro Sąjunga — 3.7 (−1.2);
Lietuvos Liberalų Sąjunga (LLS) — 2.5 (+0.6);
Lietuvos Demokratų Partija — 1.9 (−1.1);
Lietuvos Tautininkų Sąjunga — 1.6 (−0.4);

Nė už vieną iš tų partijų nebalsuotų — 16.8%; nebalsuotų visai — 18.3%; neapsisprendę — 9.8%. Tad iš viso indiferentiškų — 44.9%.

Straipsnis parengtas iš pranešimo, skaityto Į Laisvę fondo studijų savaitėje Mastaičiuose, 1994 metų liepos mėnesį.

Skliaustuose nurodyta, kaip pasikeitė partijų populiarumas palyginti su birželio mėnesiu.

Galima pastebėti, kad nusivylusieji LDDP labiau papildo indiferentiškų ar neapsisprendusių žmonių gretas, negu persiorientuoja į opozicines partijas. Atrodo, jog opozicinės partijos per metus laiko nepasidarė iš esmės patrauklesnės rinkėjams. Tokiam patrauklumui, matyt, būtina sąlyga yra partijų brandumas ir individualumas.

Opozicijos partėjimas

Dar Sąjūdžio laikais prasidėjusi politinė diferenciacija, skaidymasis buvo pradžia partijų susidarymo ir stiprėjimo. Galimas dalykas, šie procesai sukėlė daug širdgėlos vadinamosios tautos vienybės šalininkams, tačiau dabar matyt jau nebeįmanoma įsivaizduoti pilnavertės Lietuvos ateities be stiprių, individualių politinių partijų.

Tad kaip opozicinės partijos išnaudojo laiką po rinkimų, kokiu būdu brendo kaip partijos? Pasinaudojant Algirdo Saudargo terminu, galima būtų klausti, kaip opozicinės partijos partėjo? Partėjimą galėtų rodyti organizuotumo laipsnis, partijos struktūrų kokybė, darbo su rinkėjais intensyvumas ir pobūdis, partijų programos ir pasiruošimas spręsti konkrečius uždavinius, sugebėjimas bendradarbiauti su kitomis partijomis, vadovų reputacija bei populiarumas ir narių skaičius.

Partėjimo analizę tinkamiausiai pradėti nuo Tėvynės Sąjungos (Lietuvos Konservatorių), kurie spėjo pereiti pirmąsias partėjimo fazes nuo pradžios, kadangi per tą laiką iš Sąjūdžio, arba įvairias politines jėgas vienijančio liaudies fronto tipo judėjimo virto būtent partija. Partijos įsteigimas reikšmingas pats savaime, kadangi išsaugojo politikai sveikiausią Sąjūdžio dalį, užbaigė amorfišką, sąjūdišką politikavimą, atsirado daugiau tvarkos, santūrumo. Konservatorių programa atrodo solidesnis ir labiau apgalvotas dokumentas, negu kitados Sąjūdžio kultivuotos retorinės ištaros; kita vertus tobulėjimui ribų nėra, santūrumo, solidumo, ypač dalykiškumo galėtų būti kur kas daugiau. Vis dėlto konservatoriuose neklystamai atpažįstame posąjūdinę partiją iš perdėm didelio polinkio į simbolinius veiksmus, dideles propagandines akcijas.

Konservatorių koziris — vienų stipriais laikomi vadovai Vytautas Landsbergis ir Gediminas Vagnorius kitiems gali atrodyti silpna vieta. Didelė visuomenės dalis šių žmonių, švelniai tariant, nemėgsta, visuomenės nuomonės apklausose jie surenka daug neigiamų vertinimų, nors ir teigiamų netrūksta (kitaip sakant, labai poliarizuoti vertinimai). Galima sakyti, kad Vytautas Landsbergis yra vienintelis opozicijos politikas, galintis konkuruoti populiarumu su Algirdu Barzausku: pagal įvairias apklausas maždaug trečdalis gyventojų yra nuolatiniai jo gerbėjai (Brazausko — du trečdaliai).

Konservatorių partijos statutas nustato griežtai centralizuotas partines struktūras, lemiamas vaidmuo partijoje priklauso vadovams, vadinasi labai svarbi tampa artimiausia partijos vadovybės aplinka, tad sunkoka įsivaizduoti gimstant savarankiškas iniciatyvas partijos eilinių tarpe. Tarkim, plačiai reklamuojami jaunieji konservatoriai, bet jų griežtoka subordinacija partijoje su laiku gali būti problema, jei jaunimas kartais pradėtų mąstyti savarankiškiau, negu dabar.

Ypatingą reikšmę konservatoriai teikė narių skaičiui ir per labai trumpą laiką partija kiekybiškai išaugo tiek, kad galėjo skaičiumi pralenkti LDDP. Tėvynės Sąjunga arba Lietuvos Konservatoriai skelbiasi turį 20,000 narių. Jie turi 25 atstovus Seime. Nepaisant didelio skaičiaus, konservatorių kontaktai su rinkėjais neatrodo labai glaudūs, daugiausiai mezgami per partijos vadovų agitacines išvykas, o vietinės organizacijos stokoja aktyvumo. Galimas dalykas, kliudo ta pati centralizuota struktūra.

Atrodo, kad konservatoriai pirmieji pajuto valdžios krizės simptomus, ir pereina į kontrpuolimą. Galimas dalykas, tikimasi perimti politinę iniciatyvą visų pirma referendumo dėl indėlių kompensavimo ir neteisėtos privatizacijos pagalba. Nepanašu, kad žingsniai būtų gerai apgalvoti: juk tikimybė surinkti 50 procentų visų rinkėjų balsų yra labai menka. O jei referendumas kažkokiu stebuklingu būdu būtų laimėtas, ar pagalvota kaip realizuoti referendumo nuostatas, kai LDDP turi tvirtą daugumą? Antra vertus, jei referendumas yra savotiškas blefavimas, tai jis jau pavyko, kadangi LDDP reaguoja perdėm jautriai ir isteriškai.

Konservatoriams referendumas palaipsniui tampa korta, ant kurios jie stato viską; atrodo, norima išspręsti visas problemas vienu kirčiu grąžinant sau valdžią. Apibendrinant, konservatorių partėjimo būdą pavadinčiau gal kiek bravūriška kavalerijos ataka, kuria galima laimėti daug, bet galima ir visai pralaimėti.

LKDP turi 8,500 narių ir 11 atstovų Seime, tai antroji pagal dydį ir pirma pagal populiarumą opozicijos partija, kurios partėjimo tempai gerokai lėtesni už konservatorių, nes, pirma, anksčiau pradėjo veikti (atsikūrė) — dar Sąjūdžio laikais, antra, jos partėjimo būdas iš esmės kitoks.

LKDP narių skaičius augo pamažu, bet pastoviai. Buvo stengiamasi plėsti ir stiprinti žemiausio lygio partines organizacijas rajonuose, vietose, kontaktai su rinkėjais atrodo sistemingesni ir pastovesni, palaikomi per vietines organizacijas. Tai ypač stebėtina, kadangi LKDP ieško sau rėmėjų buvusioje (?) LDDP tvirtovėje — Lietuvos kaime. LKDP turi tvirtos reputacijos vadovus — Povilą Katilių ir Algirdą Saudargą, partijos vadovybę gerokai sustiprino Česlovas Stankevičius.

Partija nevengė priimti naujų narių, pabuvojusių kitose partijose, jei jie tiko pagal žmogiškas ir dalykines savybes. Ta prasme buvo pastebi-

mas ne vieno buvusių nuosaikiųjų perėjimas į LKDP, iš antros pusės, krikščionys demokratai buvo nuoseklūs principų prasme ir atsisakė kai kurių žinomų politikų paslaugų idėjiniais sumetimais. Labai stipri ir pastebima partijos jaunimo sekcija, savo maksimalizmu jau sugebanti daryti tam tikrą poveikį ,,suaugusiems'' partijos draugams.

LKDP visada pasižymėjo sugebėjimu vesti savarankišką liniją (bene ryškiausias to požymis — dalyvavimas 1992 metų rinkimuose atskiru sąrašu), tai tuo labiau stebėtina, kadangi Tėvynės Santaroje dominuoja Tėvynės Sąjunga ir jos vadovai. Kai kurie jų, kaip žinoma, nestokoja ambicijų. Šiais metais būtent KD ryžtingas neigiamas nusistatymas galiausiai privertė konservatorius atsisakyti pirmalaikių rinkimų referendumo idėjos, o ir indėlių referendumo įstatymo atžvilgiu partija laikėsi gana santūriai. LKDP bene vienintelė iš dešiniųjų partijų nebijojo dialogo su LDDP, nevengė užkulisinių kontaktų ir viešų galimybių paveikti valdančią dauguma. Partijos lyderiai, kaip reta kitų politikų tarpe, nekalba apie valdžios *ėmimą* bet kuria kaina. Jie atvirai pripažįsta, kad šiuo metu partija dar nėra pasiruošusi valdyti, ir kad valdžią supranta visų pirma kaip atsakomybę. LKDP bevelija pamažu auginti raumenis, kaupti ,,programinę įrangą'' ir deramai pasiruošti.

LKDP partėja lėtai, bet tvirtu žingsniu, jų partėjimo būdą pavadinčiau atkakliai ir kantriai kariaujamu poziciniu, apkasų karu. Sunku pasakyti, kas geriau: ar kavalerijos ataka, ar apkasų karas. Kiekvienas partėjimo būdas turi savo privalumų ir trūkumų. Staigiu puolimu galima daugiau laimėti, bet ir daugiau pralaimėti, pozicinis karas yra sekinantis ir reikalauja daug laiko. Konservatoriai tikina, kad laiko nebėra, LDDP beveik jau išduoda Tėvynę, todėl reikia forsuoti įvykius. LKDP mano, kad pergalė bet kuria kaina gali pasirodyti beprasmiška, ir kad rinkimai yra skirti tam, kad būtų galima patirti rinkėjų nuomonę.

Ta proga reikėtų truputį nukrypti nuo temos ir susitarti, ar Lietuva tebėra demokratiška šalis? Kai kurie opozicijos nurodomi grėsmingi reiškiniai — griežtėjantis administravimas, viešumo erdvės siaurėjimas (,,tylioji diplomatija''), valdžios nurodinėjimai spaudai ir vengimas svarstyti savo išlaidas negali džiuginti. Lygiai taip, opozicijos pareiškimai tarkim, paskutinis inteligentų kreipimasis dėl Lietuvos saugumo, leidžia suprasti, kad Lietuvoje demokratijos beveik nebelikę. Tačiau apskritai demokratinės laisvės tebėra, yra žodžio, susirinkimų ir kitos laisvės, nėra politinių kalinių. Tad, pasirėmę šitomis realijomis, darytume prielaidą, kad Lietuva iš esmės dar yra demokratiškas kraštas, kitaip bet kokie samprotavimai apie opozicijos galimybes būtų beprasmiški. Juk tuomet reikėtų politinius kovos būdus pakeisti kitais, tarkim, organizuoti ginkluotą sukilimą prieš valdžią uzurpavusią LDDP.

Lietuvos Socialdemokratų Partija sakosi turinti 600 narių, 6 atstovus

Seime ir laiko save opozicine partija. LSDP kai kur turi neblogas vietines organizacijas, tačiau yra negausi, kad pakankamai efektyviai dirbtų su rinkėjais, todėl daugiausiai veikia per frakciją Seime, kuri buvo aktyvi, pastebima ir kartais pakankamai lanksti. LSDP opoziciškumas yra jos gyvybės ar mirties klausimas, galima priminti, kad LDDP jau pora metų žada tapti socinterno nariais, bet vis to nepadaro dėl LSDP vadovų ,,užsispyrimo''. LSDP situacija yra paradoksali — ji gali būti ,,suvalgyta'' LDDP, bet gali ir perimti dalį LDDP elektorato. Lietuvos politiniame spektre būtina civilizuota kairioji partija, tad LSDP stiprėjimas būtų sveikintinas dalykas. (LDDP tuo tarpu, atrodo, yra tiek pat civilizuota, kiek ir kairioji). Užsisklendimas vien tik parlamente, aišku, silpnina LSDP galimybes, tačiau jei partija sugebėtų laimėti kažkokią įtaką naujoms profsąjungoms, naujai gimstančiam tikram (nekontroliuojamam valstybės) darbininkų judėjimui, galimybės būtų didesnės.

Centro Sąjungos partija susikūrė dar 1992 rinkimams sukurto centro judėjimo pagrindu. Dabar tai faktiškai Romualdo Ozolo ir Egidijaus Bičkausko partija, turinti 400 narių ir du atstovus Seime — abu savo vadovus. Partijos dabartinės galimybės gerokai ribotos, ji neturi stiprių vietinių struktūrų, faktiškai tai Vilniaus miesto partija, turinti stiprų skyrių Šiauliuose (Romualdo Ozolo rinkimų štabo pagrindu). Sunku spėti partijos ateitį, kadangi dabartinis vadovų populiarumas gali pasirodyti laikinas, juolab jie populiarūs skirtingo skonio žmonių tarpe. Romualdas Ozolas žinomas griežtokais pasisakymais apie Lietuvos užsienio politiką ir tautinių mažumų klausimais, o Egidijus Bičkauskas pretendavo į kovos su nusikalstamumu vadovus. Partijos populiarumas tiesiogiai priklauso nuo vadovų populiarumo. Pastaruoju metu tas populiarumas buvo kiek šoktelėjęs daugiausia dėl kovos su nusikalstamumu aktualumo, tačiau vargu ar partija gali būti tikra dėl savo ateities, apsiribodama tik kelių žmonių veikla Seime, be rimtos ideologinės bazės ir žmonių resursų, orientuodamasi veik išimtinai į geometriškai suprantamą centrą tarp dabartinių politinių jėgų be rimtesnių įsipareigojimų kažkokiems principams.

Opozicinėmis skelbiasi dar visa eilė arba mažų, arba neįtakingų, arba ir vieną ir kitą savybę turinčių partijų. Galima būtų išskirti dešiniųjų satelitinių partijų grupę. Šiai grupei priklausančios partijos neturi savarankiškos politikos, daugiausia besąlygiškai pritaria konservatoriams, o jei kurie žingsniai ir savarankiški, tai jie dažnai gali būti kvalifikuojami kaip avantiūristiškos ir neatsakingos politikos pavyzdžiai. Šiai grupei priskirčiau Lietuvos Demokratų Partiją ir Tautininkų Sąjungą, kurios kiekviena turi po 1500 narių ir 3 atstovus Seime, ir liūdnos atminties vos gyvą Nepriklausomybės Partiją, kurios narių skaičiaus nepavyko išsiaiškinti. Šios partijos, visas kartu paėmus, visuomeninės nuomonės apklausose

surenka 3-5% balsų, tolydžio prarasdamos ir tą menką populiarumą, kurį turėjo. Ši grupė partėja ko gero su minuso ženklu, kitaip sakant, po truputį degraduoja. Teigiamų poslinkių nematyti, o visos savarankiškos iniciatyvos baigiasi beveik visada apverktinai. Tautininkų Sąjunga garsi tuo, jog bent kelis kartus nesėkmingai rinko parašus referendumams; paskutinės jų iniciatyvos surengti pirmalaikius rinkimus kitaip kaip avantiūra nepavadinsi. Tautininkų Sąjungos vadovas Rimantas Smetona dar 1992 metų gruodžio mėnesį pareiškė, jog jo partija nesitaikstys su komunistų valdymu, vadinasi partija faktiškai nepripažįsta rinkimų rezultato. Apibendrinant, galima pasakyti, jog šios partijos darosi vis labiau bereikšmės ir linksta į ,,partizaniškus'' veiksmus.

Ne geriausias dienas gyvena ir Lietuvos Liberalų Sąjunga. Kitados daug vilčių, ypač Vilniaus inteligentams, teikusi partija niekaip neatsigauna nuo rinkimuose ištikusios katastrofos. Maža to, likus be atstovų Seime, partijoje progresuoja vidinė erozija, akivaizdi vadovų krizė. Tokiai mažai partijai (narių skaičius ne ką padidėjo nuo buvusių 400-500 narių) pražūtingos vidinės rietenos, atrodo, jau matomos ir pašaliečiams. Nieko nuostabaus, jeigu nesugebama susitarti dėl bendrų veiksmų. Ta prasme žinoma istorija, kai liberalas Arvydas Šliogeris prezidento rinkimuose viešai rėmė Algirdą Brazauską, nors jo partija paskelbė remianti Stasį Lozoraitį, matyt, nėra atsitiktinumas, bet organiška LLS ypatybė, lėmusi geroką partijos degradaciją praeitais metais. Dėl partijos silpnumo vis didesnę įtaką partijos vadovybėje įgavo verslininkai. Įsitvirtina savotiškas nepilnavertiškumo kompleksas, prisidengiant paaiškinimais, kad katalikiška Lietuva organiškai nepripažįstanti liberalizmo, blėsta ambicijos tapti parlamentine partija, vadinasi, liberalų — profesionalių politikų atsiradimas atsideda galbūt labai tolimai ateičiai. Taigi, kitaip negu dešiniųjų satelitai, iš kurių mažai kas tikėjosi gero, liberalai nupartėjo, potencialiai galėdami rimtai įtakoti Lietuvos politinį gyvenimą.

Bet tai dar neblogiausia baigtis. Lietuvoje jau yra ir užbaigusių žemiškas kančias partijų. Pakanka prisiminti kitados labai triukšmingą ir, grubiai tariant, pažangią Žaliųjų partiją.

Vienybė ir naujos idėjos

Kiekviena opozicinė partija pastaruosius pusantrų metų partėjo arba nupartėjo savaip, individualiai, tačiau galima pastebėti kai kuriuos bendrus visai opozicijai momentus.

Pirma, krenta į akis opozicinių partijų nesugebėjimas tarpusavy bendradarbiauti su kitomis partijomis. Nuo 1992 metų neatsirado jokių naujų koalicijų, o senosios nesivysto. Galima išskirti tris lygius: pirmiausia santykius tarp vadinamojo centro ir dešinės, kurie nepajudėjo iš mirties taško nuo 1992 metų. Jie labai svarbūs, kadangi, iš visko sprendžiant, LDDP

ir toliau turės Seime stiprią frakciją. Ją kažkiek atsverti padėtų nors dalinis centro ir dešinės bendravimas. Antras lygis — santykiai tarp didžiųjų dešiniųjų partijų Tėvynės Santaros koalicijoje, kurie gali būti problematiški, kadangi LKDP kaip partija jau gerokai populiaresnė už konservatorius. Kita vertus, konservatorių vadovai, ypač Vytautas Landsbergis, atrodo, populiaresni už savo partiją. Jeigu kartais rinkimuose LKDP laimėtų žymiai daugiau balsų negu konservatoriai, sunku numatyti, ar įtaka koalicijoje bus dalinamasi pagal rinkimų rezultatus, ar pagal praeities nuopelnus. Be to, Vytautas Landsbergis atsiduria dviprasmiškoje padėtyje, kai, būdamas populiariausias opozicijos politikas, yra susijęs su ne perdėm populiaria partija, kuri gali turėti mažiau laimės rinkimuose, negu koalicijos partneris. Trečias lygis — didžiųjų dešiniųjų partijų santykiai su satelitinėmis partijomis (Tautininkų Sąjunga, Demokratų Partija, Nepriklausomybės Partija ir pan.). Didžiosios turi apsispręsti, ar pratęsti joms gyvastį, priimant jas į kokią nors koaliciją ar ne. Apsispręsti reikės, kadangi jų politika darosi pavojinga. Antra vertus, apdairumas būtų ne pro šalį, kadangi šios partijos yra puikiausi kandidatai eiti Tautos Pažangos Judėjimo išbandytu keliu. Tai gali būti sunkus uždavinys: prisiminkime, kad Nepriklausomybės Partija, nors ir labai spiriama konservatorių, nepanoro įsilieti į jų gretas.

Antras momentas yra dalykiškumo ir profesionalizmo stoka. Per pusantrų metų neįstengta sukurti net simboliškos šešėlinės vyriausybės, kuri pratintų mąstyti realių ekonominių, socialinių, finansinių sprendimų kategorijomis. Šešėlinės vyriausybės nėra, nes greičiausiai nevyksta rutininė ekonominės ir politinės padėties analizė, o profesionalų, kurie galėtų tai daryti, nesimato. Opozicinėms partijoms verkiant reikia profesionalizuotis, sudaryti informacijos rinkimo ir analizės grupes, ,,smegenų tankus'', o tam reikia nemažai pinigų. Opozicinių partijų finansavimas kol kas nepakankamas ir atsitiktinio pobūdžio: dažniausiai kokios rinkliavos emigracijoje ar giminiškų partijų iš Vakarų šalpa. Šie dalykai, matyt, nepajudės iš vietos, kol partijos neras pastovių ir tvirtų finansavimo šaltinių krašto viduje.

Trečias momentas — šviežio kraujo problema. Labai mažai naujų ryškių žmonių atėjo į opozicines partijas. Buvęs Valstybinio Banko valdytojas Romualdas Visokavičius tapo konservatorium, žinomas ekonomistas Eugenijus Maldeikis tapo LSDP nariu, ir tai beveik viskas. Nėra naujų žmonių — nėra naujų vadovų, kurių ir taip jau nėra per daug. Stasio Lozoraičio fenomenas vargu ar pasikartos, tad reikia labai rimtai susirūpinti, kaip partijoms užsiauginti naujų žmonių iš jaunimo, ar prisivilioti iš šalies...

Ketvirtas momentas — bendra visai opozicijai savikritiškumo stoka. Rinkėjai gali pasigesti garantijų, kad dabar, tarkim, laimėjus konservato-

riams, bus vykdoma kitokia politika — juk beveik niekas opozicijoje neprisipažįsta pats daręs klaidų. Dažniausiai kaltos išorinės aplinkybės, komunistai, ar Rytų ir Vakarų sąmokslas. Gal tik krikščionys demokratai kiek kritiškiau vertina savo galimybes, tačiau būtų įdomu atidžiau patyrinėti, ar tai blaivus savęs vertinimas ar apsidraudimas nuo galimų nesėkmių.

Penktą momentą per Santaros-Šviesos sueigą Vilniuje įvardijo profesorius Aleksandras Štromas: trūksta naujų idėjų, pirmiausia ekonomikos dalykuose. Tai dabar yra svarbiausia, labiausiai rūpi žmonėms, ir ta partija, kuri pirmoji pajėgs įtikinamai artikuliuotai ir suprantamu paprastiems žmonėms būdu paskelbti naują kursą — ta partija galiausiai turės geriausius šansus rinkimuose.

Baigiant galima būtų pasakyti, kad kai kurios partijos dabar yra gal geriau pasiruošusios kovoti rinkimuose, negu 1992 metais, bet pasiruošimas valdyti dar nėra pakankamas. Įvairios partijos savo galimybes vertina skirtingai. Krikščionys demokratai, regis, supranta, kad į valdžią dar anksti, tuo tarpu konservatoriai tikina, kad jie jau pilnai pasiruošę. Ką gi, gyvenimas parodys.

Iš kitos pusės, opozicija su visomis jos silpnybėmis turi esminį pranašumą prieš valdančios daugumos monolitiškumą — opozicija yra įvairi, ir tai ilgesnėje perspektyvoje gali suvaidinti lemiamą vaidmenį.

Valdžia ir opozicija (tęsinys iš 39 psl.)

nebūtas koalicijas vien tam, kad joje išliktų.

Taigi, apie kokią konkrečią šalį bekalbėtume, pabandykime kiekvienu konkrečiu atveju nubrėžti valdžią ir opoziciją atskiriančias linijas ir bus aiškiau, kodėl politinės jėgos dalijasi taip, o ne kitaip.

V

Baigdamas noriu palinkėti tiems, kurie domisi santykiais tarp valdžios ir opozicijos, ir patys dalyvauja politikoje, daugiau politinių diskusijų nei kovos. Yra du keliai, kuriais norima padaryti šaliai gero: vienas — lyg ir labai logiškas ir paprastas — nugalėti priešus, kitas — rasti sambūvį ir paversti priešininkus sąjungininkais.

Atrodo, kad teisingesnis yra kelias į partnerystę, į tokią būseną, kai nebereiks įtarinėti, kad kiekvienas, nesutinkantis su mūsų nuomone yra nepatriotas, kad gera opozicija — tai bejėgė opozicija. Atrodo, kad Lietuvai, kaip ir kiekvienai kitai šaliai dar reikia laiko, o gal reikia tiesiog naujos politikų kartos, kuriai jau nebereikės suvedinėti sąskaitų su praeitimi ir bus galima įgyvendinti tikrą Vakarų Europos tipo demokratiją.

E. ŠARŪNAS

NEPAVĖLUOKIME Į PASKUTINĮ TRAUKINĮ!

Visos imperijos per šimtmečius visada troško svetimų žemių, vergų ir kraujo. Tačiau iš jų raudonoji komunistų ir rudoji nacių imperijos pralenkė visas kitas. Kompartijos vadovaujama Sovietų Sąjunga, okupavusi ir aneksavusi Lietuvą, ne tik 1940 — 1953 m. iš Lietuvos ištrėmė, sušaudė, įkalino 400 — 550 tūkstančių jos gyventojų, daugiausia lietuvių (*Kauno diena*, 1994.VI.15, nr. 138), bet ir prievarta, klastos metodais sistemingai nuodijo Lietuvos žmones — jų dvasinį gyvenimą ir moralę. Okupantas įtvirtino dar ir šiandien tebeklestintį šūkį ,,nevogsi — negyvensi'', suniekino Tėvynės meilės jausmus.

Susiklosčius SSSR imperijos irimo aplinkybėms, lietuvių tauta pasuko atgimimo keliu. Susikūrė Sąjūdžio iniciatyvinė grupė, kurios gretose buvo apie 20 procentų komunistų. Sąjūdis ir į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą rekomendavo atsakingus ir vadovaujančius kompartijos darbuotojus. Tuo buvo sustiprintos pozicijos vėliau į LDDP persikrikštijusių buvusių partiečių, dar ir dabar savo rankose tebeturinčių visas valstybinio mechanizmo struktūras. Tauta patikėjo vienybės geranoriškumu, ji galvojo, kad visi laikysis Vinco Kudirkos minties ,,Paimsim arklą, knygą, lyrą ir eisim Lietuvos keliu...''

Tačiau tik kitaip pasivadinę komunistai nesnaudė. Tapę parlamentarais, jie neleido priimti desovietizacijos įstatymo, siekiančio uždrausti nomenklatūrininkams užimti Lietuvoje atsakingus valstybinės valdžios, teisėsaugos ir valdymo postus, būti įstatymdavystės organo nariais.

Kokia šiandien Lietuvos padėtis? Quo vadis, Lituania? — Kur eini, Lietuva? Didžiausiame skurde atsidūrė pensininkai (892 tūkstančiai gyventojų gauna pensijas, kurių vidutinis mėnesinis dydis yra 114 litų arba apie 29 JAV doleriai). Tas pats ir su invalidais. Skursta didelė dalis darbininkų, netenkančių darbo, tačiau nedarbas dažnai vis dar užmaskuojamas, paslepiamas, nes nemaža įmonių dirba nepilnu pajėgumu. Nepakankamai finansuojamos aukštosios ir kitos mokyklos. Darbuotojams algos išmokamos nereguliariai. Labai sunkioje padėty atsidūrė sveikatos apsauga, kuriai skiriama tik 4,2% valstybinių pajamų. (Tuo tarpu kitose valsty-

bėse šiam reikalui tenka 9-12%). Ligoninėms trūksta lėšų ir medikamentų bei įrengimų, dėl ko nukenčia gydymas. Vaistai labai brangūs. Sistemingai didėja kainos ne tik visoms prekėms, bet ir paslaugoms bei energetiniams ištekliams. Tuo tarpu ministerijų skaičius du kartu viršija prieškarinės nepriklausomos Lietuvos ministerijų lygį. Jei prez. Antano Smetonos prezidentūroje tebuvo 14 etatų (G. K. Mačinskas, Mintys apie mūsų valstybės įstaigas ir valdininkus. Kaunas, 1932 m., 65 psl.), tai šiandien prezidentūros aparatas padidintas 5 (penkis) kartus.

Nustatyta, kad 1991 m. Taupomajame banke buvo rasta 6,8 miliardų rublių skola gyventojams, kuri dar 1990 m. buvo pervedinėjama į Maskvą (*Lietuvos aidas*, 1994.VI.25, nr. 124). Klesti nusikaltimai — vagystės, plėšikavimai, žmogžudystės, prievartavimai, reketas, korupcija ir visur triumfuojanti mafija. Pasitraukusiems nuo komunistų genocido į Vakarus ir ištremtiems į Rytus lietuviams bei jų vaikams statomos barikados atgauti Lietuvos pilietybę ir susigrąžinti atimtą turtą. Jų žinios, darbas, kūryba, investicijos Lietuvai pasirodo nereikalingos.

Sunkiai uždirbti gyventojų indėliai, padėti į nesąžiningus bankus, negrąžinami. Lietuvoje šiandien yra dešimtys tūkstančių apgautų ir apvogtų indėlininkų, patikėjusių valdžios leistais veikti bankais bei finansinėmis firmomis („Sekundės" banko, „Finansinių investicijų" ir daugelio kitų firmų), kurios neaiškiu būdu bankrutavo ir tuo pasisavino žmonių santaupas. Sunkioje padėty yra ne tik pramonė, bet ir žemės ūkis, iš kurio sovietinio tipo įmonių (kolūkių, tarybinių ūkių) buvo nebaudžiamai išgrobstyta bei pusvelčiu išpardavinėta technika, net pastatų dalis. Ir dabar dar sudaromos kliūtys natūra gražinti savininkams žemę. Iš neteisėtai negrąžinamos žemės plotų siekiama išparduoti sklypininkams po 2 ar 3 ha. Iš užsienio įvežami net maisto produktai ir grūdai. Šis importas žlugdo Lietuvos ūkininkų pagamintos produkcijos realizavimą. Taip atsiranda paradoksas — lyg Lietuvai žemės ūkis nebereikalingas! Tad šiuo metu nemaža dirvų lieka neapsėtų. Kažkodėl delsiama padėti ūkininkams ir nesteigiami kredito, agro-serviso, žemės ūkio žaliavų gamintojų bei perdirbėjų kooperatyvai. Neturime prof. P. Šalčiaus, Glemžos, Strazdo ir kitų anais laikais sumaniai organizavusių žemės ūkio kooperaciją.

Pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis štai kaip atrodo mūsų vadinamoji ekonomikos stabilizacija: „...1989-1993 m. prekių ir paslaugų kainos Lietuvoje pakilo 192 kartus. Palyginti su 1990 gruodžio mėn. paslaugos pabrango net 260 kartų. Infliacija 1993 m. sudarė 188.7%" (*Lietuvos rytas*, 1994.VII.14, nr. 136).

Vis blogėjant šalies ekonominiam — finansiniam lygiui, atskiros dešiniosios ir kitų krypčių opozicinės jėgos sistemingai pradeda parengti

ir įteikti Seimui, prezidentui bei vyriausybei pareiškimus, memorandumus. Šios jėgos veikia atskirai, arba jungiasi į nedideles grupuotes. Vilniuje dažnai organizuojami antivyriausybiniai mitingai, piketai, kuriuose keliamos opios problemos. Šiuose mitinguose masiškai pradeda dalyvauti pensininkai, invalidai, darbininkai, medikai, žemdirbiai, politiniai kaliniai ir tremtiniai. Tai rodo, kad tauta ir jos gyventojai, o taip pat ir opozicinės jėgos prabunda.

Tačiau reikia pabrėžti, kad iki šiol dar nėra atsistatęs mūsų Tėvynės gyventojų dvasinis gyvenimas ir moralė. Kultūrinis gyvenimas dar neturi istorinio, lietuviško bei tautinio turinio. Dar aiškiai jaučiamas dalies jaunimo išsijungimas iš lietuviškų reikalų. Mokykla mažai padarė, kad studentai ir moksleiviai būtų auklėjami atitinkamose organizacijose ir visada dalyvautų Lietuvos valstybingumą ir jos istoriją pažyminčiuose renginiuose. Katalikų Bažnyčia Lietuvoje dar nepakankamai jautri gyventojų skurdui, kriminogeninei padėčiai ir visam Tėvynės dvasiniam nuosmukiui. Ji tyli. Laikosi principo — nesikišti į politiką. Bet juk tyla — taip pat politika, kuri kam tai tarnauja ir atstumia nuo Bažnyčios dalį tikinčiųjų. Juk Kristus nesibroliavo su valdovais, bet visada buvo tiesos pusėje, užjautė nuskriaustuosius ir vargšus, net pamaitino alkanus... Tiesa, negalima užmiršti, kad yra ir tokių dvasininkų, kurie eina su tauta ir yra neabejingi jos gyventojų likimui. Istorija visada prisimins ir neužmirš vysk. S. Tamkevičiaus, vysk. A. Vaičiaus, mons. A. Svarinsko ir kt., kurie dalyvauja žuvusiųjų ir nužudytųjų tėvynainių prisiminimo bei kitose atgimimo sueigose, atlieka tai, kas stiprina žmonių dvasią.

Artėja Lietuvos naujo Seimo ir prezidento rinkimai. Iš esamos katastrofiškos padėties Lietuva turi pasukti naujų Tėvynės gerovės ir teisėsaugos atstatymo, skurdo likvidavimo, valstybingumo išsaugojimo keliu. Jau šiandien būtina veikti ir ruoštis rinkimams ne atskiromis partijomis, politinėmis ir visuomeninėmis organizacijomis, bet *suvienijus visas opozicines jėgas*, įtraukiant į šią veiklą negrįžusius tremtinius ir visus užsienio lietuvius. Artimiausiu laiku *opozicija turėtų parengti suderintą — vieningą visų Lietuvos struktūrų vystymo programą*, kuri apimtų užsienio politikos, ekonominę, socialinę, finansinę, gynybinę, kultūros, mokslo, švietimo ir meno, moralės ir dvasinio ugdymo sritis, ir su ja kruopščiai ir sistemingai supažindinti gyventojus. Nieko nuostabaus, jei atskiros partijos bei organizacijos pasiliks savo veiklai savas specifines idėjas bei mintis. Tačiau bendroje programoje turėtų atsispindėti esminės, principinės Lietuvos naujo kelio, jos kūrybinio atstatymo kryptys.

Rinkimuose ženkime bendru, jungtiniu opozicijos jėgų sąrašu. Užtenka skaldytis. Nepavėluokime į paskutinį traukinį...

Kaunas, 1994.VII.20

Čia išspausdintos Liūdos Rugienienės, aktyvios J.A.V. Lietuvių Bendruomenės veikėjos, mintys yra paimtos iš jos paskaitos Dainavoje šią vasarą įvykusios 38-tosios Lietuvių Fronto bičiulių studijų savaitės metu.

LIŪDA RUGIENIENĖ

ŠALTASIS KARAS DAR NEPASIBAIGĖ

Mūsų lietuviškosios išeivijos visuomenė šiandien verda emocijomis kaip kaitinamas puode vanduo dėl įvairiausių negerovių Lietuvoje, o ir čia pat — išeivijoje. Kartais atrodo, kad tos emocijos yra dilginamos net sąmoningai, kad, užsiėmę savitarpio ginčais, nematytume, kas iš tiesų darosi, neskirtume didesnio dėmesio dabartiniam Rusijos elgesiui buvusių Sovietų Sąjungos kraštų atžvilgiu. Neretai ir Lietuvių Bendruomenei yra siūloma nebesirūpinti politiniais reikalais, o užsiimti vien švietimu bei labdara.

O vis dėlto rūpintis politiniais reikalais yra būtina. Rusija vėl nori atkurti savo buvusią imperiją. Apie tai jau pernai rudenį, Mokslo ir kūrybos simpoziumo Lemonte (JAV) metu, kalbėjo Lietuvos Respublikos Seimo opozicijos vadas Vytautas Landsbergis. Išklausėme jo mintis su giliu dėmesiu, tačiau jos mūsų visuomenėje, atrodo, neįstrigo. Nesigirdi daugiau šia tema diskusijų, paskaitų, spaudoje nesimato straipsnių, vedamųjų, nors pirmuose laikraščių puslapiuose pasirodančios trumpos žinutės iš Lietuvos

apie tai informuoja ir perspėja, kad budėti reikia.

Tuo klausimu išsamus straipsnis buvo išspausdintas šios vasaros *The Washington Quarterly* žurnale. Straipsnis rašytas Bruce D. Porter ir Carol R. Saivetz. Porter yra politinių mokslų profesorius Brigham Young universitete ir Harwardo universiteto tarptautinių studijų centro narys. Saivetz yra narys Harvardo universiteto Rusijos tyrimo centre. Straipsnio pavadinimas — ,,Buvusioji ir ateities imperija: Rusija ir artimasis užsienis''. Jame rašoma, kad, nors Rusija atsiskyrusiems nuo jos kraštams ir pripažino nepriklausomybę, ji vistiek žiūri į juos kaip į savo teritorijas, valdytas nuo pat septyniolikto šimtmečio. Dėl to rusai tų kraštų ir nevadina užsieniu, bet *artimuoju užsieniu*. Kur tik buvo galima, jie neatsisakė kontrolės, greit suformavo Nepriklausomų Valstybių Sandraugą (N.V.S.). Pastarieji pora metų parodė, kad nei nepriklausomybės paskelbimai, nei naujos tarptautinės galimybės negali atmegzti tų asmeniškų, ekonominių, politinių, kultūrinių ir kraštų apsaugos ryšių, kuriais buvusieji Sovietų Sąjungos kraštai buvo surišti su Rusija. Paul Goble, JAV specialistas Sovietijos tautybių reikaluose, apibūdino NVS kaip didžiausią pasaulyje fygos lapą, kuris su laiku turėsiąs nuvysti, tačiau tas lapas nei vysta, nei mažėja, o darosi vis didesnis. 1993 metais Rusija pradėjo daryti politinius, ekonominius ir karinius spaudimus artimajam užsieniui ir aiškiai pabrėžė, kad ji bus aktyvi jėga buvusiose respublikose ir ten laikys savo kariuomenę. Ji pradėjo tada įvairiausiais būdais manipuliuoti alyva ir dujomis, skolų palengvinimu, pinigų kontroliavimu, grasinimais laikyti kariuomenę Baltijos kraštuose ir t.t. Labiausiai rūpestį keliantis Rusijos elgesys yra Kaukaze, Centrinėj Azijoj ir Moldovoj. Deja, į tai tarptautinė bendruomenė nereagavo, nors aiškiai buvo prasižengta Jungtinių Tautų tarptautinėms taisyklėms.

Rusija ne tik paskelbė savo nepriklausomybę, bet tuo pačiu prisistatė pasauliui kaip Sovietų Sąjungos paveldėtoja, taigi, viskas, kas tik priklausė Sovietų Sąjungai, dabar automatiškai priklauso jai. Tik įsiskolinimą Vakarams ji bandė proporcingai paskirstyti visoms penkiolikai respublikų. Rusija pasiliko vyriausia atominių ginklų kontroliere, ypač po to, kai buvo pasirašyta sutartis su Ukraina ir JAV. Ji taip pat pasiliko teisę laikyti kariuomenę buvusiose respublikose (išskyrus šiuo metu Baltijos valstybėse). Tuo ji laiko save taikos prižiūrėtoja buvusios Sovietų Sąjungos teritorijose. Tačiau Porter ir Saivetz savo straipsnyje klausia: ar Maskva tikrai nori palaikyti taiką, ar jos kariuomenės įvedimai yra tik laikinas reiškinys? Jie abu tuo abejoja, todėl ir straipsnio išvadose siūlo Vakarams remti ne vien tik Rusiją, bet ir buvusias Sovietų Sąjungos respublikas. Užuot ignoravę naujas Rusijos išdaigas, Vakarai turėtų aiškiai pasakyti, kad Maskvos santy-

kiai su Vakarais priklausys nuo to, kaip Maskva elgsis su artimuoju užsieniu.

Įdomiai Baltijos valstybes ir jų santykius su Rusija interpretuoja Rusijos Dūmos (seimo) deputatas Vladimiras Lisenka. Jo mintys cituojamos iš straipsnio ,,Tarp Pekino ir Prahos'' (*Atgimimas*, balandžio 27). ,,Beveik visos buvusios Sąjungos respublikos pasiskelbė tautinėmis valstybėmis, pareiškė kuriančios rinkos ekonomiką ir žvelgiančios į Vakarus. Žygiuoti į rinką ir gauti pagalbą iš Vakarų kol kas nelabai sekasi. Tačiau daugelis jų kuria tautines valstybes. Tik Rusijos federacija išliko demokratiška ir nesigriebė tautinės kortos, ir tai išgelbėjo buvusios TSRS teritoriją nuo jugoslaviško visų karo su visais''. Apie Baltijos kraštus Lisenka sako, kad čia tautinės valstybės idėja yra pati ryškiausia, teisiškai įforminta ir beveik realizuota. Vakarų artumas, gana vėlyvas įsijungimas į TSRS, nedidelės teritorijos, aukštesnis gyvenimo lygis nei kitose buvusiose TSRS teritorijose (pastebėkite: *įsijungimas*, ne įjungimas, *teritorijos*, ne respublikos) — visi tie veiksniai įgalino Pabaltijį pertvarkyti politiką ir ekonomiką revoliuciniu monoetniniu Rytų Europos šalių stiliumi. Tačiau politikos švytuoklės čia iš kraštutinio dešiniojo taško (radikaliųjų nacionalistų valdžia Latvijoje ir Estijoje) ėmė kryptį į centrą ir kairę (kaip Lietuvoje, kai valdžią paėmė socialdemokratai). Todėl labai tikėtina, jog susilpnės vietinis nacionalizmas, gerės etninių rusų padėtis, *stiprės nepriklausomų Baltijos šalių saitai su Rusija...*

Dabar pasižiūrėkime kokių nuomonių apie Rusiją galima pastebėti Lietuvoje. Tame pačiame *Atgimimo* numeryje yra Romualdo Ozolo pasikalbėjimas su buvusiu Krašto apsaugos ministru Audrium Butkevičium. Pasikalbėjimui duota antraštė: ,,Nusikaltimas buvo, kad išvesdinti svetimieji ir apginkluoti savieji''. Jis įdomus tuo, kad jame aiškiai pademonstruojama, kokias pinkles mums pina rusai. Kaip žinote, Audrius Butkevičius buvo apkaltintas, kad iš kariuomenę išvedančių rusų pirko ginklus Lietuvos kariams ir iš to esą įgijęs sau asmeniškos naudos. Nenagrinėjant to kaltinimo, būtina atkreipti dėmesį į vieną Butkevičiaus pastabą, kurioje jis tvirtina, jog Lietuvoje yra labai nuosekliai naikinama tai, ką galima pavadinti visuomenės gynybine nuostata. Yra keliama mintis, kad *bet koks pasipriešinimas esąs beprasmiškas*. Skleidžiama nuomonė, kad visos Lietuvos gynybinės struktūros esančios nepatikimos arba parsidavusios, kad net visi valstybės vadovai esą koruptuoti. Taigi, nėra skirtumo kokia valdžia — sava, ar svetima. Ir dar vienas dalykas — įvairiausiais būdais bandoma susidoroti su žmonėmis, kurie krizės metu bandytų nesivadovauti primestu scenarijumi, o nepalankiai situacijai pakeisti galėtų panaudoti savo ryšius Rytuose ir Vakaruose.

Dar didesnis Lietuvai pavojus yra karinio tranzito į Karaliaučiaus sritį sutartis su Rusija. LDDP aiškina,

kad tai yra tik esamos padėties juridinis įforminimas, turintis Lietuvą išvesti į normalesnius santykius su Rusija. Tačiau tuo klausimu yra ir kitokių pasisakymų.

Česlovas Stankevičius: Svarbu išsiaiškinti giliuosius veiksmus, kas yra vaizduojama ir kas vyksta. Rusija stengiasi prasiveržti per Lietuvą į Karaliaučiaus kraštą, pirmiausia atkurdama savo karines arterijas. Mes turime žinių, kad Rusija sieks karinių pervežimų ir per Latvijos, o aš manau, ir per Estijos teritorijas. Taigi siekiama, kad funkcionuotų atkurta Rusijos karinė erdvė.

Romualdas Ozolas: Dabar ryškėja, kad Rusija apsisprendžia Baltijos valstybes perimti ir fiziškai. Taigi Rusija atgaivina savo imperinę politiką galutinai.

Algirdas Saudargas: Istoriškai Rusija laikosi geopolitinio tikslo — būti nuo jūrų iki jūrų. Tiek prie Juodosios, tiek prie Baltijos ji stengiasi užvaldyti visą krantą.

Vilėnas Vadapalas: Karinis tranzitas nėra vien transporto klausimas. Paprastai karinio tranzito teisė vienos šalies suteikiama kitai, jei jos abi yra vienoje karinėje sąjungoje ar bloke, arba palaiko glaudų karinį bendradarbiavimą... Valstybių praktikoje neteko pastebėti atvejų, kad karinis tranzitas būtų leidžiamas per valstybę, nesančią sąjungos nare.

Mūsų išeivijoje nuomonė dėl Rusijos karinio tranzito per Lietuvą nėra suformuota. Kai buvo skatinama mūsų veikėjus pasirašyti po Vytauto Landsbergio organizuojamu atsišaukimu tuo reikalu, atsirado ir keistų atsisakymų: esą tai būtų kišimasis į kitos valstybės reikalus, beprotybė tokį atsišaukimą organizuoti, juk ta sutartis naudinga Lietuvos ekonomikai, ir t.t. Šitokių ir panašių pasisakymų pasigirdo ne iš eilinių žmonių, bet iš tų, kurie save laiko politologais. Visa tai rodo, kad į Lietuvos ir apskritai į Baltijos valstybių santykius su Rusija kreiptinas rimtas dėmesys. Šaltasis karas dar nepasibaigė, nors Vakarai tai nuolatos kartoja ir bando mus, o gal ir save, tuo įtikinti, nes nuo įtampos su Rusija visi jau yra pavargę. Daug parankiau galvoti: sovietinė imperija sužlugo, kuriasi nauji Rytai, Centrinė Europa. Tačiau taip nėra. Todėl čia ir iškeliami keli konkretūs pasiūlymai, ką užsienio lietuvių visuomenė ir Lietuvių Bendruomenės nariai turėtų šiuo metu daryti.

Pirmiausia — tai *formuoti aiškesnę nuomonę* savo ir amerikiečių tarpe *apie Rusijos imperijos atsikūrimą* ir apskritai apie Europos politikos kryptį, kuri dažnai skiriasi nuo JAV vedamos politikos. Šiais klausimais turėtų būti daugiau pasisakymų spaudoje. Per dažnai mūsų dėmesys bandomas kreipti tik į savojo kiemo reikalus, nesistengiant matyti, kas darosi už jo.

Antra — JAV Lietuvių Bendruomenė turėtų *sustiprinti savo politinę veiklą ir akciją Washingtone.* Vėl reikia stengtis užmegzti glaudesnius ryšius su kongresmenais ir senatoriais, atkreipti jų dėmesį į

Rusijos bandymus daryti intrigas bei manipuliacijas. Politinės krypties formavimui taip pat labai svarbios yra ir politinės konferencijos su JAV valdžios pareigūnais. Šiemet įvyksiantis toks vienos dienos seminaras Washingtone ir bus svarbus tuo, kad įvertins esamą padėtį ir tiesiogiai leis patirti valdžios pareigūnų nuotaikas Baltijos valstybių atžvilgiu.

Trečias dalykas, kuris galėtų padėti kovoje su Rusijos imperializmu, — tai reikalas labiau skelbti ir *kelti mūsų tautos genocido istoriją.* Žydų tautos genocido iškėlimas po Antrojo pasaulinio karo ilgam laikui sustabdė nacių ir fašizmo judėjimą. Lietuvos valdžia, nors jau turime penktą ministerį pirmininką, ne tik mūsų tautos genocido istorijos reikalu nieko nedaro, o kartais atrodo, net ir sąmoningai trukdo. Prisiminkime, kas atsitiko su Genocido tyrimų centru Lietuvoje, kuris, valdžiai paskyrus pirmininku savo kandidatą, tapo kontroversijos centru.

Panašiai atsitiko ir su ,,Lietuvos kovų ir kančių istorijos'', pirmojo tomo išleidimu. Jei šių knygų serija būtų buvusi tinkamai paruošta, ji būtų turėjusi ypatingos reikšmės. Nors idėja puiki, tačiau geri norai buvo apvilti. Ambasadorius Alfonsas Eidintas rašo, jog išeivija per daug emociškai šią problemą vertina, esą knyga skubomis išleista dėl to, kad greito knygos išleidimo reikalavo knygos mecenatai. Keista, kad kaltinami tie, kurie knygos leidimą organizavo ir ruošėsi finansuoti, bet ne tie, kurie šią knygą redagavo. Pirmasis tomas padarė daug žalos mūsų tautos genocido atskleidimui. Kažin kaip būtų reagavę žydai, jei apie jų genocidą pirmoji knyga būtų buvusi vokiečių valdžios sudaryti dokumentai? Aiškiai numanome, kokia būtų buvusi jų reakcija, ir niekas žydams nedrįstų pasakyti, kad per daug jausmingai reaguojate.

Užsienio lietuviai turėtų mūsų tautos genocido istorijos reikalą stipriau pajudinti, taip kaip darė užsieniuose gyvenantys žydai. Gal reikėtų užmegzti artimesnius ryšius su politinių kalinių ir tremtinių organizacijomis. Turėtų būti renkami liudijimai, išlikusių gyvųjų pasakojimai Lietuvoje ir užsieny, nes daugelio jų gyvųjų tarpe greitai nebeturėsime. Tad reikalas skubus ir gali pareikalauti nemaža išlaidų. Tačiau genocido vykdytojai tik ir laukia, kad genocido aukos ir liudininkai išmirtų. Taip pat svarbu iškelti nusikaltėliams bylas. Jei tai nevyksta Lietuvoje, gal reikėtų bandyti bylas kelti tarptautinėje arenoje. Teko skaityti, kad apie šitokį ėjimą galvoja politinių kalinių ir tremtinių organizacijos. Juos turėtume konkrečiai paremti.

Įvykdytas lietuvių tautos genocidas nėra vien istorija. Tikslus faktų surinkimas ir jų paskelbimas viešumai apsaugotų Lietuvą nuo panašios ateities. Be to, nusikaltimas buvo įvykdytas ne tik prieš lietuvių tautą, bet ir prieš visą žmoniją.

Atsiminimų žiupsnelis:

POVILAS MALINAUSKAS
(1910–1957)

1940 metais Lietuvai netekus Nepriklausomybės, lietuvių tauta pradėjo visokiais būdais priešintis okupantams. Į tą kovą pirmiausiai įsijungė jaunimas — idealistai, kurie buvo jau gimę ar užaugę Nepriklausomoje Lietuvoje ir ją visa savo esybe brangino ir jos ateitimi rūpinosi. Vienas iš tokių daugelio idealistų, paaukojęs savo gyvenimą kovoje prieš sovietų ir nacių okupantus, buvo pasižymėjes pogrindžio veikėjas Povilas Malinauskas. Jis prieš karą gyveno Kaune ir dirbo Eltoje: iš pradžių raštinėje prie informacinių biuletenių spausdinimo darbų, vėliau — ūkio vedėju. Mėgo visuomeninį darbą ir dalyvavo katalikiškų organizacijų veikloje — priklausė Katalikų jaunimo organizacijai ,,Pavasaris'' ir Krikščionių darbininkų sąjungai, kuriai vadovavo prof. dr. Pr. Dovydaitis, Lietuvos Darbo Federaciją perorganizavęs į tą sąjungą. Su P. Malinausku, kun. K. Rankele ir adv. J. Katilium ir man ne kartą teko dalyvauti tos Krikščionių darbininkų organizacijos susirinkimuose Kaune.

Lietuvą okupavus rusams, P. Malinauskas tuojau įsijungė į pasipriešinimo jiems sąjūdį ir veikė Lietuvių Aktyvistų Fronto (LAF) eilėse. 1940 m. spalio mėn. suimtas ir pirmąją karo dieną išėjęs į laisvę, jis aktyviai dalyvavo 1941 m. birželio 22-25 d. lietuvių sukilime, išlaisvinant Kauną iš rusų okupantų ir skelbiant Lietuvos Nepriklausomybės atstatymą. Vokiečiams 1941 m. rugpjūčio 5 d. sustabdžius Lietuvos Laikinosios Vyriausybės veikimą ir 1941 m. rugsėjo 22 d. uždarius LAF, P. Malinauskas įsitraukė į dešiniosios krypties Lietuvių Fronto (LF) pogrindinės organizacijos veiklą, nukreiptą prieš Lietuvos priešus.

P. Malinauskas buvo susipažinęs su spausdinimo technika ir jos panaudojimo galimybėmis ekstra aplinkybėms. Turėjo patikimų draugų ,,Žaibo'' ir kitose spaustuvėse, palaikė su jais ryšius ir įėjo į tą pogrindinę rezistentų grupę (J. Gražys, K. Grigalevičius, P. Malinauskas, A. Sakas, Br. Stasiukaitis, V. Telksnys ir kt.), kuri spausdino LF-to leidžiamus biuletenius, laikraščius: ,,Į laisvę'', ,,Lietuvos Judą'', ,,Pogrindžio kuntaplį'' ir kitus, taip pat organizavo plačiu mastu jų platinimą. Daugiausia

buvo išspausdinama laikraščio ,,Į laisvę''. Jo išėjo trisdešimt keturi numeriai nuo 1.000 iki 8.000 ar net 10.000 egzempliorių kiekvieno. ,,Lietuvos Judo'' buvo išleisti trys numeriai nuo 1000 iki 3000 egz. kiekvieno. Be to, tie laikraščiai buvo dauginami ir kituose miestuose bei vietovėse.

Su P. Malinausku turėjau tiesioginį ryšį ir iš jo pastoviai gaudavau keliasdešimt egzempliorių LF leidžiamos spaudos. Ja aprūpindavau Finansų valdybą, kurioje dirbau, Lietūkį (per Leopoldą Krumplį), nuveždavau ir į Linkuvą. Pasitaikius progai 1943 m. vasarą pluoštą laikraščio ,,Į laisvę'' nuvežiau į Berlynį dr. P. Karveliui.

Rusijos raudonajai armijai artėjant prie Lietuvos, vokiečių Gestapas pradėjo suiminėti VLIK'o ir LF vadovybės narius. Kai kurie pradėjo trauktis į Vakarus. Tik pulkininkas J. Jankauskas, LF karinių pajėgų ,,Kęstučio'' vadas, P. Šilas ir P. Malinauskas paskutiniame LF posėdyje, įvykusiame 1944 m. birželio mėn. pareiškė, kad jie nesitrauksią iš Lietuvos.

Apie P. Malinauską, kaip pogrindžio veikėją, P. Šilas savo straipsnyje ,,Mano prisiminimai'', išspausdintame 1992 m. ,,Apžvalgos'' Nr. 32, rašė: ,,Vokiečių okupacijos metais jis buvo aktyvus ,,Lietuvių Fronto'' veikėjas, turėjo gerus ryšius su visais to meto Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto pogrindinės veiklos žmonėmis. Jis turėjo gyvą ryšį su Lietuvių Fronto ,,Kęstučio'' karine formuote, buvo užmezgęs kontaktą su kai kuriais Lietuvos Laisvės armijos vadais''.

Povilas Malinauskas.

P. Malinauskas, rusams antrą kartą okupavus Lietuvą, toliau mezgė senus ryšius su Lietuvoje likusiais pasipriešinimo okupantams veikėjais ir ieškojo naujų. Bendradarbiavo su VLIK'o atstovais P. Šilu ir A. Gineičiu ir multiplikavo jų parašytus atsišaukimus į tautiečius, raginančius nestoti į rusų kariuomenę ir pereiti į pasyvų pasipriešinimą. Rinko žinias apie partizaninį judėjimą, miškinių kovas su milicija — stribais ir reguliaria sovietų vidaus kariuomene ir informavo kitus pogrindžio veikėjus.

P. Malinauskas 1952 metais buvo

NKVD suimtas ir Karinio tribunolo įprasta tvarka nuteistas dešimčiai metų spec. lagerio ir penkeriems metams tremties, išgabentas į Sibirą ir patalpintas į Karagandos srities Peščianlagą — spec. lagerį, kuriame susitiko su atliekančiu bausmę Valentinu Gustainiu (1896 — 1971), buvusiu 1939-1940 metais ELTOS direktorium, t.y. su savo tiesioginiu viršininku. Jis 1941 m. birželio 14 d. su šeima buvo suimtas, ištremtas į Sibirą, vėliau 1946 m. kovo 5 d. nuteistas dešimčiai metų spec. lagerio. V. Gustainis savo atsiminimų knygoje ,,Be kaltės'' (328-329 psl.) aprašė šį nuoširdų ir netikėtą susitikimą su P. Malinausku ir labai šiltai įvertino drauge praleistas vargo dienas tame spec. lageryje.

Po Stalino mirties ir Berijos sušaudymo, šiek tiek atšilus klimatui, P. Malinauskas, kaip sunkiai sergantis vėžiu ir nepagydomas ligonis, iš spec. lagerio buvo paleistas ir, rodos, 1955 metais sugrįžo į Kauną. Čia gydytojai nieko padėti jau nebegalėjo ir P. Malinauskas po labai sunkios ligos 1957 metais ir mirė. Tais metais aš jau buvau grįžęs iš lagerio, bet jo laidotuvėse neteko dalyvauti. Vėliau P. Malinausko žmona man papasakojo, kad velionį, aprengusi jo turėta pavasarininko uniforma, pašarvojo savo bute Kaune. Atvykęs į butą nepažįstamas žmogus, nufotografavo velionį iš arti ir tuojau pranyko. Ji speja, kad tas žmogus buvo specialiai atsiųstas iš KGB, su kurių atstovais jai tekdavę ne kartą susitikti. Matyt, Saugumui reikėjo į P. Malinausko neploną bylą įdėti mirusiojo nuotrauką, kad tuo būdu jo byla būtų galutinai užbaigta ir jo sekimas, kaip labai pavojingo TSRS valstybinio nusikaltėlio, būtų nutrauktas.

P. Malinauskas palaidotas Kaune, Petrašiūnų kapinėse. Prie kapo pastatytas kryžius su užrašu: Povilas Malinauskas 1910 — 1957.

Taip užbaigė savo gyvenimą, o Lietuvos žemė švelniai priglaudė prie savo krūtinės idealistą, sumanų kovotoją prieš okupantus, tikrą Tėvynės sūnų, paaukojusį savo gyvybę už Laisvę ir geresnę Tautos ir Valstybės ateitį!

Eduardas Pašakinskas

Vilnius, 1993 m.

AČIŪ!

Vytautas Maželis **a.a. dr. Juozo Girniaus mirties ir jo atminties intencija, o taip pat ir kita proga, prisiuntė** ***Į laisvę*** **žurnalui paremti 250.00 dol. auką.**

PRISIMINIMAI APIE POGRINDINĖS ,,Į LAISVĘ'' LEIDIMĄ

(1943.I–1944.VI)

JUOZAS GRAŽYS

Vos kelioms dienoms praslinkus nuo 1941 m. birželio 22 d. Aktyvistų frontas pradėjo leisti dienraštį ,,Į laisvę''. Jis buvo labai vokiečių cenzūruojamas ir pagaliau 1942 m. gale uždarytas. Jo vietoje išleista vokiečiams patikima ,,Ateitis'', kurios leidėju tapo Daunoras.

Vokiečiams 1942 m. pabaigoje pralaimėjus Stalingrado mūšį, mažai kas tikėjo vokiečių pergale ir, žinoma, vargu kas tikėjo, kad bus toks pralaimėjimas. Mūsų tautą neramino jos likimas.

Tokiomis sąlygomis reikėjo tautą teisingai informuoti ir orientuoti. O tai padaryti buvo galima tik turint savo nelegalų leidinį, nepriklausantį nuo jokios cenzūros. Ir juo tapo ,,Į laisvę'', ėjęs nuo 1943 m. pradžios iki 1944 m. vidurio, t.y., iki naujos Sovietų okupacijos.

Kiek man žinoma, šio sumanymo pradininkas buvo Juozas Brazaitis ir kiti jam artimi bendradarbiai. Suorganizuoti spaustuvėlę ir išleidimą pavesta Povilui Malinauskui, uoliam aktyvistui, antrą karo dieną išėjusiam į laisvę iš Kauno kalėjimo. (Jis buvo suimtas 1941 m. pradžioje už laikraštėlį ,,Laisvoji Lietuva''. Toje pačioje byloje suimti Jonas Jablonskis (kalbininko sūnus, nužudytas Červenėje), Vladas Telksnys, Kostas Šipkauskas, Kazys Grigalevičius, ir kt. Povilas Malinauskas pasitelkęs, vieną tik jam žinomą asmenį, išmanantį spaudos darbą, sukombinavo iš vieno senų spaudos priemonių sandėlio šrifto (petito) kasą ir senus presus karikatūroms atspausti. Visa tai buvo sutelkta vieno patikimo viengungio bute Kaune, Lukšio gatvėje. Ten ir gimė pirmas nelegalios ,,Į laisvę'' numeris. Išvaizdą turėjo patenkinamą, o dėl labai primityvaus spaustuvo tiražas buvo labai mažas. Pirmą ,,Į laisvę'' numerį gavau iš Povilo Malinausko, o kaip buvo gaminamas, papasakojo vėliau.

Tuo metu, susitikdami su Vladu

Juozas Gražys, dabar 80 m. amžiaus, buvęs spaudos darbuotojas, veikęs su Krikščionių darbininkų sąjunga.

Telksniu ir kt. galvodavome, kad reikia ką nors daryti. Netrukus Kazimieras Grigalevičius pasiūlė įdealią patalpą (jo parduotuvės sandėlį) įrengti nelegaliai spaustuvei, o Vladas Telksnys, tuomet dirbdamas ,,Žaibo'' spaustuvėje administratoriaus pareigose, žinoma, turėjo raktus nuo sandėlių, kur buvo sutelkta nemažai visokių spaustuvėlių seni įrengimai. Ten su juo parinkome vieną primityvią rankinę spausdinimo mašinėlę, kurią perkėlėme į jai paskirtą patalpą, kur ji ir buvo pastatyta ir paruošta darbui

Įrengiant šią spaustuvę, turėjome mintyje ,,Į laisvę'', o kai pasiūlėme Povilui Malinauskui perkelti ją pas mus spausdinimui, jis labai nudžiugo ir pargabeno iš savo turimos spaustuvės šrifto kasą ir kit.

Čia buvo atspausdinti visi kiti ,,Į laisvę'' numeriai, baigiant 34-tuoju.

Tiražas pradžioje buvo mažesnis, o vėliau spausdinome 10 tūkstančių egzempliorių. Reikiamos rūšies popieriaus turėjome pakankamai. Greitai įsigijome naują šrifto (petito) kasą. Pagerėjo laikraščio išvaizda.

Pagrindiniais darbininkais buvome Malinauskas, aš ir iki vokiečių suėmimo talkininkavo Vladas Telksnys. Išmokome rinkti ir spausdinti. Mūsų spaustuvėje yra buvę tik šeši žmonės. Trys iš jų jau mirę, kiti gyvi.

Rankraščius dažniausiai atnešdavo P. Malinauskas iš A. Strabulio, kai ką iš Brazaičio.

Laikraštį iš spaustuvėlės išnešdavo ir atiduodavo platinimui taip pat Povilas Malinauskas. Žinoma, jį platinome ir mes ten dirbusieji. Dėl savo drąsos Povilas Malinauskas kartais net pažeisdavo konspiraciją. Bet viskas klostėsi laimingai. Netikėtai, mūsų grupėje, pirmoji auka. 1943.04.29. nacių suimamas, visad linksmas ir energingas, pilnas sumanymų Vladas Telksnys ir išvežamas į koncentracijos lagerį Štuthofą. Mūsų veikla nesutriko. Buvome tikri jo tvirta laikysena. Spaustuvė veikė. Ją surado ir likvidavo tik antrą kartą užėję Raudonosios armijos kariai. Turbūt ji pateko į KGB nagus.

Povilas Malinauskas antrą kartą pateko į saugumo rankas 1949 m. birželio mėn. gale. Gavo 10 m. speclagerio. Grįžo 1955 m. Mirė 1957 m.

Nuo šio mūsų neilgo darbelio užbaigos šią vasarą kaip tik sukanka 50 metų. Tada pasėtas mažytis grūdas per 50 metų išaugo į didelį medį, nešantį idėjinį turtą mūsų tautiečiams išeivijoje ir Tėvynėje. Garbė tiems, kurie šiame sunkiame vyksme aktyviai dalyvavo ir padėjo jam išaugti.

Tokios mano atsiminimų trumpos nuotrupos apie nelegaliosios ,,Į laisvę'' leidimą 1943 — 1944 metais.

Kaunas, 1994 m. liepos 20 d.

KAZIMIERO PALČIAUSKO
ATSIMINIMAI:

VOKIEČIŲ OKUPACIJA

Spausdiname kelias ištraukas iš šiomis dienomis pasirodysiančios knygos „Kazimieras Palčiauskas 1941–1944 Kaune". Knygą spaudai paruošė Antanas Dundzila. Leidėjas — Vydūno fondas. Spausdinama M. Morkūno spaustuvėje, Čikagoje. Šias ištraukas pateikiame su p. V. Palčiauskienės sutikimu. Pastabos skliausteliuose yra knygos redaktoriaus Antano Dundzilos.

SAVIVALDYBĖJE

Antrą vokiečių-sovietų karo dieną, pirmadienį, 1941 m. birželio 23 d., Kaune sutikau iš bolševikų kalėjimo išėjusį plk. Juozą Naraką, kurį pažinau iš prieškarinių laikų, kai dirbome Prekybos ir Pramonės rūmuose. Plk. J. Narakas buvo Laikinosios Lietuvos vyriausybės vidaus reikalų viceministras, kuris pakvietė mane laikinai užimti Kauno miesto burmistro vietą.

Sukilimo vyriausybei skubiai komplektuojant miesto administraciją, turbūt niekas iš amžiumi vyresniųjų mūsų žmonių tos vietos nenorėjo. Pradėti eiti pareigas nuvažiavau į savivaldybę kartu su Vidaus reikalų ministru plk. Jonu Šlepečiu.

Pakviestas burmistro pareigoms, negavau jokių smulkesnių nurodymų. Buvo pasakyta, kad reikia vadovautis nepriklausomos Lietuvos savivaldybių įstatymu, kurį sukilėlių sudaryta Laikinoji vyriausybė grąžino. Bendroji kryptis buvo tęsti nepriklausomoje Lietuvoje įprastą, tradicinį savivaldybės darbą. Tas darbas buvo aiškus net ir karo sąlygose.

Vokiečiai atėjo ne išvaduoti, bet okupuoti. Sukiliminė vyriausybė neatstatė Lietuvos konstitucinių organų. Nebuvo prezidento. Plk. Kaziui Škirpai net nebuvo leista iš Vokietijos į Lietuvą sugrįžti, o jis buvo numatytas ministru pirmininku. Laikinai toms pareigoms buvo pakviestas Juozas Ambrazevičius-Brazaitis, ir jis laikinai sutiko eiti tas pareigas.

Viskas buvo *laikinai* ore pakibę. Gal buvo laukiama karo pabaigos, o gal niekas šiaip jau neskubėjo. Lietuvai galėjo turėti įtakos koks nors neutralus kraštas kaip Šveica-

rija, Švedija ar kuris kitas. Pavyzdžiui, jei Amerika būtų pripažinusi mūsų Laikinąją vyriausybę, gal būtų buvę kitaip. Vokiečiai tuomet dar turėjo santykius su Amerika; šios dvi šalys tik 1941 m. gruodžio 10 d. pradėjo kariauti.

Komisaras Crameris buvo despotiškas tipas. Pavyzdžiui, vieną dieną jis man skambina ir sako: ,,Žinai, aš dabar būsiu *Oberbuergermeister*'' (vyresnysis burmistras — Red.). Aš jam paaiškinau, kad mūsų sistemoje nėra *Oberbuergermeister*, tik burmistras ir viceburmistras. O jis man sako, kad kituose vakarų Europos miestuose, suprask, Vokietijoje, yra ir *Oberbuergermeister* ir *Buergermeister*. Aš aiškinau: ,,Tamsta esi daugiau kaip *Buergermeisteris*, daugiau kaip *Oberbuergermeisteris*. Šie neturi specifinių galių, kurias Tamsta turi. Tamsta esi komisaras, kuris tvarko ne tiktai savivaldybės reikalus. Tamstos galia yra platesnė ir už savivaldybės ribų, ji yra visoje teritorijoje. Pagal karo įstatymus, jūs galite viską spręsti, pašalinti, rekvizuoti. Galbūt galite ir žmones areštuoti. Jokie burmistrai tokių galių neturi. Jie teturi tik apibrėžtas komunalinio ūkio administravimo pareigas ir tose ribose tam tikras teises ar daugiau pareigas vietos žmonėms reikaluose padėti.''

Burmistraujant reikėjo skaitytis, kur yra vokiečių ir kur lietuvių kompetencijos sritys. Visi sovietų nacionalizuoti turtai karo pradžioje buvo laikomi sovietų valdžios turtais ir automatiškai atiteko Reichui. Reichas skaitė, kad viso sovietų nacionalizuoto turto savininku tapo naujasis okupantas. Teismo institucijų srityje lietuviai teisėjai galėjo teisti tik lietuvius. Vokiečius, nors jie ir Lietuvoje būtų įvykdę nusikaltimą, teisė vokiečių teismai, žydus taip pat tik vokiečių teismai. Visi žydų reikalai buvo tik vokiečių rankose. Aiškai buvo pasakyta, kaip traktuoti žydų turtą, kaip traktuoti žydus, kas turi teisę su jais kalbėti. Atvykęs į Kauną, Crameris tuoj pat man įsakė neturėti jokių pasikalbėjimų su žydų delegacijomis ar jų atstovais. Aš manau, kad žydai tai irgi žinojo. Reichas laikė, kad viso sovietų nacionalizuoto turto savininku tapo naujasis okupantas.

Laikinoji vyriausybė buvo paskelbusi turto denacionalizacijos įstatymą. Mūsų Butų skyrius turėjo denacionalizacijos dokumentus, tad savivaldybė paruošdavo turto grąžinimo aktus ir paštu siuntinėdavo juos buvusiems savininkams. Ne daug, bet buvo žmonių, kurie grąžinamo turto neėmė. Kipras Petrauskas buvo toks pirmasis, kuris atėjo cigaretę rūkydamas, išdidžiai padėjo raštą ant stalo ir pasakė: ,,Nu tai, broliukai, aš jau tos nuosavybės iš liaudies nebeatimsiu. Atiduota jai buvo, paėmė ir tegul ji...'' Atsistojo ir išėjo labai išdidžiai. Jis nepasitikėjo ateitim. Jis nemanė, kad vokiečiai paliks, kad Laikinoji vyriausybė išsilaikys. Jis manė, kad greičiausiai grįš sovietai ir su jais reikės skaitytis.

Okupacijos metu sutikau visokių žmonių. Vieni spėliojo, kad vokie-

čiai tai jau galutiniai karo laimėtojai. Kiti tiesiog nežinojo ir nespėliojo, kaip bus toliau.

Tokių, kurie galvojo, kad vokiečiai karą laimės, nebuvo daug. Buvo negausi grupė, kurie turėjo psichologinį ryšį su vokiečiais dar nepriklausomos Lietuvos laikais; jie tikėjo vokiečių galios nepažabotumu Europoje. Štai, kad ir toks voldemarininkų Ignas Taunys buvo idealistiškai įsitikinęs vokiečių išrinktosios rasės aukštinimu. Matėsi iš jo akių, iš jo laikysenos, iš jo pasisakymų, kad ir jis pats tokiems priklausė.

Crameris atvažiavo į Kauną 1941 m. liepos 27 d., o lietuvių sukiliminė vyriausybė su komisaru Rentelnu (Theodor Renteln, okupuotos Lietuvos Generalinis komisaras — Red.) atsiskaitė rugpjūčio 5 d. Po savaitės laiko Crameris pats paskelbė, kad jis jau pradėjo eiti pareigas ir išleido vadinamąjį Geto potvarkį, kuriame aptarė geto organizaciją, teritoriją ir tvarką. Savo adjutantą žydų reikalams Jordaną (Jordan, SS karininkas — Red.) paskyrė žydų geto komendantu. Žydai į Vilijampolę buvo perkeldinti jau anksčiau, bet niekas jų tada dar nevaržė ir nekontroliavo. Jie vaikščiojo kur norėjo, jokių sargybų nebuvo. Savivaldybės Butų skyrius, kurio žinioje veikė viešosios nuosavybės butų fondas, patarnaudavo tiems, kurie norėdavo gauti patalpas apsigyventi Vilijampolės rajone. Kai komisaras Crameris su savo štabu atvyko į Kauną, į kiekvieną mūsų įstaigų skyrių paskyrė savo vietininką, patikėtinį *Treuhaender*. Visi patikėtiniai buvo atsivežti iš Vokietijos rudmarškiniai partiečiai. Jų tarpe nebuvo nė vieno lietuvio. Jie pradėjo davinėti įsakymus.

POGRINDIS

Lietuvių pogrindis prieš vokiečius susikūrė, kai vokiečiai pradėjo statyti galo nesimatančius reikalavimus. Jie mus totališkai kinkė į savo vežimą.

Tautos nuotaikas reiškė pogrindžio spauda. Daug tų vadinamųjų okupacijos knygnešių nuo vokiečių nukentėjo. Vokiečiai mūsų pogrindžio spaudos nekentė, nes ji buvo jiems žalinga. Ne tik vokiečių nuodėmes spauda skelbdavo, bet aprašydavo ir tų kurie labai noriai atsiduodavo okupantui padėti. Tuos vadinamuosius tikruosius kolaborantus spauda užkabindavo ir pabardavo.

Rezistencinės grupės kūrėsi pagal organizacinį ir idėjinį praeities palikimą. Bendravimas vyko per asmenis, per artimus pažįstamus, rateliuose. Savivaldybės žmonių tarpe mes irgi pasikalbėdavome, kaip galima saugoti ir išlaikyti lietuvių visuomeninį turtą ateičiai.

Pasakysiu, kad Laikinoji vyriausybė politiškai gražiai sugebėjo vokiečiams pasipriešinti. Be akių draskymo ar demonstracijų buvo paskelbta, kad negalime priimti sąlygų, kurias Rentelnas Lietuvai statė. Vokiečiai norėjo visą Laikinosios vyriausybės kolektyvą padaryti savo tarėjais. Vyriausybė atsakė, kad tokių sąlygų nepriima ir todėl

yra priversta pasitraukti. Tai buvo drąsus pasakymas, kad tauta sudėjo didelę auką jaunomis gyvybėmis, o mes dabar vykdome tautos valią ir negalime jos apvilti.

Tuojau pasireiškė tautos judėjimas. 1943 m. susiorganizavo VLIKas, kuris deklaravo savo programą. Kai žmonės sužinodavo apie tokį organizavimąsi bei planus ateičiai, kažkaip vėl įgaudavo vilties, kad gal kaip nors padėtis susitvarkys. Apie tai šnekėdavome ir dar pasiklausydavome pogrindžio radijo.

Kauno savivaldybėje Laikinosios vyriausybės atsistatydinimo laikotarpiu buvo kaip ir krizė. Aš paprašiau pasimatymo su ministru pirmininku J. Brazaičiu. Man buvo svarbu žinoti, ką daryti. ,,Jūs mane patvirtinote toms pareigoms, tai gal ir man reikia pasitraukti?'', — klausiau. J. Brazaitis atsakė, kad vyriausybės nusistatymas toks, kad lietuviai turi likti turimose pozicijose. Jeigu savanoriškai trauksimės, tai vokiečiai vieton Laikinosios vyriausybės paskirtų žmonių skirs savo žmones, gal ir ne vokiečius, bet tokius lietuvius, kurie yra provokiški. J. Brazaitis jau tada numanė, kad nacionalistai, tokie kaip Ignas Taunys ar Jonas Pyragius, gali ateiti. ,,Tad geriau likit'', — sakė J. Brazaitis, — ,,ir arti reikalų būdami, būkite akimis ir ausimis mūsų pogrindžiui''.

Taip ir buvo tuomet susiburta pogrindžio organizacijose. Pradėjo žmonės pasikeisti nuomonėmis, svarstyti, rinkti informaciją ir formuluoti išvadas, bei teikti tą medžiagą pogrindžio vodovybei. Man teko dalyvauti toje grupėje, kurioje buvo J. Brazaitis, Adolfas Damušis, Mykolas Naujokaitis, Izidorius Toliušis ir Ksaveras Venskus.

Tie, kurie gyvenome Kaune, bandėme suorganizuoti skautus, kad jeigu tiktai karo pabaigoj nušvistų nepriklausomybės prošvaistė, tuoj galėtume skelbti atkuriamą Lietuvos Skautų sąjungą. Sutarimo būdu sudarėme Pirmiją, kurios pirmininku išrinko mane. Ir vyriausią skautininką turėjome parinkę, dr. Jurgutį (Artūrą, likusį Lietuvoje, Lietuvių Enc. X t. — Red.).

Kai jau dirbau Sodyboje, paskui Paramoje, tai tų ekonominių organizacijų darbuotojai sudarė vieną pogrindžio grupę. Į ją jėjo žmonės iš Maisto, Sodybos, Paramos, Pienocentro ir Lietūkio. Joje eilės tvarka, dažniausiai vienas iš direktorių, kviesdavome susirinkimus. Tas, kurio būdavo eilė, būdavo šeimininku, paruošdavo vaišes. Kiti suformuluodavo pobūviui intenciją, kad nekiltų abejonių. Tai reiškia, kad tai koks nors paminėjimas, kas nors su vardu ar gimtadieniu surišta. Jeigu kartais mus kas užtiktų, tai visus rastų prie stalo, būtų valgoma, geriama ir kalbamasi apie kokius paprastus, nereikšmingus dalykus. Tokio pokylio pradžioje šeimininkas apibūdindavo, kad tokia tai intencija susirinkome, apie

Pabaiga 79 psl.

TREČIOJI Į LAISVĘ FONDO STUDIJŲ SAVAITĖ LIETUVOJE

Į laisvę fondo lietuviškai kultūrai ugdyti Lietuvos filialas surengė jau trečiąją studijų savaitę. Šiemet ji buvo nedidelėje vietovėje — Mastaičiuose, netoli Kauno ir Garliavos liepos 20-24 d. Arti šimto dalyvių buvo jaukiai įsikūrę Aukštesniosios Žemės ūkio mokyklos patalpose; netoliese yra Pabartupio kaimas ir Pažėrų miškas, kur 1951 metais išduotas žuvo Juozas Lukša-Daumantas, o už poros kilometrų — Garliavoje yra Daumanto vardu pavadinta gimnazija. Pagrindinė šių studijų dienų tema — Lietuvos politinė kultūra. Buvo atvirai žvelgiama į Lietuvos politinio gyvenimo, ekonomikos ir kitų sričių sunkumus, stoką moralinių nuostatų, opozicinių grupių vienybės problemas ir visuomenės apatiją. Buvo taip pat laiko skirta lietuvių tautos rezistencinės kovos prieš komunistus bei nacius klausimams, paminėta *Į laisvę* žurnalo 50 metų sukaktis. Visi prelegentai, kalbėtojai, diskusijų dalyviai į šiuos klausimus žvelgė realiai ir objektyviai, nebijodami dažnai iškelti ir opozicijos ar apskritai savųjų daromas klaidas.

Studijinę programą pradėjo **Jonas Kairevičius**, JLF Lietuvos filialo tarybos pirmininkas, akcentuodamas krikščioniškų vertybių ir demokratinių idėjų

Ekskursijos į Juozo Lukšos-Daumanto žuvimo vietą dalyviai. Nuotr. K. Ambrozaičio.

Nijolei Gaškaitei (kairėje) įteikiama Į laisvę fondo premija. Šalia stovi Juozas Tumelis ir dr. Kazys Ambrozaitis. Nuotr. J. Baužio.

svarbą Lietuvos valstybiniame gyvenime. Dr. **Vytautas Bieliauskas** savo paskaitoje palietė užsienio lietuvių politinio galvojimo polinkius ir kokią reikšmę jiems turi Lietuvos valdžios laikysena. Prof. **Bronius Kuzmickas** davė vienerių metų nuo praėjusios vasaros Lietuvos politinio gyvenimo spektrą. Dr. **Kęstučio Girniaus** paskaitoje buvo nagrinėjami klausimai, susiję su žmonių principais, jų išsižadėjimu bei pakeitimu, kaip tai ryškiai pastebima pokomunistinėje eroje. Opozicijos problemas gyvai nagrinėjo du prelegentai. Dr. **Virgis Valentinavičius** konkrečiai kalbėjo apie lietuviškosios opozicijos charakteristiką, apie lietuviškųjų partijų bruožus, jų vystymąsi ir galimybes ateičiai. Dr. **Egidijus Vareikis** pažvelgė labiau iš teoretinės pusės į Lietuvos valdžios ir opozicinių grupių santykius.

Šios paskaitos parengė dirvą gyvoms diskusijoms, vykusioms du vakarus. Apvaliojo stalo diskusijoms vadovavo Vilija Aleknaitė, Feliksas Palubinskas, Juozas Tumelis ir Juozas Baužys. Buvo daug įdomių pasisakymų apie Lietuvos ir jos išeivijos santykius, apie krikščioniškosios kultūros propagavimo reikalą Lietuvoje, apie politinių partijų bendradarbiavimą, norint užtikrinti laimėjimą sekančiuose rinkimuose į Seimą. Antrojo vakaro diskusijose dalyvavęs prof. Vytautas Landsbergis nuoširdžiai pritarė didesniam opozicijos grupių bendradarbiavimui.

Minint *Į laisvę* žurnalo, pasirodžiusio pogrindyje prieš 50 metų, sukaktį kalbėjo dr. **Kazys Ambrozaitis, Vladas Telksnys** ir **Juozas Baužys.** Buvo perskaitytas Juozo Gražio, anuometinės slaptos spaustuvės vedėjo, kur pogrindinė *Į laisvę* buvo spausdinama, laiškas. Pernai mirusį dr.Vytautą Vardį savo išsamioje paskaitoje prisiminė dr. **Saulius Girnius.** Nijolė Gaškaitė skaitė jaudinančiai įdomią paskaitą apie nepriklausomos Lietuvos viziją: kokią ją įsivaizdavo partizanai ir kokia ji dabar yra. **Nijolė Gaškaitė,** daug dirbanti lie-

Viršuj — prie partizanams paminklo stovi Daumanto kovų draugas Povilas Pečiulaitis ir dr. Nijolė Bražėnaitė-Lukšienė. Apačioj — Opozicijos temų paskaitininkai, iš k. — dr. Egidijus Vareikis, dr. Virgis Valentinavičius, pirmininkavęs Valdas Vasiliauskas. Nuotraukos J. Baužio.

Susipažįstama su partizanų spaudos eksponatais Į laisvę fondo studijų savaitės metu. Nuotr. J. Baužio.

tuviškos rezistencijos ir tautos genocido istorijos telkimo ir paskelbimo srityje, buvo apdovanota pirmąja Į laisvę fondo įsteigta metine premija — 4,000 litų.

Viena popietė buvo skirta ekskursijai į Juozo Lukšos-Daumanto žuvimo vietą, kur Pažėrų miško pakrašty, prie pastatyto balto kryžiaus buvo prisimintas Juozas Lukša ir jo kovos draugai. Dalyvių tarpe buvo ir jo žmona Nijolė Bražėnaitė. Kalbėjo jo kovų draugas ir žuvimo liudininkas **Povilas Pečiulaitis,** poetas **Kazys Bradūnas** paskaitė poezijos posmus. Buvo taip pat aplankyta ir Garliavoje esanti Daumanto vardo gimnazija, kurią maloniai aprodė pats direktorius ir dedikacijos pradininkas Vidmantas Vitkauskas.

Studijų dienos buvo užbaigtos gražiu dainos ir poezijos vakaru, kuriame dalyvavo solistė **Nijolė Ambrazaitytė,** poetai **Kazys Bradūnas** ir **Bernardas Brazdžionis,** deklamatorė **Mėta Valiušaitytė.** Šis vakaras ir visa studijų programa vyko jaukioje ir didelėje Aukštesniosios žemės ūkio mokyklos salėje. Rūmų patalpose per visą laiką buvo galima taip pat apžiūrėti ir lietuviškos rezistencijos, tremtinių ir politinių kalinių spaudos parodos eksponatus. Šią parodė surengė rezistencinio paveldo komisijos prie Į laisvę fondo vadovas, dokumentų rinkėjas ir atnaujintojas **Domas Akstinas.** Buvo taip pat galima pavartyti ir įsigyti naujas Morkūno ir Ko spaustuvėje išleistas knygas, jų tarpe ir pernai Į laisvę fondo rezistencinio romano premiją laimėjusią Birutės Pečiokaitės-Adomėnienės knygą ,,Penktas: nežudyk''.

Prie šių trečiųjų studijų dienų labiausiai pasidarbavo Lietuvos filialo tarybos pirmininkas **Jonas Kairevičius,** valdybos pirmininkas **Juozas Tumelis,** iždininkas **Ignas Misiūnas** ir kiti Lietuvos bendraminčiai. Kai kurių paskaitų ir pranešimų tekstai spausdinami ištisai šiame numeryje.

Juozas Baužys

Įžangos žodis, pasakytas 1994 liepos 20 d. Mastaičiuose (Kauno rajone, prie Garliavos), atidarant *Į laisvę* fondo studijų savaitę Lietuvoje.

JONAS KAIREVIČIUS

Šiandien pradedame trečiąją studijų savaitę Lietuvoje. Pirmoji įvyko 1992 metais Vilniuje ir Nidoje, o antroji — praėjusiais metais Birštone. Kiekviena studijų savaitė tampa savita ne tik dėl skirtingų nagrinėjamųjų temų, bet ir dėl sparčiai besikeičiančių gyvenimo Lietuvoje kultūrinių, politinių bei ekonominių sąlygų.

Dr. Kazys Ambrozaitis 1993 metais ĮLF filialo tarybos posėdyje Birštono studijų savaitės metu šitaip kalbėjo: „*Į laisvę fondas* yra kultūrinis Lietuvių fronto bičiulių padalinys... Mes norime išlikti dirbą kultūrinėj, ne vien politinėj srity. Mes galim domėtis politikos kultūra ar kultūros politika. Politikoje gali atskiri žmonės dalyvauti. Tai yra jų laisvas reikalas, ką jie darys. Tačiau filialo tikslas tegu palieka tas pats, kokį turėjome ir mes. Prieš mus ėjusi generacija dėjo viltis į mus: tai Brazaitis, Ivinskis, Damušis, Maceina ir kiti. Mes visi buvome kaip ir jų mokiniai ir mėginome ką nors daryti pagal jų nurodymus. Pagrindas buvo rezistencija. Tik tokiu būdu galėjome rasti paskatinimą idealistiniam, tautiniam ir kultūriniam darbui. Lietuva buvo okupuota ir rezistencija mums buvo tikras paskatinimas. Ateidami dabar pas jus šio filialo pavidalu, turime mintį, kad visi darbai užsienyje jau nebetenka turėtos reikšmės. Tačiau Lietuvoje tam tikros rezistencijos prieš tautinį, kultūrinį nuosmukį dar reikia..."

Prie šių programinių dr. Ambrozaičio žodžių leisiu sau pridurti, kad Lietuvoje tautinės kultūrinės rezistencijos ne „dar reikia", o ji šių dienų dvasinės sumaišties akivaizdoje yra būtina ir čia, ir išeivijoje — taip pat. Ir nemanau, kad jos kada nors nebereikės, nes priešinimasis svetimoms žalingoms įtakoms, iš kur jos beateitų, yra, mano supratimu, tautos išlikimo sąlyga. Šitaip galvoti

Juozo Lukšos-Daumanto vardo gimnazijos Garliavoje dedikacijos iškilmių dalyviai prie naujai pašventinto paminklo 1994 birželio 25 d.

paakina mūsų spaudoje skelbiamų minčių pavyzdžiai. Štai vienas, pastaraisiais metais mėgstantis daug viešai kalbėti, filosofas garbingame išeivijos ir Lietuvos žmonių sambūryje taria: ,,Sakysiu atvirai: nūdienos Lietuva bjauri. Prisipažinsiu, kad ir aš... nebemyliu lietuvių tautos. Paprasčiausiai dėl to, kad jos nėra. Be to, mane pernelyg dažnai kankina mintis, kad Lietuva nebeturi jokios ateities, nei geros, nei blogos'' (Literatūra ir menas, 1994 06 25).

Norėčiau galvoti, kad filosofai, norėdami išreikšti kažką ypatingai gilaus, kartais nukalba, kaip žemaičiai sako *ontrep* (atvirkščiai). Duokdiev, kad taip būtų. Bet kad tos *nemeilės* Lietuvai yra apstu kiekviename žingsnyje. Tai vis imperijos suluošinti žmonės prabyla. Štai čia, Garliavoje, kai iškilo mintis gimnaziją pavadinti rezistencijos legenda tapusio partizanų vado Juozo Lukšos vardu, jos direktorius Vidmantas Vitkauskas gavo tokį laišką: ,,Tai ką, jūs savo mokyklą pavadinę banditų vado, plėšiko, vagies, niekšo ir bandsadisto J. Lukšos vardu pradėsite ruošti vagis, plėšikus ir žudikus?...'' ir t.t. Tas laiškas ganėtinai ilgas. Visas jis paskelbtas *Tremtinio* 1994 birželio mėn. numeryje. Tai labai piktas ir atviras laiškas. Tačiau nemažiau būta pasipriešinimo ir užmaskuoto, sėjančio abejones, tariamai besiremiančio pedagogikos mokslu ir pan.

Šios studijų savaitės pagrindine tema pasirinkome Lietuvos politinės kultūros problemas.

Akcentuodami būtinumą sugrįžti prie krikščioniškųjų vertybių ir propaguodami pilnos arba visiškos demokratijos idėjas, prisiminkime prof. dr. Vytauto Vardžio žodžius, pasakytus Fondo Lietuvos filialo narių visuotiniame susirinkime 1993 metais Vilniuje ir paskelbtus žurnale *Į laisvę:* ,,Nuo politinės kultūros lygio priklauso krašto gerovė labai didele dalimi, nes kartais turima gamtos turtų, turima daug talentų, turima visko, bet jeigu politinė kultūra nėra tokio lygio, kuri leidžia valstybei susior-

ganizuoti, sutelkti visas kūrybines jėgas į pozityvią kryptį, tada prarandama ir talentų, prarandama ir laiko. Ir politinė kultūra pasidaro didelė sąlyga save ugdyti. Aš čia prisimenu maždaug 1951-uosius metus. Amerikoje tada buvo kuriama lietuvių studentų sąjunga. Susirinkome entuziastingai, o paskui ėmėme konkuruoti vieni su kitais. Paskui priėjome prie išvados, kad konkuruodami turime eiti tam tikra kryptimi, kad visą energiją atiduoti konkurencijai nereikia. Tada susirinkome visi iš kairės ir dešinės ir surašėme tokį raštą, kurį pavadinome *Vienybė įvairume*. Galvoju, kad mūsų nuomonės gali skirtis daugeliu įvairių dalykų: tiek politikos, tiek kultūros klausimais, ar supratimu, kaip tuos dalykus daryti..."

Taigi savo ruožtu aš linkėčiau, kad ta *vienybė įvairume* papuoštų mūsų šios studijų savaitės paskaitas bei diskusijas.

Gražiai „Lietuvos aide" parašė Liudvika Pociūnienė: „... demokratija nėra kažkas, kas gyvuoja savaime. Kiekvieną jos gabalėlį reikia plėšte išplėšti, o išplėšus apginti. Daugelis žmonių tarsi nusišalina, nuo tų valstybinių pasityčiojimų nori užsidaryti savo darbo ir namų pasaulyje. Bet jau ateina metas, kai netvarka valstybėje ima darkyti žmonių privatų gyvenimą — iš čia kyla nauja dėmesio valstybės gyvenimui banga, kuri labiausiai pareikalaus iš politikų *profesionalumo ir padorumo*".

Pridursiu, jog ši citata parodo, kad būtina sugrįžti prie krikščioniškųjų vertybių ir visiškos demokratijos idėjų. Aš tik padorumą norėčiau iškelti į pirmąją vietą, o tik po to įrašyčiau profesionalumą. Mes jau dabar matome, ką daro žmonės, vadiną save profesionalais, tačiau pamirštą kartais elementarų padorumą.

Sugrįžimas prie krikščioniškųjų vertybių ir visiškos demokratijos idėjų pro-

Dr. Kazys Ambrozaitis, Nijolė Braženaitė-Lukšienė ir poetas Kazys Bradūnas prie kryžiaus, pastatyto Juozo Lukšos žuvimo vietoje.

pagavimas nėra kokios nors žmonių grupės ar mūsų fondo privilegija. Tai turtas visai Lietuvai. Dėl tos priežasties mes ir esame čia, tipingame Lietuvos kampelyje-Mastaičiuose, kad mus lengvai pasiektų tiek didmiesčių ir kaimo inteligentija, tiek ir aplinkiniai gyventojai, kurių daugelis — buvę tremtiniai, o taip pat ir jaunimas. Užsisklendimas siaurame vienminčių ratelyje nėra geras dalykas. Uždaras žibintas niekam nešviečia. Tik 5 kilometrai nuo čia iki tos pamiškės, kurioje išduotas žuvo Juozas Lukša-Daumantas. Jau minėjau, kad jo

vardu kaimyninėje Garliavoje pavadinta gimnazija. Birželyje jam atminti prie šios gimnazijos pastatytas ir pašventintas puikus koplytstulpis. Džiaugiamės, kad, mūsų fondas šią idėją parėmė.

Sveikinimą studijų savaitės dalyviams atsiuntė Lietuvių fronto bičiulių tarybos prezidiumo pirmininkas Vytas Petrulis. Jis be kita ko rašo: „Dėl susidėjusių aplinkybių šioje studijų savaitėje šiais metais negalėsime dalyvauti, o dalyvauti būtų labai įdomu, idant tiesiogiai pajusti dabartinę Lietuvos politinę padėtį bei aplankyti Garliavą, nuo kurios tik per keletą kilometrų prabėgo mano vaikystė".

Gal ir dar ne vienam iš jūsų šitos vietos yra itin artimos. Leiskite palinkėti mums visiems čia vaisingo darbo ir poilsio. Įkvėpsime gaivaus laukų oro, akim palydėsime praskrendantį laisvą paukštį ir, kaip dr. Vytautas Majauskas gražiai vienąsyk parašė, — rūpestėlius nuo pečių nukelsim.

Į LAISVĘ FONDO LIETUVIŠKAI KULTŪRAI UGDYTI STUDIJŲ SAVAITĖS — LIEPOS 20–24

APIBENDRINIMAS

ĮLF Lietuvoje surengtoje trečiojoje studijų savaitėje dalyvavo 60-90 asmenų iš Lietuvos, JAV, Švedijos, Vokietijos. Dalyvių pranešimuose (7), diskusijose, apvalių stalų (2) ir kituose pokalbiuose mėginta bešališkai atskleisti Lietuvos politinį peizažą, jo stipriąsias ir silpnąsias vietas, vertinti užsienio lietuvių veiklą bei jų santykius su Tėvyne, taip pat prisiminti ar įvertinti ĮLF tiesioginės veiklos ar susidomėjimų sferos dalykus.

Žvilgtelėjus į Lietuvą jos vienerių 1993-4 metų fone ir artimiausioje perspektyvoje, pastebėtas tolydžiai gilėjantis politinių jėgų poliarizavimasis (ypač tarp vad. kairės ir vad. dešinės), kurį lemia santykiai su Rytais, smunkantis krašto ūkis ir kitos aplinkybės. Lietuvai, kaip ir kitoms pokomunistinėms valstybėms, būdingas ne politinių partijų ir grupių sutarimas, sveika konkurencija, o nuolatinis karas, kurį visuomenė (bent didžioji jos dalis) vis labiau ima vertinti kaip nuogą valdžios siekimą ar kuo ilgesnį jos išlaikymą. Visuomenės pasirinkimą ypač rinkimų ar referendumų atvejais, atrodo, lems šiandieninės valdžios ekonomikos, kitų sričių politikos nuosmukis ir efektyvių opozicijos pasiūlymų sutapimas.

Būsimų rinkimų (nesvarbu, kada jie įvyktų) akivaizdoje ypač svarbu: demokratinės ir nepriklausomybinės orientacijos partijų bei politinių grupių vienybė, santykiai su elektoratu, taip pat kandidatūrų veiksnumas, jų skelbiamų programų realumas ir aiškumas. Lietuvos partijų gyvenimo dramos viena iš priežasčių buvo įvardintas jų tapatinimasis su asmenimis, neretai nesubalansuotos populistinės programos.

Apvaliojo stalo diskusijose: iš k. — Petras Kimbrys, Juozas Tumelis, Jonas Kairevičius, Viktoras Naudžius. Nuotr. K. Ambrozaičio.

Kalbėtojų daugumos nuomone, šiandieninės Lietuvos būklę — politikoje, ekonomikoje, teisėtvarkoje bei teisėsaugoje, administracijoje ir kitose srityse — tiesiogiai ir netiesiogiai lemia per 50 okupacijos metų iškreipta individo kultūra, aiškiai nesuvoktos moralinės nuostatos ar jų stoka, dar ryškūs vad. socialistinio gyvenimo likučiai, apiblėsusios krikščioniškosios tradicijos.

Svarstant santykius su užsienio lietuviais, sukakus 50 metų nuo paskutinio didžiojo išsiskyrimo (1944 vasarą), vienbalsiai konstatuota, kad abiejų lygiateisių vienos tautos dalių bendravimas per paskutinius 6 metus dar nepasiekė deramos būklės. Tebevyksta ilgas ir nelengvas susipažinimo procesas.

Susirinkusieji daug dėmesio skyrė antibolševikinės ir antinacinės rezistencijos bei jos istorijos klausimams. Įvardintos oficialios Lietuvos valdžios tendencijos menkinti ar iškraipyti Lietuvos ilgametį pasipriešinimą okupacijai.

Įsteigta ĮLF premija už Lietuvos antibolševikinės ir antinacinės rezistencijos istorijos tyrimų darbus. (Paskirta Nijolei Gaškaitei — pirmoji premija; pagal galimybes ji bus skiriama periodiškai.)

Apžvelgta žymaus visuomenininko, politologo ir istoriko Vytauto Vardžio veikla, paminėtas žurnalo „Į Laisvę" 50-metis, aplankyta vieno žymiausių Lietuvos rezistencijos veikėjų Juozo Lukšos-Daumanto žuvimo vieta, kitos pokario partizanų veikimo bei jų amžino poilsio vietos.

Pabrėžiant ĮLF filialo kultūrinį pobūdį, studijų savaitė buvo baigta dainos ir dailiojo žodžio vakaru, kurio programą atliko Nijolė Ambrazaitytė, Kazys Bradūnas ir Bernardas Brazdžionis.

Apibendrinimą paruošė **Juozas Tumelis**

Mastaičiai,
1994 liepos 24

LIETUVIŠKOSIOS PROBLEMOS — žvilgsnis iš studijų savaitės Dainavoje

Į gražiąją Michigano Dainavą š.m. rugpjūčio 21-27 d. vėl suvažiavo JAV ir Kanados Lietuvių Fronto bičiuliai ir draugai į savo 38-tąją lietuviškų studijų savaitę. Šiemet ji nebuvo labai gausi, gal dėlto, kad daugelis nuolatinių dalyvių šią vasarą vyko į Lietuvą, į Dainų ir šokių šventę, Ateitininkų kongresą, į Į laisvę fondo studijų dienas. Tačiau savaitės programa, kuria rūpinosi Vytautas Volertas, buvo įdomi, paskaitos aktualios, diskusijos ir posėdžiai gyvi.

Juozas Kojelis savo paskaitoje ,,Iš LFB praeities į ateitį'' pažvelgė į pranašiškas dr. Antano Maceinos mintis, išsakytas viename laiške bičiuliams dar 1953 metais, ir palygino jas su dabartine tikrove. Beveik prieš 40 metų dr. Maceina sakė, kad ir laisvę Lietuvai atgavus, reikės iš naujo kurti valstybės idealą, jį skelbti, už jį kovoti. Savo paskaitoje Juozas Kojelis iškėlė ir dabarties grėsmę Lietuvai iš Rusijos pusės dėl karinio tranzito per Lietuvos teritoriją ir apskritai Karaliaučiaus srities klausimais.

Dr. Valdas Samonis, Toronto universiteto profesorius, Rusijos ir Rytų Europos studijų centro bendradarbis, savo paskaitoje nagrinėjo Lietuvos nueitą kelią į rinkos ekonomiką, kur Lietuva juo nuėjo ir kur jis nuves ją ateity. Dar 1991 m. pradėtas valstybinio turto privatizavimas, LDDP valdžiai paėmus į savo rankas valstybės vairą, buvo pradėtas stabdyti. Atsirado piktnaudžiavimas, juo pasinaudojo buvę komunistai, kuriems suteikiamos ypatingos lengvatos. Tuo būdu atsirado nomenklatūrinė privatizacija, daranti valstybei didelę žalą, kai nesugebama naudotis vakarietiškais ekonomikos metodais, kai į valstybės iždą nebemokami mokesčiai. Ateitis neaiški. Neatrodo, kad senasis raugas sukurtų geresnį gyvenimo lygį. Sukama į korporacinį modelį, panašų į Lotynų Amerikos

kraštus. Lietuvoje atsiranda maža, viską valdančių turtingųjų grupė ir didelė dauguma beturčių, o viduriniosios klasės kaip ir nebėra. Tad Lietuvos ekonominės ateities perspektyvos nėra geros.

Panašia tema, gal daugiau apie Lietuvos žemės ūkio problemas, kalbėjo ekonomistas **Jonas Pabedinskas.** Jis tvirtino, kad dabarties ekonominės problemos Lietuvoje yra glaudžiai surištos su politika. Dabartinė valdžia, sužlugdžiusi gražiai pradėtas reformas, bando subsidijomis remti žemės ūkį. Į Rytus eksportui sustojus, o į Vakarus dar neprasidėjus, susidaro liūdna padėtis. Valdžia nebeišgali ūkininkams net atsilyginti už pristatomus produktus. Ateina kritiškos dienos, Lietuva nebegali pati išsimaitinti ir valgo iš gautų paskolų.

Liūda Rugienienė savo paskaitoje atkreipė dėmesį į Rusijos imperinius kėslus savo artimojo užsienio kaimynų atžvilgiu. Ji davė ir keletą minčių, ką būtinai užsienio lietuviai tuo reikalu turėtų daryti. (Jos kiek sutrumpinta paskaita spausdinama šiame numery.)

Adv. **Povilas Žumbakis** metė kritišką žvilgsnį į pačią Lietuvių Bendruomenę ir apskritai užsieny gyvenančius lietuvius, jų nesusikalbėjimą bei ginčus savo pačių tarpe ir menką įtaką dabartinės

Dr. Valdas Samonis. Apačioj — Algis Raulinaitis, Juozas Kojelis ir dr. Adolfas Damušis.

Lietuvos valdžios vedamos politikos krypčiai. Užsienio lietuvių veiksniai neišvysto koordinuotos veiklos net ir šiuo metu atsiradusio didelio pavojaus dėl Lietuvos saugumo iš Rusijos pusės atveju. Prelegentas taip pat pastebėjo, kad Lietuvos valstybės diplomatai užsienio kraštuose neturėtų kištis į tuose kraštuose gyvenančių užsienio lietuvių kultūrinę ir kitokią veiklą. Taip pat būtų geriau, jei ir Lietuvių Bend-

Juozas Kojelis Dainavoje reklamuoja Povilo Žumbakio naująją knygą. Apačioj — paskaitos metu. Gretimame puslapy — prieš išvažiuojant namo reikia dar kartą nusifotografuoti. Dainavos nuotraukos J. Urbono ir K. Ambrozaičio.

ruomenės įstaiga Vilniuje nebūtų valdžios (Seimo) rūmuose. Reikia stengtis palaikyti santykius su tauta, bet ne su valdžia.

Visos šios paskaitos daugiau ar mažiau lietė tiek Lietuvą su visomis problemomis, tiek ir užsienio lietuvių santykius su Lietuva. Po paskaitų vykusios diskusijos dar labiau išryškino svarstomus klausimus ir tai parodė, kiek jie yra svarbūs užsieny gyvenančiai lietuvių tautos daliai, kuri, deja, dažnai pačios Lietuvos yra ignoruojama ir nuvertinama.

Studijų savaitėje buvo liečiamos ir kitokios temos. **Marija Remienė,** Lietuvių fondo tarybos pirmininkė, kalbėjo apie Lietuvių fondą, jo reikšmę ir įnašą išeivijai ir Lietuvai. Dr. **Jonas Račkauskas,** Lituanistikos tyrimų ir studijų centro vedėjas, papasakojo apie to centro darbus, projektus ir prie jų dir-

bančius žmones. Savo antrojoje paskaitoje dr. Valdas Samonis kalbėjo visai skirtinga savo specialybei tema. Jis atskleidė mažai žinomus faktus apie Suvalkų trikampio srityje vykusią pokario rezistencinę veiklą. Prelegentas yra kilęs iš Punsko. Jis vaizdžiai pasakojo savo senelių ir tėvų liudijimus ir pergyvenimus. Parodė taip pat ir jo padarytą 1990 metais video filmą iš paminklo partizanams šventinimo iškilmių Punsko krašte.

Apie prieš keletą savaičių Lietuvoje surengtą Į laisvę fondo studijų savaitę pranešimus padarė dr. **Kazys Ambrozaitis** ir **Juozas Baužys.** Taip pat dalyviai buvo supažindinti su kun. dr. **Petro Dauginčio** mintimis apie ateities Lietuvos viziją, kuri būtų paremta pilnutinės demokratijos ir socialinio solidarumo santvarkos principais. Kun. Petras Daugintis kiekvieną rytą stovyklautojams atnašaudavo šv. Mišias.

Viktoras Naudžius referavo apie katalikiškosios spaudos Lietuvoje platinimo problemas. Valstybinės platinimo agentūros, kurios dominuoja visą krašto spaudos platinimą, katalikiškos spaudos nenori platinti, tad daugumoje kioskų ar knygynų jos negalima gauti. Tačiau visai neseniai buvo pradėti pirmieji žingsniai įsteigti savą spaudos ir knygų platinimo bendrovę.

Kaip paprastai, savaitės metu netruko ir oficialių posėdžių. Posėdžiavo Lietuvių Fronto bičiulių taryba, Į laisvę fondas, Lietuviškų studijų centras. Tad laisvų valandų poilsiui nebuvo daug. Savaitės užbaigai, šeštadienio vakare buvo surengtas literatūros ir muzikos vakaras. Prisimenant neseniai mirusį bičiulį, rašytoją **Česlovą Grincevičių,** novelę iš jo knygos ,,Vidurnakčio vargonai'' perskaitė Juozas Baužys. Pianistė **Giedrė Gaškienė** atliko keletą piano muzikos kūrinių. Rašytojas **Jurgis Jankus** skaitė novelę ,,Teta Renata'', **Apolinaras Bagdonas** — keletą savo eilėraščių, o rašytojas **Vytautas Volertas** užbaigė vakarą su novele ,,Du bičiuliai''. Nuotaikingas vakaras buvo pratęstas iki gilios nakties, ir salėje ilgai dar skambėjo lietuviškų dainų garsai.

Juozas Baužys

Lietuvoje šią vasarą susitikę 1941 metų sukilimo Kauno štabo nariai: iš k. — dr. Kazys Ambrozaitis, Vytautas Stonis, Juozas Prapuolenis.

Laiškas iš Lietuvos

Mankurtų apsupty

... Esu labai susijaudinusi, tad tegu nors šie žodeliai išreiškia tai, ką jaučiu savo dūšioj, nors ji šiandien ir labai sujaukta. Supraskit, kad be galo sunku gyvent mankurtų apsupty: juk vakarykštis referendumas vėl parodė ant kiek žmonelių protas senom bacilom apnuodytas. Šaukia, rėkia, kad baisu melo ir apgaulės pasauly gyvent, kur tik gal 10% žmonių viskuo pertekę, o rezultatas —esam patenkinti ir laimingi. Dabar viskas iš anksto buvo daroma, kad tik pakenkti — ir laikas buvo parinktas, kad kuo mažiau būtų dalyvaujančių, ir ,,mirusių sielų'' kad būt daugiau. Išsipildė jų žodžiai: ,,viską darysim, kad laukiamų rezultatų nebūtų'' — taip ir įvyko. Matyt mūsų kaltė Dievui be galo didelė, kad taip baudžia. Neseniai perskaičiau Juozo Lukšos-Daumanto ,,Laiškai mylimosioms'', ir atmintin įstrigo Jo žodžiai laiške mylimajai Nijolei — ,,Kada gi patiks Viešpačiui užbaigti ant kryžiaus kalamas lietuvių tautos kančias?'' Matyt kalta ir išskidusi mūsų tauta?! Baisu, siaubinga, bet ką tu, vargšas sraigteli, toj mankurtų minioj gali padaryt?!...

St. J. — Vilnius
1994, rugpjūtis

tai kalbėsime ir ta intencija išgersime.

Prisimenu, Kleiva (galima spėti Kazys, Lietuvių Enc. XXXVI t. — Red.) ateidavo iš Valgio, Kazimieras Jacevičius iš Pienocentro, iš Sodybos agronomas Kaladė (galima spėti Petras, Lietuvių Enc. X t. — Red.), kitoms įmonėms atstovaudavo kiti. Susirinkime kiekvienas padarydavome pranešimą: kaip eina prekyba, kokie santykiai su vokiečių patikėtiniais ir kokie nauji reikalavimai, kaip vyksta derybos dėl jų. Žinias kiekvienas praneš-davome savo pogrindžio grupei, kurioje dalyvavome.

Man dirbant Paramoje, 1943 m. pavasarį, vokiečiai įvykdė tą vadinamą Stutthofo akciją — suiminėjo žmones ir vežė į koncentracijos stovyklą. Aš apie tai buvau įspėtas, nes Saugume dirbo skautininkas Vytenis Stasiškis, vėliau Statkum pasivadinęs. Jis man pranešinėdavo tiesiogiai arba per vieną skautininkę (Megą Barniškaitę — Red.). V. Stasiškis man net pasakydavo, kada nenakvoti namie. Esu nakvojęs net daržinėlėje, kur malkos sukrautos. Dažnai nakvodavau pas seserį, kai ji gyveno Žaliakalnyje.

Vidmantas Valiušaitis. Žinomas žurnalistas, buv. Laisvosios Europos radijo korespondentas, metams buvo išvykęs į Vokietiją, dabar sugrįžo ir apsigyveno Kaune. Kauno miesto taryba nutarė vėl leisti *Kauno laiką* ir pakvietė V. Valiušaitį šio laikraščio vyriausiuoju redaktorium.

Ateitininkų Federacijos XII-tasis kongresas 1994 m. liepos 14-17 d. įvyko Vilniuje. Tai buvo pirmasis ateitininkų kongresas Lietuvos sostinėje. Vilniaus filharmonijos rūmuose vykę iškilmingi bei darbo posėdžiai pasireiškė jaunimo entuziazmu ir puikia manifestacine nuotaika su viltimi dėl laimingos Lietuvos ateities. Rinkimais buvo pratęsta Juozo Polikaičio kadencija kaip Ateitininkų Federacijos vado, išrinkta dalis tarybos narių, pradėti struktūros pertvarkymai.

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Birutė Pečiokaitė-Adomėnienė, PENKTAS: NEŽUDYK. Istorinis romanas, laimėjęs pirmąją premiją Į Laisvę fondo rezistencinio romano konkurse. Tai suliteratūrinta autentiška lietuviškosios rezistencijos istorijos iškarpa, prasidedanti dar 18-tame amžiuje ir užsibaigianti lemtingais partizanų žūties epizodais. Knyga 269 psl., viršelis ir iliustracijos Justo Tolvaišio. Išleido 1994 m. Į Laisvę fondas Kaune. Spausdinta Morkūno ir Ko. spaustuvėje

Vytautas Vaitiekūnas, VIDURNAKČIO SARGYBOJE II. Rinktinių raštų antrasis tomas, redaguotas Antano Sabalio. Šioje 375 psl. knygoje ir vėl daug įdomių Vytauto Vaitiekūno straipsnių: metinės politinio gyvenimo apžvalgos,

mintys krikščioniškosios socialinės etikos klausimais, Lietuvos valstybinio gyvenimo vaizdai. Ištisas skyrius ryškina Lukšos, Stulginskio, Dovydaičio, Krupavičiaus ir Brazaičio asmenybes. Išleista Čikagoje 1994 m. Į Laisvę fondo 27-tuoju leidiniu.

Antanina Garmutė, RUGIAI PO LEDU. Eilėraščiai. Kišeninio formato 134 psl. knygelė, kurioje poezijos posmais atsiveria amžinojo įšalo žemės vaizdai, tėvynės nostalgija ir pelenais pražydusi Sausio 13-tosios dabartis. Išleista 1994 m. ,,Gabijos'' spaustuvėje, Kaune.

Povilas Pečiulaitis, ŠITĄ PAIMKITE GYVĄ. Atsiminimai. Autorius — buvęs partizanas, vos nežuvęs kartu su Juozu Lukša, vėliau ištremtas į Sibirą, dabar gyvenąs Clevelande. Tai gyvi ir įdomūs pasakojimai apie eilinių partizanų gyvenimą ir kovas, Sibiro kančias. Knyga iliustruota autentiškomis nuotraukomis. 304 psl. Išleista 1993 m. Kaune Lietuvių politinių kalinių ir tremtinių sąjungos.

Anatolijus Kairys, ŠIMTAS MEILĖS SONETŲ. nedidelė 114 psl., gražiai išleista knygelė su šimtu sonetų, apie kuriuos pats autorius užsklandoje rašo: ,,Mano sonetai yra himnas meilei. Meilei didžiąja raide''. Kieti viršeliai. Išleido 1993 m. ,,Spindulys'' Kaune.

Antanas Klimas, LIETUVIŲ KALBOS DALYVIŲ VARTOSENA. Šioje 84 psl. knygutėje tad ir rašoma tik apie lietuvių kalbos dalyvius ir jų teisingą vartoseną. Nėra abejonės, kad knygutė bus naudinga ne tik kalbininkui, bet kiekvienam kalbančiam ir rašančiam lietuviui. Išleido 1993 m. Mokslo ir enciklopedijų leidykla Vilniuje.

Petras Plumpa, ŽVILGSNIS Į ATEITĮ. Autoriaus straipsnių rinkinys, kuriame liečiamos laisvės, Bažnyčios, Vatikano II posūkių, sektantizmo, ateitininkijos uždavinių temos. 80 psl., išleista Lietuvoje 1994 m.

Liudas Dambrauskas, POLITINIŲ AISTRŲ SŪKURY. Atsiminimai, apmąstymai. Tai jau antroji panašaus pobūdžio šio buvusio politinio kalinio knyga apie atsikūrusios Lietuvos politinio gyvenimo sūkurius. Autorius, atrodo, ir pats yra į tuos sūkurius aistringai patekęs, tad ir jo atsiminimai bei apmąstymai apie įvykius ar žmones beveik išimtinai persunkti šališko subjektyvumo. Tačiau šiaip knyga intriguojanti, lengvai skaitoma. Kieti viršeliai, 208 psl. išleido ,,Spindulys'' Kaune 1994 metais.

Pijus Bukauskas, SANSKRITO KALBOS ŽODYNAS — 189 psl. ir to žodyno papildymas — 93 psl. Argentinoje gyvenąs autorius domisi sanskrito kalba, ją studijuoja ir savo žiniomis nori ,,supažindinti su mūsų protėvių kalba''. Knyga spausdinta 1994 m. Morkūno spaustuvėje, Čikagoje.

Algirdas J. Greimas, OF GODS AND MEN, Studies in Lithuanian mythology. Tai autoriaus knygos ,,Apie Dievus ir žmones'' (1979) vertimas į anglų k. Vertė Milda Newman. 332 psl., išleido Indiana University Press.

Naujoji Romuva, iliustruotas kultūros gyvenimo žurnalas, Nr. 1 (495), 1994 liepos 7 d. Maloniai nustebino šio pirmojo iš Vilniaus prisiųsto **Naujosios Romuvos** numerio viršelis — taip panašus ir tokio pat formato bei užrašo kaip iš anų dienų, kai jį redagavo Juozas Keliuotis. Dabar žurnalo redaktoriumi pasirašo Vaidotas Daunys. Numeris 58 psl., jame rašoma kultūrinėmis temomis, duodama kūrybos, literatūrinių vertinimų.

LFB SOLIDARUMO VAJUS

Kaip praėjusiame *Į laisvę* numeryje buvo skelbta, LFB prezidiumas ir toliau tęsia solidarumo vajų, rinkdamas aukas finansiškai paremti rezistencinės veiklos bičiulius, mūsų veteranus Lietuvoje. LFB taryba skelbia vėl naujai ir pakartotinai atsiliepusius savo aukomis aukotojus:

350 dol. — dr. N. Bražėnaitė.

250 dol. — A. Pocius.

140 dol. — dr. Č. Kuras.

Po 110 dol. — dr. R. Šomkaitė, K. Račiūnas.

Po 100 dol. — J. Barasas, A. Grinius, K. Šakys, M. Sodonis, V. Akelaitis, dr. P. Kisielius, Šveicarijos Lietuvių Bendruomenė.

85 dol. — dr. J. Skrinska.

Po 80 dol. — V. Vaitkus, S. Rudys, O. Šilėnienė, V. Vidugiris.

75 dol. — V. Maželis.

Po 60 dol. — J. Žilionis, V. Sinkus, dr. K. Skrupskelis, J. ir V. Gelumbauskai, A. ir V. Balsiai.

Po 50 dol. —. T. ir R. Alinskai, J. Prakapas, J. ir O. Girniai, dr. V. Majauskas, dr. V. Šaulys, dr. A. Čepulis, V. Kuzmizkas, V. Čyvas.

Po 40 dol. — B. Krakaitis, J. Kasputis, V. Aušrotas.

35 dol. — dr. Valis-Labokas.

Po 30 dol. — J. Vasaris, M. Šilkaitis, dr. R. Šliažas, kun. J. Staškevičius, N. Palubinskienė, B. Polikaitis.

Po 20 dol. G. Damušytė, G. Bučmys, V. Gureckienė, M. Remienė.

Visiems aukotojams nuoširdus ačiū! Vajus tęsiamas ir toliau. Aukas prašome siųsti LFB tarybos ižd. Juozo Ardžio adresu: **855 Greener Pl., Fairview, PA 16415.** Čekius išrašyti ,,Center for Lithuanian Studies'' vardu.

LFB taryba

AUKOS Į LAISVĘ FONDUI

Iki 1994 m. rugsėjo mėn. šiemet įvairiomis progomis į Laisvę fondui aukojo:

$1,000 — dr. K. Ambrozaitis; $500 — dr. N. Bražėnaitė; $100 — M. Sodonis; $72 — K. Račiūnas; $25 — S. Kuprys; $22 — J. Ardys; po $18 — dr. A. Laucis, dr. V. Majauskas; $13 — dr. J. Girnius; po $10 — kun. V. Cukuras, G. Biskis, J. Lieponienė; po $8 — B. Mikonis, E. Pakulis, B. & P. Petrulis, V. Skladaitis; Po $7 — M. Karaška, dr. L. Sidrys, kun. V. Krikščiunevičius, C. Surdokas, V. Žiaugra; $5 — R. Shatas.

Už visas aukas Į Laisvę fondas nuoširdžiai dėkoja.

Pilypas Narutis

TAUTOS SUKILIMAS
1941
Lietuvos nepriklausomybei atstatyti

Pirmoji dalis

Knyga 404psl. išleista 1994m. JAV

Alp(LKA) 3082
1994
Nr.119(156)